

TALLÓZÁS A NÉPESEDÉSTUDOMÁNY IRODALMÁBAN

T. R. MALTHUS

TANULMÁNY A NÉPESEDÉS TÖRVÉNYÉRŐL

I. fejezet

A TANULMÁNY TÁRGYA
A NÉPSZAPORULAT ÉS AZ ÉLELEM
MENNYISÉGI NÖVEKEDÉSE KÖZÖTTI ARANY

Egy tanulmányban, melynek célja a társadalom javítása, a tárgy kifejtésének kézenfekvő módja:

1. megvizsgálni azokat az okokat, amelyek mind ez ideig gátat vetettek az emberiség haladásának a boldogulás felé;

2. megvizsgálni a lehetőségét annak, hogy a jövőben eme okokat részben vagy egészen miként lehet kiküszöbölni.

Messze meghaladná egy ember erejét, hogy e kérdést kimerítse, és valamennyi okot, amely mind ez ideig az emberiség haladását befolyásolta, számba vegye. E tanulmány alapvető célja, hogy megvizsgálja egy — az ember legbensőbb természetéből fakadó — hatalmas oknak a hatásait; ezt az okot — ámbár a társadalom kialakulása óta folyamatosan és nagy erővel hat — e tárgyról mind ez ideig értekező szerzők csak kis mértékben méltatták figyelmükre. Az ezen

okra utaló tényeket ugyan többször is megállapították és elismerték, de természetes és szükségszerű hatása megvizsgálásához már nem jutottak el. Holott valószínű, hogy ezek a hatások váltották ki a bűn és nyomor nagy részét, és ezek vezettek a természet áldásainak, ama egyenlőtlen elosztásához, amely a felvilágosodott filantrópusok javító szándékainak mindenkori tárgya volt.

Az ok, amelyre célzok, minden élőnek az az állandó hajlandósága, hogy a rendelkezésére álló táplálékmenyiségen túl szaporodjék.

Dr. Franklin megfigyelte, hogy a növények és állatok szaporodásának csak az szab határt, hogy túlnépesedve egymást akadályozzák a létfenntartásban. Ha a föld felszínén nem teremne növényzet — mondja Franklin —, fokozatosan be lehetne vetni és elterjeszteni rajta egyetlen fajt, például a kaprot. Ha pedig másféle lakói nem volnának, rövid idő alatt egyetlen nemzet is benépesítené, például az angol.¹

Ez vitathatatlanul igaz. Az állat- és növényvilágban a természet bőkezűen szórja az élet magvait, de annál szűkmarkúbban a táplálékot és a teret, melyen ez az élet tenyészhet. Ha a földi élet csírái adakálytalanul fejlődhetnének, pár ezer év alatt a világok millióit népesíthetnék be. Azonban a szükség, a természet eme parancsoló és mindenható törvénye az adott határok közé szorítja őket. A növényi és állati fajok e törvény súlya alatt görnyednek, de az ész

minden erőfeszítése ellenére az ember sem szabadulhat alóla.

A növények és az oktalan állatok esetében a képlet egyszerű: valamennyiüket hatalmas ösztön űzi fajuk szaporítására, ám ezt korlátozza az ivadékok kétséges életlehetősége. Vagyis amíg mód van rá, a szaporodási ösztön érvényesül, majd a felesleget a tér és élelem hiánya elpusztítja.

E korlátok hatásai azonban, mihelyt emberekről van szó, igen bonyolultakká válnak. Az embert is ugyanaz a hatalmas ösztön hajtja fajának szaporítására, de érvényesülésének határt szab az ész, amely megkérdőjelezi, nem hoz-e a világra olyan lényeket, akik számára végül is nem képes majd a létfenntartási eszközöket biztosítani. Ha követi ezt a józan sugallatot, a megszorítás igen gyakran bűnbe viszi.² Ha viszont nem hallgat rá, akkor az emberi faj szakadatlanul arra törekedik, hogy túlnőjön a létfenntartási eszközök megszabta kereteken. De mivel természeti törvény, hogy az emberi élet számára a táplálék nélkülözhetetlen, a népesség sohasem nőhet túl azon a legalacsonyabb táplálkozási szinten, amely fennmaradását még lehetővé teszi; így az élelem megszerzésének nehézsége, mint a népgyarapodás erős korlátja, állandóan működik. Ez a nehézség valahol érezhetővé kell hogy váljék, s az emberiség jelentős hányadára szükségképpen rá kell hogy nehezedjék a nyomor különböző formáiban vagy az attól való félelemben.

Az, hogy a népességben megvan az állan-

dó hajlam a megélhetési eszközökön túl is szaporodni, az említett okok azonban a szükséges szintre szorítják vissza, elégséges bizonyítást nyer, ha áttekintjük a különböző társadalmi állapotokat, amelyekben az emberiség eleddig élt. Mielőtt azonban ehhez a vizsgálathoz hozzálátnánk, talán a kérdést jobban megvilágítaná az, ha megnéznők, hogy egyrészt milyen mérvű lenne a népesség természetes szaporodása, ha semmi sem korlátozná, másrészt milyen lenne a föld terményeinek elvárható növekedési üteme az emberi iparkodás legkedvezőbb körülményei között.

El kell ismernünk, hogy mind ez ideig nem volt még olyan ország, ahol az erkölcsök oly tiszták és egyszerűek, a megélhetési eszközök pedig oly bőségesek lettek volna, hogy a korai házasságkötéseket ne gátolta volna a család fenntartásának gondja, és ahol az emberi fajt ne pusztították volna a bűnös szokások, a városok, az egészségtelen foglalkozások vagy a túlságosan megterhelő munka. Következésképpen a népesedési hajlam az eddig ismert státusok egyikeben sem érvényesülhetett korlátlanul.

Akár intézményesítve van a házasság, akár nincs, úgy tetszik, hogy egy nőhöz való korai ragaszkodás a természet és az erény parancsa. Ahol pedig az egyesülésnek, melyhez e ragaszkodás vezet, semmi akadályja — és az elnéptelenedésnek utóbb nem merül fel oka —, ott az emberi faj szaporodása nyilvánvalóan nagyobb volna minden eddig ismertnél.

Amerika északi álladalmában, ahol a megélhetés forrásai bőségesek, a közerkölcsök tisztábbak és a korai házasságoknak kevesebb akadály áll az útjában, mint bármelyik modern európai státusban, a népesség az elmúlt másfélszáz esztendőben nem egészen huszonöt évenként megkétszereződött. De még ezenközben is az elhalálozások száma néhány városban meghaladta a születések számát*, s ez a körülmény világosan igazolja, hogy azokban az országrészekben, amelyek e hiányt pótolták, a szaporodásnak az átlagosnál gyorsabbnak kellett lennie.³

A távoli településeken, ahol kizárólag mezőgazdálkodással foglalkoznak, és a bűnös szokások, valamint az egészségtelen mesterségek alig ismertek, úgy találták, hogy a népesség tizenöt év alatt megkétszereződik. De valószínű, hogy még ez a rendkívüli növekedési arány is elmarad a lehetséges legnagyobb népesedési ütemtől. A szűzföldek feltörése rendkívül kemény munka, az efféle élet nem tekinthető túlságosan egészségesnek. Az is valószínű, hogy a lakosok időnként ki vannak téve az indiánusok támadásainak, s ezek során életek pusztulhatnak el, de iparkodásuk gyümölcsében mindenképpen kár esik.

Euler egyik táblázata szerint a halandóság aránya 1 : 36, ha tehát a születések és elha-

* A legutóbbi számítások és becslések alapján úgy tetszenék, hogy az első amerikai telepek létrejöttétől 1800-ig a megkétszereződési idő kevesebb, mint húsz év felett van.

lázások aránya 3 : 1, a megkésztetési idő 12 év és 4—5 hónap lenne. Ez az arány nemcsak valószínű feltételezés, de rövid időszakokban nem egy országban meg is valósult.

Sir William Petty tízévenkénti megkésztetést is lehetségesnek tart.

De hogy egészen bizonyosak lehessünk afelől, hogy jól az igazság határain belül járunk, azt a leglassúbb növekedési ütemet vesszük alapul, amelyet minden más vizsgálati módszer is elfogadhat, és amelyről, ismételtén, bebizonyosodott, hogy kizárólag nemzésből származik.

Teljes biztonsággal állítható, hogy ha a népesedést semmi sem gátolja, a megkésztetésre huszonöt évenként sor kerül, vagyis a növekedés mértani haladvány arányú.

Azt az arányt, amely szerint a föld terményei feltehetőleg szaporodnak, nem lesz ilyen könnyű meghatározni. Abban azonban egészen bizonyosak lehetünk, hogy amazok szaporodási aránya egy meghatározott területen egészen más természetű kell hogy legyen, mint a népesség növekedési aránya. A népesség nemzőereje huszonöt év alatt éppoly könnyen megkésztet ezermilliót, mint ezret. Csakhogy az élelmet, ami e szaporulatot eltartaná, egyáltalán nem ilyen könnyű előteremteni. Az embernek szükségképpen hátrált szab a tér. Amíg egyik acre földet a másik után feltörik, vagyis az egész termőterület művelés alá vételéig, az élelem évi növekedése a már birtokba vett földterület fel-

javításától függ. Ez azonban olyan forrás, amely minden talaj természete szerint, ahelyett hogy növekednék, fokozatosan csökken. A népesség viszont, ha bővében van a tápláléknak, kifogyhatatlan életerővel szaporodik. Az egyik korszak gyarapodása a következő korszak még nagyobb sokasodását vonja maga után, és ez így menne a végtelenségig.

A Kínáról és Japánról rendelkezésünkre álló adatok alapján kétkednünk kell abban, hogy akár a legjobban irányított emberi erőfeszítés is képes volna-e — az évek számától függetlenül — ezen országok termésének a megkészszerzésére. Való igaz, hogy a Földön még sok a megműveletlen és a csaknem lakatlan terület; de vajon elfogadható-e erkölcsi szempontból e gyér lakosú vidékek népességének kiirtása vagy kiszorítása olyan területekre, ahol szükségképpen éhezniök kellene? Viszont elméjük kiművelése és tevékenységük irányítása törvényszerűen igen lassú folyamat; s mialatt ez folynék, mint-hogy a népszaporulat lépést tartana a növekvő terméssel, nemigen fordulhatna elő, hogy hirtelen magas fokú tudást és szorgalmat fordíthassanak gazdag s addig birtokba nem vett területek megművelésére. S még ha ez elő is fordulna — mint néhány új gyarmaton csakugyan megtörtént —, a mértani arányú gyarapodás oly gyors, hogy a megszerzett előny nem tartana sokáig. Ha az Amerikai Egyesült Álladalmak folytatják növekedésüket — márpedig bizonyos, hogy folytatják, ha nem is olyan gyorsan, mint a

múltban —, az indiánusokat mind beljebb és beljebb szorítják, míg nem az egész faj kipusztul, a terület pedig nem lesz tovább terjeszthető.

Ezt figyelhetjük meg részben vagy egészben a Föld minden olyan táján, ahol a termőterületet tökéletlenül művelik meg. Kikertani a lakosságot Ázsia és Afrika legnagyobb részén, olyan gondolat, amelyet egy pillanatra sem fogadhatunk el. A tatárok és négerök különböző törzseit civilizálni és tevékenységüket irányítani jelentős időt igénylő, igen bizonytalan kimenetelű feladat volna.

Európa egyáltalán nem olyan benépesült, mint lehetne. Itt is van még lehetőség arra, hogy az emberi munka a legjobb irányba terelődjék. Angliában és Skóciában alaposan tanulmányozták a földművelés tudományát, és mégis, még ezekben az országokban is jelentős megműveletlen területek vannak. Mérjük fel, hogy feltehetően milyen arányban növekedne a sziget termése, ha minden a legelőnyösebb feltételek mellett javulna.

Ha feltesszük, hogy a lehető legkedvezőbb politika és a földművelés erőteljes támogatása mellett a sziget átlagos termése az első huszonöt évben megkétszereződik, akkor nagyobb növekedéssel számolunk, mint amekkorát ésszerűen elvárhatunk.

Teljesen lehetetlen azt feltételezni, hogy a következő huszonöt évben a termés megkétszereződhetnék. Ez ellentmondana a föld tulajdonságaira vonatkozó valamennyi ismeretünknek. A terméketlen területek feljavítása idő- és munkaigényes feladat; az

előtt, aki egy keveset is ért a mezőgazdasághoz, nyilvánvaló, hogy amilyen arányban kiterjesztjük a föld megművelését, a terménytöbbit, ami az előző időszak átlagterméséhez évente hozzáadható, fokozatosan és rendszeresen csökkenni fog. Hogy jobban összehasonlíthassuk a népesség és az élelem mennyiségének növekedését, induljunk ki egy olyan feltételezésből, amely a pontosság igénye nélkül, de nyilvánvalóan kedvezőnek tünteti föl a föld termőerejét, mint azt bármilyen erre vonatkozó eddigi tapasztalataink igazolná.

Tételezzük fel, hogy minden többit, mely az előző év átlagos terméséhez hozzáadódik, ahelyett, hogy csökkenne — noha bizonyosan ezt teszi —, állandó marad; hogy e sziget termése minden huszonöt évben annyival növekedne, mint amennyit jelenleg termel. Aki a leglelkesebben okoskodik, az sem tételezhet fel ennél nagyobb növekedést. Ez néhány száz év alatt szigetünkön minden tenyérnyi földet kertté változtatna.

Ha ezt a feltételezést az egész Földre kiterjesztjük, és föltesszük azt is, hogy az élelem, amelyet a termőterület az embernek nyújt, huszonöt évenként a jelenlegi termésével egyenlő mennyiséggel szaporítható, ez jóval nagyobb növekedési arány feltételezését jelentené, mint amekkora az emberiség lehetséges legnagyobb erőfeszítése mellett is elképzelhető.

Teljes bizonyossággal kijelenthetjük tehát, hogy tekintetbe véve a termőföldek jelenlegi állapotát, a megélhetés eszközei az emberi

munka legkedvezőbb feltételei mellett sem növelhetők sebesebben, mint számtani arányban.

A két különböző növekedési arány szükségyszerű következményeit egymás mellé helyezve lesújtó eredményre jutunk. Mondjuk, hogy szigetünk lakóinak száma 11 millió, és tegyük föl, hogy a jelenlegi termés a népeséget könnyűszerrel eltartja. Az első huszonöt év alatt a népesség 22 millióra szaporodnék, és az élelem mennyisége szintén megkétszereződne, s így a létfenntartás eszközei egyensúlyban maradnának a szaporodással. A következő huszonöt évben a népesség száma 44 millióra emelkedne, az élelem mennyisége azonban csak 33 millió eltartására lenne elegendő. A következő időszakban a népesség 88 millió lenne, az élelem viszont csak fele annyi ember eltartását tenne lehetővé. Az első évszázad végén a népesség száma már elérné a 176 milliót, a létfenntartási eszközök pedig mindössze 55 millió eltartását biztosíthatnák, 121 millió lélek pedig teljesen ellátatlan maradna.

Ha szigetünk helyett az egész Földet tekintjük, akkor a kivándorlás lehetősége természetesen ki volna zárva; és feltéve, hogy a jelenlegi népesség ezermillió, az emberi faj a következő számszerű arányban sokasodnék: 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256, a létfenntartási eszközök pedig a következőképpen: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Kétszáz év múlva a lakosság száma úgy aránylana a megélhetés eszközeihez, mint 256 a 9-hez, háromszáz év múlva pedig mint 4096 a 13-hoz, és kétezer év

múlva a különbség csaknem kiszámíthatatlan lenne.

Ebben a feltételezésben nem szabtuk határt a föld termésének. Növekedhet a végtelenségig, és bármely kifejezhető mennyiség-nél nagyobb lehet. Mégis, mivel a szaporodás ereje minden korszakban olyannyival nagyobb, az emberi faj szaporodása csak akkor tartható a létfenntartási eszközök szintjén, ha a szükség vastörvénye szüntelenül fék gyanánt hat erre a nagyobb erőre.

II. fejezet

A NÉPESEDÉS ÁLTALÁNOS KORLÁTAIRÓL ÉS EZEK HATÁSMÓDJÁRÓL

Úgy tűnik tehát, hogy a népesedés alapvető korlátja az élelem hiánya, ez szükségképpen származik abból a kétféle arányból, amely szerint egyrészt a népesség, másrészt az élelem mennyisége növekszik. Ez az alapvető korlát azonban sohasem jelent közvetlen akadályt, kivéve a tényleges éhhalál eseteit.

A közvetlen akadályok azokban a szokásokban és betegségekben keresendők, amelyek a megélhetési eszközök elégtelenségéből származnak, valamint ettől függetlenül mindama okokban — legyenek azok erkölcsi vagy fizikai természetűek —, amelyek időnap előtt legyengítik és tönkreteszik az emberi szervezetet.

A népesedésnek ezeket az akadályait,

amelyek kisebb-nagyobb erővel minden társadalomban állandóan hatnak és a megelőzési eszközök szintjére szorítják le a népesség számát, két nagy csoportba sorolhatjuk: vannak megelőző és pozitív (tényleges) fékek.

A megelőző fék, amennyiben önként vállalt, sajátosan emberi, mert az ember ama felsőbbrendű észbeli képességéből fakad, amely alkalmassá teszi őt a távolabbi következmények felmérésére is. A növények és az okatlan állatok esetében a végtelen szaporodás korlátai vagy ténylegesek vagy ha megelőzőek, akkor önkéntelenek. Az ember azonban nem nézhet körül anélkül, hogy ne látná a nyomort, amely oly gyakran nehezedik népes családokra, hogy ne venné számba adott vagyonát vagy keresetét, amelyet saját maga is csaknem felél, hogy ki ne számolná ama részek nagyságát, amelyek kevés hozzáadással a hét- vagy nyolcfelét osztásból származnának, hogy ne kételkedne abban, vajon el tudja-e tartani világra hozott ivadékait, ha követi hajlamát. Egyenlőségi állapotban, ha ilyen egyáltalán létezik, egyszerűen ez lenne a kérdés. De a társadalom jelenlegi állapotában más megfontolások érvényesülnek. Vajon az ember nem süllyed-e alacsonyabb szintre, és nem kényszerül-e arra, hogy feladja előbbi megszokott életmódját? Vajon talál-e alkalmazást, amely mellett indokolt reményei lehetnek egy család eltartására? Nem teszi-e ki magát nagyobb nehézségeknek és keményebb munkának, mint ha magányos maradna?

Nem lesz-e képtelen arra, hogy a taníttatás és a jó nevelés mindama előnyeit, amelyekben ő maga részesült, gyermekeinek is biztosítsa? Vajon biztos lehet-e legalább abban, hogy bár rendkívüli erőfeszítések árán, népes családját megmentheti a nyomortól, a szurtos szegénységtől és az ebből következő társadalmi süllyedéstől? És a fojtogató szükség nem szorítja-e majd rá, hogy feladja függetlenségét és kénytelen legyen a szűkmarkú jótékonykodáshoz fordulni segítségért?

Ezek a meggondolások alkalmasak arra, hogy megelőzzék — és bizonyára meg is előzik — minden civilizált nemzetnél, hogy az egy nőhöz való korai ragaszkodással sokan kövessék a természet parancsát.

Ha ez az önmegtartóztatás nem okoz bűnt, úgy kétségtelenül ez a legkisebb rossz, amely a népesedés törvényéből fakadhat. Tekintettel azonban arra, hogy ez egy erős természetes hajlam visszafojtását jelenti, el kell ismerni, hogy bizonyos fokú átmeneti boldogtalanságot okoz, de összehasonlítva ama bajokkal, amelyek a népesedés egyéb korlátaiból adódnak, ez nyilvánvalóan kisebb, és csupán olyan természetű, mint amilyen sok más élvezet időleges vagy állandó feláldozása a bennünk rejlő erkölcsi erő parancsára.

Ha azonban az önmegtartóztatás bűnbe torkollik, a belőle következő bajok nyilvánvalóak. A rendezetlen nemi érintkezés, amely oly mérvű lehet, hogy a gyermekek születését is meggátolja, a legnagyobb mér-

tékben lealacsonyítani látszik az emberi méltóságot. Ez a férfiakra sem marad hatástalan, és mi sem nyilvánvalóbb, mint hogy lealjasítja a női jellemet és tönkreteszi benne mindazt, ami a legszeretreméltóbb és a legkülönb. Tegyük hozzá, hogy ama szerencsétlen nők sorában, kikkel minden nagyváros tele van, talán több valódi szerencsétlenséget és nyomort találni, mint az emberi élet bármely más területén.

Ha a nemi erkölcs romlottsága a társadalom minden osztályát áthatja, ez szükségképpen megmérgezi a családi boldogság forrásait, sorvasztja a házastársi és szülői szeretetet, csökkenti a szülők közös erőfeszítéseit és törekvését gyermekeik gondozására és nevelésére; kizárt dolog, hogy mindezek eredményeként ne csökkenjen határozottan az általános boldogság és a társadalom érnnyessége; már csak azért is, mert az ilyen szerelmi kapcsolatok létrehozásához és következményeik eltüntetéséhez szükséges mesterkedések feltétlenül sok egyéb bűnhöz is vezetnek.

A népesedés tényleges fékei rendkívül sokfélék, és magukba foglalnak minden olyan okot, amely akár a bűnből, akár a nyomorból fakad, s valamilyen mértékben hozzájárul az emberi élet természetes hosszának megrövidüléséhez, tehát ide sorolhatók az egészségtelen foglalkozások, a megterhelő munka, az időjárás viszontagságai, a nagyfokú szegénység, a gyermekek gondozatlansága, a nagy városok, a mindenféle kicsapongások, a közönséges betegségek és a

járványok egész sora, a háború, a pestis meg az éhhalál.

Ha megvizsgáljuk a népesedést gátló mindama okokat, amelyeket az előzetes és a tényleges fékek közé soroltam, kitűnik, hogy valamennyi feloldható az erkölcsi önmegtartóztatásban, a bűnben és a nyomorban.

A megelőző fékek közül a házasságtól való tartózkodás, ha nem párosul a zabolátlan élvezetek keresésével, joggal tekinthető erkölcsös önmegtartóztatásnak.

A rendezetlen nemi kötelékek, a természetellenes szenvedélyek s a házasságtörések, valamint a törvénytelen kapcsolatok következményeinek eltüntetésére irányuló mesterkedések olyan megelőző fékek, amelyeket nyilvánvalóan bűnösöknek tekintünk.

* Megjegyzem, hogy e helyen az erkölcs fogalmát annak legszűkebb jelentésében használom. Erkölcsös önmegtartóztatáson a házasságtól való óvatos tartózkodást értem, szigorúan erkölcsös magatartással az önmegtartóztatás egész időszaka alatt, és ettől az értelmezéstől szándékosan soha el nem tértem. Amikor a házasságtól való tartózkodást annak következményeitől függetlenül tárgyalom, akkor azt vagy óvatos önmegtartóztatásnak nevezem, vagy a megelőző fék elemének, amelynek valóban fontos része.

Megvádoltak, hogy amikor áttekinttem a társadalom különböző állapotait a népesedést gátló okok szempontjából, nem tulajdonítottam kellő jelentőséget az erkölcsös önmegtartóztatásnak; viszont ha e fogalomnak azt a szűkebb értelmét vesszük, amelyet itt kifejtettem, attól tartok, hogy e téren nem tévedtem nagyot. De igen örülnék, ha hihetném, hogy hibáztam.

A tényleges fékek közül kizárólag a nyomor az, amely alighanem elkerülhetetlenül következik a természet törvényeiből. Azok viszont, amelyeket nyilvánvalóan mi magunk zúdítunk önmagunkra, mint például a háborúk, a kicsapongások, és még sok más olyan, amelyet módunkban állna elkerülni, vegyes természetűek. A bűn^{*} hozza őket ránk, és következményük a nyomor.

* Mivel a bűn általános következménye a nyomor, és mivel pontosan ez a következmény az oka annak, hogy valamely cselekedetet bűnösnek neveznek, úgy tetszhetnék, hogy itt a nyomor kifejezés önmagában is elegendő, és fölösleges mindkét kifejezés használata. De a „bűn” megnevezésének elutasítása jelentős zavart okozna mind nyelvi, mind eszmei értelemben. Különösen ki akarjuk ugyanis emelni azokat a cselekedeteket, amelyek általánosságban a nyomor létrehozására irányulnak, és amelyeket ezért a Teremtő parancsa és az erkölcsös emberek érzéke tilt, noha azonnali vagy egyénenkénti következményük éppen ellentétes lehet. Szenvedélyeink azonnali kielégítésének közvetlen hatása boldogság és nem nyomor, és egyedi esetekben még a távolabbi következmények is (legalábbis ebben az életben) hasonlóak lehetnek. Lehetséges nőkkel olyan törvénytelen kapcsolat is, amely hozzájárul mindkét fél boldogságához és nem sért senkit. Ezért mindezek az egyedi cselekedetek nem sorolhatók a „nyomor” címszó alá. De nyilvánvalóan mégis bűnösök, mivel valamely cselekedetet — bármilyenek legyenek is esetleges egyéni kihatásai — akkor nevezünk ilyennek, ha megsért egy bevett elvet, és általában arra irányul, hogy nyomort hozzon létre; abban pedig senki sem kételkedhet, hogy a nemek közötti törvénytelen viszony általánosságban ártalmára van a társadalmi boldogságnak.

A megelőző és a tényleges fékek együttesen alkotják a népesedés közvetlen akadályát, és nyilvánvaló, hogy minden olyan országban, ahol a nemzőerő nem működik a maga teljességében, a megelőző és a tényleges fékek egymással ellentétes irányban hatnak. Vagyis azokban az országokban, amelyeknek természeti adottságaik egészségtelenek, vagy amelyek bármilyen okból ki vannak téve nagyfokú halandóságnak, a megelőző fék kismértékben jelentkezik. Ezzel ellentétben, azokban az országokban, amelyekben a természeti adottságok egészségesek és a megelőző fék jelentős erejű, a tényleges fék csak kismértékben hat majd, vagyis az elhalálozások száma igen alacsony lesz.

E fékek közül jó néhány kisebb-nagyobb erővel minden országban állandóan működésben van; általános elterjedtségük ellenére kevés olyan státus akad, amelynek népessége állandóan ne törekedne arra, hogy létfenntartási eszközein túl szaporodjék. Ez az állandó törekvés a társadalom alsóbb osztályait szakadatlanul ínségbe taszítja, és megakadályozza, hogy létköörülményeikben állandó jellegű jelentős javulás álljon be.

A társadalom jelenlegi körülményei között ezek a hatások a következőképpen jönnek létre: tegyük föl, hogy egy országban a létfenntartás eszközei éppen elegendőek ahhoz, hogy a lakosságot könnyűszerrel kielégítsék. A szaporodásra való állandó törekvés, amely a legbűnösebb társadalmakban is jelen van, megnöveli az emberek számát, még mielőtt az élelem mennyisége növekedne.

Ezért azt az élelmiszer-mennyiséget, amely eddig tizenegymillió embert tartott el, most tizenegy és fél millió között kell elosztani. Következésképpen a szegények rosszabbul fognak élni, és sokra közülük súlyos nyomor vár. A munkások száma is nagyobb lesz, mint a piac igényelte munka mennyisége, így a munkaerő árának esnie kell, mialatt az élelmiszerárak emelkednek. Ezért a munkásnak többet kell dolgoznia, hogy annyit keressen, mint azelőtt. A nyomor ezen időszak alatt a házasságtól való elbátortalanodás és a család eltartásának gondja annyira megnő, hogy a népesedés lelassul. Eközben az olcsó munkaerő, a munkások nagy száma és ezek szükségképpen megnövekedett szorgalma arra ösztönzi a gazdákat, hogy több munkát fordítsanak földjeikre, hogy új területeket törjenek föl, hogy trágyázzák és még inkább feljavítsák a már művelésbe vett földeket, míg végül is a létfenntartási eszközök megint úgy aránylanak a népességhez, mint a kiinduló időszakban. Ekkor a munkások helyzete ismét elviselhetőbb lesz, a népesedés fékjei bizonyos fokig lazulnak, és rövid idő múlva a jólét tekintetében ugyanezek a süllyedő és emelkedő folyamatok megismétlődnek.

Lehetséges, hogy a köznapi szemlélet számára ez a hullámváltozás nem eléggé szembeötlő, de még a legfigyelmesebb szemlélőnek is nehéz volna kiszámítani a hullámváltozási időszakokat. Azt viszont egyetlen gondolkodó, a tárgykört elmélyülten tanulmányozó em-

ber sem vonhatja kétségbe, hogy a régebbi álladalmakban létezik egy ilyenfajta hullámzás, még ha kisebb mérvű és szabálytalanabb is, mint amilyenek én leírtam. [...]

Anélkül, hogy megkísérelnék a különböző országokban az emelkedő és süllyedő mozgások nyomon követését — mert ez nyilvánvalóan pontosabb történelmi ismereteket igényelne, mint amilyenekkel rendelkezünk, és ezeket a civilizáció fejlődése igyekszik kiegyensúlyozni — a következő tételket próbáljuk bizonyítani:

1. A népesedést szükségképpen korlátozzák a megélhetési eszközök.

2. Ahol az élelem mennyisége növekszik, ott a népesség feltétlenül szaporodni fog, hacsak valami nagyon erős és nyilvánvaló akadály ebben meg nem gátolja.*

3. Valamennyi fék, amely a szaporodás mindenek feletti erejét gátolja és azt a megélhetési eszközök szintjére szorítja vissza, visszavezethető az erkölcsös önmegtartóztatásra, a bűnre és a nyomorra.

* Ilyen óvatosan fejezem ki magam, mert úgy hiszem, hogy egyes esetekben a népesség száma mégsem éri el a megélhetési eszközök szintjét. De ezek a kivételes esetek. [...]

Meg kell jegyezni, hogy a megélhetési eszközök növekedésén itt olyan növekedést értek, amely lehetővé teszi a lakosság nagy tömegei számára, hogy több ételhez jusson. Természetesen létrejöhöz olyan élelem-többlet is, amely adott helyzetben, a jelenlegi társadalmi viszonyok között az alacsonyabb osztályok számára nem kerülne felosztásra, s így nem is serkentené a népesség növekedését.

II. KÖNYV

XIII. fejezet

A TÁRSADALOM ELŐBBI ÁTTEKINTÉSÉBŐL LEVONHATÓ ÁLTALÁNOS KÖVETKEZTETÉSEK

Az, hogy az említett fékek okozzák a népesség lassú növekedését, és hogy e fékek elsősorban az élelmiszerhiányból származnak, kiviláglik abból a viszonylag gyors népességnövekedésből, amely kivétel nélkül minden esetben bekövetkezik, amikor a valamilyen okból hirtelen megnövekedett élelmiszermennyiség miatt az említett fékek jelentős mértékben lazultak.

Világszerte megfigyelték, hogy minden olyan új gyarmaton, amelyet egészséges vidéken hoztak létre, ahol bőségesen volt élelem és élettér, folyamatos és gyors volt a népesség növekedése. Az ókori Görögország sok gyarmata egy-két század elteltével már versenyre kelt az anyavárosokkal, sőt túl is tett rajtuk. Szürakuszai és Agrigentum Szicíliában, Tarentum és Locri Itáliában, Ephesusz és Milétosz Kisázsiaiban legalábbis egyenlőek voltak az ősi Görögország bármely városával. Mindezeket a gyarmatokat civilizálatlan, barbár népek lakta vidékeken alapították, s ezek könnyen helyet adtak az új telepéseknek, akiknek ilyenformán bőségesen jutott jó föld. Kiszámították, hogy a zsidók, míg Kánaán földjén vándoroltak, igen lassan szaporodtak, amikor azonban megtelepedtek Egyiptom egyik termékeny tartományában, tizenöt évenként megkétsze-

rezték a számukat egész ottlétük ideje alatt. De ne folyamodjunk csupán ilyen régi példákhoz, hiszen az európaiak által létrehozott amerikai települések is tökéletes bizonyosságul szolgálhatnak egy olyan tételhez, melynek helyességében, úgy hiszem, nem is kételkedtünk. A csaknem ingyen és szinte korlátlan mennyiségben kapható jó föld oly hatalmas erővel ösztönzi a népesedést, hogy az minden akadályt legyőz.

Alig lehet rosszabbul kormányzott gyarmatokat elképzelni, mint a mexikói, perui, quitói⁴ spanyol gyarmatok. Az anyaországban gyakorolt zsarnokság, a bűnök és babonák a leánytelepeken is teljes mértékben eluralkodtak. A korona javára hatalmas adókat róttak ki, a legönkényesebb módon korlátozták a kereskedelmet, s ami a kapzsiságot és a visszaéléseket illeti, uraik mögött a kormányzók sem maradtak el semmiben. Mindeme nehézségek ellenére e gyarmatokon rendkívüli gyorsasággal növekedett a népesség. Quitót, mely az indiánok idejében aprócska falu volt, Ulloa már ötven évvel ezelőtt úgy emlegette, mint ötven-hatvan ezer lakosú nagy várost. Lima városa, melyet a hódítás után alapítottak, az említett szerző szerint éppily népes volt az 1746-os végzetes földrengés előtt. Azt mondják, Mexikóban százezer ember él, ami — még ha a spanyol írók túlzásait nem is hagyhatjuk figyelmen kívül — ötszöröse azon számnak, amely Montezuma idejében itt élt.

Brazíliában — amely portugál gyarmat és hasonlóan zsarnoki módon kormányoztatik

— több mint harminc évvel ezelőtt a feltételezések szerint hatszázezer európai származású ember élt.

A holland és a francia gyarmatok — ám-bár azok különböző, kizárólagos jogú kereskedői társaságok által kormányoztatnak — hátrányos helyzetük ellenére folyamatosan virágoznak.

Az észak-amerikai angol gyarmatok — ma már az Amerikai Egyesült Álladalmak hatalmas népe —, ami a szaporodás ütemét illeti, messze túlhaladták a többi gyarmatot. A gazdagon termő földhöz, mely nekik éppúgy rendelkezésükre állt, mint a spanyoloknak meg a portugáloknak, nagyobb szabadság és egyenlőség járult. Külkereskedelmüket némileg korlátozták ugyan, viszont belső ügyeket teljesen szabaddá tették. A fennálló politikai intézmények kedvezően befolyásolták a vagyon elidegenítését és elosztását. Azokat a földeket, amelyeket tulajdonosuk záros határidőn belül nem művelt meg, bárki számára átruházhatóvá nyilvánították.⁵ Pennsylvániában ismeretlen az elsőszülött előjoga, New England tartományaiban pedig az első fiúnak csupán kétszer akkora az örök-része, mint a többié. Az álladalmak egyikében sem ismerték a papi tizedet, és alig fizettek valami kis adót. Mivel pedig rendkívül olcsón lehet jó földhöz jutni, és a búza-kivitel feltételei is igen előnyösek, a rendelkezésre álló tőkét a legkedvezőbb a mezőgazdaságba befektetni, ez pedig, miközben bőségesen biztosítja az egészséges munkale-

hetőséget, ugyanakkor ellátja a társadalmat a számára legértékesebb termékekkel.

Mindeme előnyös körülmények együttesen a világtörténelemben páratlan gyors népességnövekedést eredményeztek. Az északi tartományok mindegyikében a népesség huszonöt évenként megkétszereződött. Azok lélekszáma, akik 1643-ban New England négy tartományában megtelepedtek, 21 200-ra tehető. Kiszámították, hogy később többen hagyták el őket, mint ahányan hozzájuk csatlakoztak. 1760-ig mégis már félmillióra szaporodtak, tehát számuk huszonöt évenként megkétszereződött. De New Jerseyben a megkétszereződési idő huszonkét év volt, és Rhode Islandban még ennél is rövidebb. A távolabbi településeken, ahol az emberek kizárólag mezőgazdasággal foglalkoztak, és a fényűzés teljesen ismeretlen volt, feltételezhető, hogy a lakosok száma tizenöt év alatt kétszereződött meg. A tengerparton, amely természetszerűleg elsőnek népesedett be, a megkétszereződési idő harmincöt év volt, egyes parti városokban pedig a népesség száma állandó maradt. A legutóbbi amerikai népszámlálás szerint az összes státusokban együttesen a népesség mégis huszonöt év alatt duplázódott meg; és mivel az össznépeesség manapság már olyan nagy számú, hogy az európai bevándorlás nem befolyásolja, és mivel ismeretes, hogy néhány tengerparti városban és tartományban a népesedés üteme viszonylag lassú, nyilvánvaló, hogy az ország belsejében a népességnek csupán a természetes szaporodásból szár-

mazó megkétszereződése 25 évnél lényegesen rövidebb idő alatt megy végbe.

Az Amerikai Egyesült Álladalmak népessége 1820-ban, a negyedik népszámlálás szerint, 7 861 710 fő volt. Semmi okunk sincs azt hinni, hogy jelenleg Nagy-Britannia kevésbé volna népes a miatt a maroknyi kivándorló miatt, akiktől az említett számú lakosság származik. Ellenkezőleg, közismert, hogy bizonyos mértékű kivándorlás javára válik az anyaország népesedésének. Megfigyelték, hogy ama két spanyol tartomány, ahonnan a legtöbben vándoroltak ki Amerikába, éppen ennek következtében sokkal népesebbé vált, mint a többiek.

Bármennyien voltak is eredetileg azok az angol kivándorlók, akiknek száma oly gyors ütemben megnövekedett Észak-Amerikában, hadd kérdezzük meg: azonos számú népesség miért nem növekedett ennyi idő alatt ugyanilyen mértékben Nagy-Britanniában is? A nyilvánvaló ok az élelemszükében jelölhető meg; hogy minden társadalomban ez a szükséglet a legnyomósabb a népesedés három pozitív fékje közül, azt már az is bizonyítja, hogy még a régi státusok is igen gyorsan felszámolják a háború, a pestis, az éhínség és a természeti csapások következményeit. Ilyenkor rövid időre ezek is némileg a fiatal gyarmatokhoz hasonló helyzetbe kerülnek, és az eredmény mindig a várakozásnak megfelelően alakul. Ha a lakosok igyekvését nem törik le, az élelmiszerkészlet hamarosan túlnő a csökkent számú lakosság szükségletein, ennek pedig az lesz az elkerülhetetlen követ-

kezménye, hogy a népesség, amely eddig csaknem változatlan számú volt, menten növekedni kezd, és növekszik mindaddig, amíg az előbbi lélekszám újra létre nem jön.

Flandria sok termékeny vidéke, amely oly gyakran volt a legpusztítóbb háborúk színtere, néhány évi visszaesés után ismét oly gazdag és népes lett, mint azelőtt volt. Franciaország állandó számú népessége — amint arról a korábbiakban már volt szó —, igen jól példázza az elmondottakat. Süßmilch táblázatai folyamatosan bizonyítják, hogy nagy halálozások után meggyorsul a népesség növekedése. Poroszországi és litvániai adatok pedig — melyeket másutt én is felhasználtam — különösen szembeszökők ebből a szempontból. Az 1666-os rettenetes londoni pestis hatása már tizenöt-húsz év múlva nem volt észlelhető. Még az is kétséges, vajon Törökország vagy Egyiptom átlagos népességszáma kisebb-e amiatt, hogy időről időre végigtarolja őket a pestis. Ha lakosaik száma ma lényegesen alacsonyabb, mint hajdan volt,⁶ ennek sokkal inkább oka a kormányok zsarnoksága és elnyomása, és következképpen a mezőgazdasági munkákhoz való kedv lanyhulása, mint a pestis. A legnagyobb éhínségek nyomait Kínában, Hindosztánban⁷, Egyiptomban és más országokban igen gyorsan felszámolták; és a legmegrázóbb természeti csapások, például a vulkánkitörések vagy a földrengések, ha csak nem voltak olyan gyakoriak, hogy elűzzék a lakosságot vagy szorgalmát megtör-

jék, csupán jelentéktelen hatást gyakoroltak bármely státusban a népesség átlagos számára.

Ama országok anyakönyveiből, ahol ilyenek léteznek, kiderül, hogy népességük számának növekedését gátolták a szabálytalan időközökben ugyan, de mindegyre visszatérő pestises és járványos időszakok. Dr. Short a halotti anyakönyvek beható tanulmányozása során gyakran használja „az emberiség túlzott szaporodása rettenetes helyreigazítása” kifejezést, és a pestisek, betegségek és éhínségek adataiból kimutatja ezek állandó és egyetemes hatóerejét.

Kimutatása szerint (a jelentéktelenebb kóros időszakokat figyelmen kívül hagyva) 431 volt a járványos vagy olyan évek száma, amelyekben pestis vagy más ragály pusztított; ezekből a keresztény időszámítás előtti korra esett 32. Ha időszámításunk éveit elosztjuk 399-cel, kiderül, hogy azokban az országokban, amelyeket ismerünk, az említett ragályok átlagos visszatérésének ideje csupán négy és fél esztendő.

A kimutatásban felsorolt 254 éhínséges, nélkülözésekkel teli esztendőből tizenöt a keresztény időszámítás előtti évekre esik, kezdve azzal, amely Palesztinát sújtotta Ábrahám korában. Ha ezt a tizenöt évet leszámítjuk, és az időszámításunk éveit elosztjuk a megmaradt évek számával, kiderül, hogy az átlagos időköz az efféle istencsapások két egymást követő visszatérése között hét és fél év.

Igen nehéz volna megállapítani a pontos-

ságra törekvés bármilyen igényével is, hogy „az emberiség túlzott szaporodása rettenetes helyreigazításának” mennyiben volt kiváltója a népesség túl gyors szaporodása. Legtöbb betegségünk oka annyira titokzatos, és ezek az okok csakugyan oly változatosak, hogy oktalanság volna kiváltképpen jelentőséget tulajdonítani egyiknek vagy másiknak; de valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha eme okok közé soroljuk a zsúfolt lakásokat és az elégtelen táplálkozást, amelyek pedig természetes következményei annak, hogy a népesség gyorsabban növekszik, mint ahogy azt az ország lehetőségei — tekintetbe véve a lakosok számát és az élelem mennyiségét — megengednék.

A járványoknak csaknem mindegyik birtokunkban levő leírása ezt a feltevést támasztja alá, amennyiben valamennyi úgy írja le ezeket, hogy főleg az alsóbb néposztályt pusztítják. Dr. Short is igen gyakran emlegeti ezt a körülményt, táblázataiból pedig kiderül, hogy csaknem minden olyan évben, amelyben ragályok ütötték fel a fejüket, velük egyidőben jelentkezett a nyomor és az élelmiszerhiány is. Más helyen azt is megemlíti, hogy a nagy pestisek elpusztították az alacsonyabb állású, szolgasorsú emberek jó részét. A különböző betegségeket elemezve megjegyzi: általában azok tartanak a leghosszabb ideig, amelyeknek okozója a rossz és elégtelen táplálkozás.

Allandóan tapasztaljuk, hogy börtöneink, gyáraink, zsúfolt dologházaink, nagy városaink keskeny utcái és síkátorai a különböző

ragályos betegségek kiindulópontjai, és ilyen helyzetet nyilván a szurtos nyomor teremt. Nincs okunk kételkedni abban sem, hogy ugyanezen okok, talán súlyosabb formájukban, hozzájárultak a hatalmas és pusztító pestisjárványok megjelenéséhez és elterjedéséhez, amelyek korábban annyira megszokottak voltak Európában, de amelyek manapság, mikor az említett okok részben megszűntek, mindenhol lényegesen visszaszorultak, sőt a jelek szerint sok helyről egészen eltűntek.

Az emberiséget sújtó másik csapás az éhínség. Meg kell állapítanunk, hogy a dolgok természetéből nem feltétlenül következik, hogy a népesség növekedése éhezéshez vezessen. A növekedés, ha gyorsan is, de mindenképpen fokozatosan történik, és mivel az emberi szervezet még rövid ideig sem lehet meg táplálék nélkül, nyilvánvaló, hogy csak annyi emberi egyed nőhet fel, amennyi számára élelem jut. De ámbátor a népesedés törvénye önmagában nem feltétlenül oka az éhínségnek, mégis utat nyit neki, mivel gyakran arra kényszeríti az alsóbb néposztályokat, hogy életüket a legkisebb élelmiszermennyiségen tengessék — amelyen éppen csak hogy képesek azt még fenntartani —, s amiért azután akár egyetlen gyengébb terméshez jutó év is végzetes következményekkel járhat. Ily módon joggal állíthatjuk, hogy végső fokon a népesedés törvénye az éhínségek egyik fő okozója. Ha egy-két éven át a termés hozam bőséges, ez figyelmeztető jel egy közelgő éhínségre — állítja Dr. Short, és megfigye-

lése valószínűleg helyes, hiszen tudjuk, hogy az olcsóság és a bőség sok embert készített házasságkötésre, s ilyen körülmények között akár egy átlagos termésű év visszatérte is már ínséget okozhat.

A himlő, amelyet Európában a leggyakrabban és legvégtetesebb járványnak tartanak, az összes okok közül a legnehezebben felmérhető hatású, jóllehet sok helyen szabályos időközökben tér vissza. Dr. Short megjegyzi, hogy e rendellenesség történetét tanulmányozva, az a jelek szerint igen kevésbé függ össze az időjárás jelenlegi vagy múltbeli állapotával, avagy az évszakokkal. A járvány bármelyik évszakban jelentkezhet, bármilyen is az időjárás, ámbar erős fagy esetén ritkábban fordul elő. Nem ismerünk olyan esetet, amely arra utalna, hogy bizonyos körülmények között feltétlenül létrejön. Ezért nem akarom azt állítani, hogy kizárólag a szegénység és a zsúfolt lakások okozzák. De meg kell jegyeznem, hogy az a tény, amely szerint bizonyos helyeken szabályos időközökben visszatér és számottevő pusztítást okoz főleg a gyerekek körében, elsősorban pedig azok között, akik az alsóbb néposztályokhoz tartoznak, arra utal, hogy az említett körülmények a szokásosnál nagyobb mértékben előzményei, illetve kísérői a járványoknak. Ez azt is jelenti, hogy amióta a betegség legutóbb felütötte a fejét, a gyermekek átlagos száma megnövekedett, következésképpen az emberek szegényebbek lettek, a lakások pedig zsúfoltabbak, míg

csak a következő járvány el nem ragadja majd a többletnépességet.⁸

Mindeme esetekben, bármily csekélynek vegyük is azt a hatást, amelyet a népesedési törvény e ragályok keletkezésére gyakorol, nem tagadhatjuk, hogy mint a fertőzést előmozdító ok létezik és nagymértékben hozzájárul a ragály terjedéséhez és végzetes következményeihez.

Dr. Short megfigyelte, hogy egy-egy komoly, sok áldozatot követelő járvány után rendkívül egészséges esztendők következnek, mivel a betegség elsősorban a gyenge, kimerült egyéneket ragadja el. Az is valószínű, hogy ebben a megnövekedett élelmiszer-mennyiség és a kisebb mérvű zsúfoltság is közrejátszik, amelynek következtében az alsóbb néposztályok életszínvonala megemelkedik. Dr. Short szerint előfordulhat, hogy egy igen gazdag évet egy nyomorúságos, betegségekkel teli esztendő követ, és fordítva, olyan évek után, amelyek sok ember halálát hozták, bőséges és egészséges esztendők következnek, mintha csak a természet arra törekedne, hogy részint elejét vegye a pusztulásnak, részint pedig, hogy minél gyorsabban pótolja a veszteségeket. A kóros, magas halálozást hozó év után a következő esztendőben általában, a megmaradottak számához viszonyítva, magas a szaporodási szám.

A fenti megállapításokat legszembetűnőbben a poroszországi és a litvániai adatok mutatják ki. Ezekből és Süßmilch más táblázataiból az tűnik ki, hogy amikor egy ország termelése megnövekedett, ennek követ-

keztében megnövekszik a munkaerő-szükséglet is. Ez annyira megjavítja a dolgozó tömegek életét, hogy erősen ösztönzi a házasságkötéseket; a korai házasság szokása aztán folyamatosan fennmarad mindaddig, amíg a népesség túlnő az előzőleg megnövekedett termelés adta lehetőségeken, és ennek természetes és elkerülhetetlen következményeként jelentkeznek a kóros esztendők. Az európai anyakönyvekben sok példát találunk a népesség gyors növekedésére, melynek aztán egy-egy halálos kór vetett véget. A jelek szerint azokban az országokban, ahol az élelmiszermennyiség növekedése elég gyors ahhoz, hogy ösztönözze a népesedést, de ahhoz, hogy a növekvő igényeket kielégítse, már nem elegendő, gyakrabban pusztítanak ragályos betegségek, mint azokban, ahol a népesség növekedése jobban összhangban áll az átlagos termeléssel.

Ennek az ellenkezője is igaz. Az olyan országokban, amelyek időről időre áldozataul esnek a kóros állapotoknak, a népesség növekedése gyorsabb, illetve a halálozást meghaladó születésszám magasabb a járványok közötti időszakokban, mint ama országokban, ahol ritkábbak a betegségek. Amennyiben Törökország és Egyiptom népességének átlagos száma az elmúlt száz év alatt változatlan maradt, a náluk periodikusan megjelenő pestisjárványok közötti időszakokban a születési többlet sokkal nagyobb mértékben meg kellett hogy haladja a halálozások számát, mint például Franciaországban vagy Angolhonban.

Ezért pusztán a növekedési vagy csökkenési arány alapján nemigen lehet előre látni sem a népesség jövőbeli növekedését, sem pedig annak csökkenését. Sir William Petty kiszámította, hogy az 1800-as évben London lakosainak száma 5 359 000 lesz, s lám, ötöd-rész ennyi ember sem él itt manapság. Mr. Eaton azt jóslta, hogy száz éven belül a Török Birodalom egész lakossága kipusztul — íme egy jóslat, amely bizonyosan nem válik valóra. Ha Amerika lakossága olyan ütemben gyarapodna az elkövetkező százötven évben, mint eddig, nagyobb számú népessége lenne, mint Kínának, és — ámbár jósolni mindig veszélyes dolog — megkockáztatom azt az állítást, hogy ekkora mérvű növekedés ennyi idő alatt nem következhet be, legfennebb öt- vagy hatszáz év alatt.⁹

Vitán felül áll, hogy a régebbi időkben Európa többet szenvedett a pestis és más pusztító járványok miatt, mint manapság. Ez nagymértékben annak is tulajdonítható, hogy azokban az időkben a születések száma jóval meghaladta a halálozások számát, amint azt sok szerző megemlíti. De általános gyakorlat volt, hogy az említett arányokat túl rövid időszakok felmérései alapján határozzák meg, és a pestises éveket, mint véletlenül előfordulókat, figyelmen kívül hagyják.

Angolhonban az elmúlt száz év folyamán a születések és elhalálozások közötti átlagos arány körülbelül 12 : 10 vagy 120 : 100 volt. Ez az arány Franciaországban, tíz évre számítva, 1780 végéig körülbelül 115 : 100. Ezek

az arányszámok természetesen jelentős ingadozásokat mutatnak a század különböző periódusaiban, mégis okunk van azt hinni, hogy az ingadozások nem túlságosan jelentősek; ezért úgy tűnik, hogy Francia- és Angolhon népessége jobban alkalmazkodott a rendelkezésére álló élelmiszermennyiséghez, mint más országok népessége. A megelőző fékek — mint amilyenek a háborúk vagy az élet lassú, de kétségtelen tönkretétele a nagy városokban és a gyárakban, a szűk lakások és a szegények elégtelen táplálkozása — meggátolják a népességet abban, hogy számuk meghaladja a megélhetési eszközök megszabta kereteket, és engedtessek meg nekem itt egy olyan kitétel használata, mely első hallásra bizonyosan különösnek tetszik majd: szükségtelenné teszik a nagy és pusztító járványok fellépését, azt, hogy ezek semmisítsék meg a fölösleget. Ha egy pusztító pestis Angolhon lakosságából magával ragadna kétmillió embert, és hatmilliót a Franciaországból, bizonyosra vehető, hogy amint a lakosság a rettenetes csapásból magához tér, a születések és elhalálozások közötti arányszám messze felülemelkednék azon az arányon, amely ezekre az előző száz évben jellemző volt.

New Jerseyben a születések és elhalálozások közötti arány az 1743-mal végződő hét-estendős időszak átlagában 300 volt a 100-hoz. Franciaországban és Angolhonban az átlagos arány nem több, mint 120 a 100-hoz. Ez a különbség nagy, sőt megdöbbentő, de nem annyira, hogy létrejöttét égi csodának

tartsuk. Az okok, amelyek létrehozták, nem távoliak és titokzatosak, hanem itt vannak közöttünk, körülöttünk, hozzáférhetők minden kutató elme számára. A legszabadabb szellemű filozófiával is összhangban áll az a tény, hogy egy kő sem hullhat le és egy szál fű sem nőhet az isteni erő közvetlen beavatkozása nélkül. De tapasztalatból tudjuk, hogy ama folyamatok, amelyeket összességükben természetnek nevezünk, megszabott, alig változó törvények alapján zajlanak. És mióta a világ világ, a népesség növekedésének és csökkenésének okai bizonyára éppoly állandók voltak, mint a természet bármely más általunk ismert törvénye.

A nemek közötti vonzalom annyira hasonló volt minden korban, hogy — az algebra nyelvén szólva — ismert mennyiségnek vehető. A szükség hatalmas törvénye, amely megakadályozza, hogy a népesség bármely országban túlnőjön azon az élelmiszer-mennyiségen, amelyet az ország elő tud állítani vagy meg tud szerezni, annyira nyilvánvaló, szem elől nem téveszthető törvény, hogy egy pillanatra sem kételkedhetünk benne. Viszont a különböző módozatok, ahogyan a természet igyekszik megszüntetni a fölösleget, már nem ennyire nyilvánvalók és szabályosak. De ha a módját nem is tudjuk mindig biztosan előre látni, magát a tényt bizonyosra vehetjük. Ha a születések aránya a halálozások számához viszonyítva néhány éven keresztül nagyobb növekedést mutat, mint amekkorát az arányosan növekvő táplálék-mennyiség megbír, egészen bizonyosra

vehetjük, hogy — ha csak nem történik kivándorlás — a halálozások száma hamarosan meghaladja majd a születések számát, tehát a néhány éven át tapasztalt népességnövekedés nem tekinthető az illető ország népessége átlagos ütemű gyarapodásának. Ha egyéb népességcsökkentő okok nem merülnek fel, és a megelőző fékek sem működnek elég hatásosan, kétségtelen, hogy időnként minden ország áldozatául esik egy-egy pestisjárványnak vagy éhínségnek.

Egy ország igazi és állandó népességnövekedésének egyetlen valós kritériuma a megélhetési eszközök növekedése. De még ez a kritérium is kisebb-nagyobb változásoknak van kitéve, amelyek azonban igen jól tanulmányozhatók. A jelek szerint néhány országban a népesedés erőszakolt, vagyis az emberek egyszerűen hozzászoktak ahhoz, hogy a lehető legkisebb élelmiszermennyiségen éljenek. Ezekben az országokban kellett lennie egy olyan időszaknak, amelyben a népesség folyamatosan növekedett, anélkül, hogy a megélhetési eszközök szaporodtak volna. Kína, India és a beduin arabok lakta vidékek — amint ezt az előző fejezetekben láthattuk — jól megfelelnek ennek a megállapításnak. E területek átlagos termelése éppen csak hogy elegendő a népesség eltartására, így természetes, hogy a rossz időjárású évek végzetes következményekkel járnak. Eme országok népe szükségszerűen szenved a gyakori éhínségek miatt.

Amerikában — ahol jelenleg a munka bére oly bőséges — az alacsonyabb osztályokhoz

tartozók jelentős mértékben takarékoskodhatnak, ha a természetlen esztendő úgy követeli, anélkül azonban, hogy ezzel anyagilag tönkretennék magukat. Így aztán az éhínség csaknem lehetetlennek tűnik. Várható azonban, hogy amint Amerika népessége tovább növekszik, a munkásokat idővel már *nem* fogják olyan jól fizetni. Ebben az esetben az emberek száma növekedni fog anélkül, hogy a létfenntartási eszközök is arányosan növekednének. Európa különböző országaiban némileg eltérő az arány a lakosság száma és az elfogyasztott élelmiszermennyiség között. Ez az eltérés abból ered, hogy országoként más és más életmódot folytatnak. Dél-Angolhon munkásai olyannyira hozzászoktak a finom búzakenyérhez, hogy képesek volnának félig éhen halni, mielőtt rászánnák magukat, hogy úgy éljenek, mint a skót parasztok. Lehetséges, hogy ha a szükség kegyetlen törvénye úgy parancsolná, idővel ez a népesség is lesüllyedne akár a kínai alsóbb osztályok színvonalára is, és akkor az ország ugyanakkora élelmiszermennyiséggel nagyobb számú lakosságot is el tudna tartani. Ezt azonban befolyásolni igen nehéz, és remélem, az emberiség minden barátja számára még mint próbálkozás is elvetendő.

Említettem néhány esetet, amikor a népesség folyamatosan növekedhetett anélkül, hogy a létfenntartás eszközei is növekedtek volna. Nyilvánvaló azonban, hogy a különböző státusokban az arány az élelmiszermennyisége és az általa eltartott embe-

rek száma között csak bizonyos határok között váltakozhat, és e határokat nem lehet túllépni. Minden olyan országban, amelynek a népessége nincs határozottan csökkenőben, az élelmiszernek szükségképpen elegendőnek kell lennie ahhoz, hogy biztosítsa a dolgozók fajtájának ellátását.¹⁰

Mivel a többi körülmény az említettekhez hasonló, megállapítható, hogy az országok népsűrűsége az emberi táplálkozásra alkalmas ama eszközök mennyiségétől függ, amelyeket az adott ország előállít vagy meg tud szerezni; az elégedettség pedig ezen élelmiszer mennyiség elosztásának nagylelkűségétől vagy attól az élelemmennyiségtől függ, amelyet egynapi munkával meg lehet szerezni. A gabonatermelő országok sokkal népesebbek, mint az állattenyésztők, a rizset termelő országok népesebbek, mint a gabonatermelők. Jólétük azonban nem függ sem attól, hogy sűrűn vagy ritkán lakottak, sem attól, hogy szegények-e vagy gazdagok, fiatalok-e vagy öregek, hanem csakis attól az aránytól, amely a népesség és az élelmiszer mennyisége között fennáll.

Általában ez az arány kedvezőbb a fiatal gyarmatokon, ahol egy régi státus tapasztalatával és szorgalmával művelik meg egy új vidék gazdag és érintetlen földjét. Más esetekben az álladalom öreg vagy fiatal voltának ebből a szempontból nincs nagyobb jelentősége. Valószínű, hogy Nagy-Britannia élelmiszer-mennyiségét manapság nagylelkűbben osztják el a lakosság között, mint két-, három- vagy négyezer évvel ezelőtt.

Kitűnt, hogy a szegény és gyéren lakott Skót Felföldön nagyobb ínséget okoz a lakosság-fölösleg, mint Európa népesebb vidékein. [...]

Ha egy országot sohasem özönlött volna el egy nála magasabb műveltségű nép, ha a civilizálódás folyamán a maga természetes fejlődési útját járhatta volna ama időktől kezdve, mikor termelését még egy egységnek vehetjük, s mindaddig, amikor azt már akár egymilliónak is tekinthetjük, még akkor sem lett volna sok ezer év lefolyása alatt egyetlen olyan időszak sem, amelyben az emberek tömegeit közvetve vagy közvetlenül ne nyomasztotta volna az élelem szükségének gondja. Európa minden státusában, ameddig csak vissza tudunk tekinteni történetükre, millió és millió emberi élet pusztult el ezen egyszerű okból, bár meglehet, hogy eme státusok némelyike sohasem ismert általános éhínséget.

Nem kell-e hát az emberi történelem minden figyelmes tanulmányozójának felismereni, miszerint minden időkből és minden álladalomban, amikor és ahol ember létezett és létezik:

— a népesség növekedésének szükségszerűen korlátot szabnak a megélhetési eszközök;

— a népesség szabadon növekszik, ha a megélhetési eszközök növekszenek, hacsak a növekedést erős és nyilvánvaló fékek nem gátolják;

— ezek a fékek, amelyek a népesedést a

megélhetési eszközöknek megfelelő szintre szorítják le: az erkölcsös önmeztartóztatás, a bűnök és a nyomor. [...]

A háborúk — a civilizálatlan népek szaporodásának legfőbb gátló tényezője — már mérséklődnek, beleértve az utóbbi idők sajnálatos forradalmi eseményeit is. Ezenkívül a nagyobb személyes tisztaság, a hatásosabb város tisztítási és építkezési módszerek, a föld termékeinek egyenletesebb elosztása, ami az alaposabb politikai-gazdaságtani ismeretek eredménye, odavezettek, hogy a pestis és a többi pusztító betegség, valamint az éhínségek ritkábbakká váltak.

A népgyarapodás megelőző korlátozásáról szólva el kell ugyan ismernünk, hogy ami az erkölcsös önmeztartóztatást illeti, az különösen a férfiak körében nem túl nagy súllyal esik latba, mégis erősen hiszem, hogy még mindig nagyobb fontossággal bír, mint az előbb említett primitív országokban. És aligha vonható kétségbe, hogy a modern Európában a nők túlnyomó többsége élete legnagyobb részében erényesebb életet él, mint a múlt időkben vagy a civilizálatlan népek körében szokás. De akár mint van is, ha csupán a házasságkötések számát és óvatosságból kitolt korhatárát vesszük számításba, függetlenül a következményektől, ezeket a népesedés legerősebb fékeinek tekinthetjük, amelyek a modern Európában a népesség szaporodását a létfenntartási eszközöknek mindenkor megfelelő szinten tartják.

III. KÖNYV

V. fejezet

A SZEGÉNYTÖRVÉNYEKRŐL¹¹

A szegények körében annyira gyakori nyomorúság orvoslására törvényeket hoztak, amelyek kötelezővé tették segélyezésüket. Ami egy ilyen célból létrehozott általános rendszer kidolgozását illeti, Angolország nagy hírnevet szerzett magának. Viszont féltő, hogy miközben a személyes balszerencse súlyán az említett törvények valóban könnyítettek, addig magát a bajt szélesebb körben elterjesztették.

Gyakori beszédtema, melyet mindig nagy csodálkozással említenek, hogy noha ez országban minden évben hatalmas összegeket gyűjtenek össze a szegények megsegítésére, a nyomorúság mégis olyan nagy a soraikban. Egyesek úgy vélik, hogy a pénzt személyes célokra elsikkasztják, mások szerint az egyházi kurátorok és gondnokok az összeg legnagyobb részét ellakmározzák. Abban valamennyien megegyeznek, hogy ilyen vagy amolyan módon, de a pénzt rosszul kezelik. Röviden szólva, az a tény, hogy a legutóbbi szűkös esztendőök beállta előtt is évente hárommilliót gyűjtöttek össze a szegények számára, s nyomoruk mégsem szűnt meg, állandó csodálkozás tárgya. De ha valaki kissé a dolgok felszíne alá nézne, inkább azon kellene csodálkoznia, ha mindez másképp lenne, mint ahogy van; vagy azon, ha egy fontonkénti tizennyolc shillingnyi gyűjtés

a jelenlegi négyshillingnyi helyett lényeges változást tudna előidézni.¹²

Tegyük fel, hogy a gazdagok hozzájárulnának ahhoz, hogy azt a tizennyolc pennyt vagy két shillinget¹³, amelyet az emberek most keresnek, felemeljék ötre. Azt képzelhetnők, hogy ettől majd talán jobban fognak élni, és mindennap húst ehetnek vacsorára. De ez a következtetés hamis. Az a háromshillinges többlet, amelyet minden egyes munkásnak naponta átengednének, nem növelné meg az országban a húsmennyiséget. Jelenleg ez a mennyiség nem elegendő ahhoz, hogy mindenkinek jusson belőle egy szerény rész.

Első pillantásra különösnek tűnhet, mégis hinnem kell abban, hogy a szegény ember életkörülményein pénzeszközökkel nem lehet javítani, s nem lehet jobb életet biztosítani számára anélkül, hogy ezáltal arányosan meg ne rövidítenők osztálya többi tagját. Ha csökkentem a házamban elfogyasztott élelmiszer-mennyiséget, és nekiadom, amit ily módon megtakarítottam, akkor ezzel segítek rajta, és csupán magamat meg családom tagjait rövidítem meg, amit ők valószínűleg el tudnának viselni. Ha feltörök egy darab földet, amely eddig parlagon hevert, és nekiadom a termékeit, ezzel egyszerre teszek jót vele és a társadalom többi tagjával, mert az, amit ő eddig fogyasztott, az a közös készletet növeli, s ide kerül valószínűleg az új javak egy része is. De ha csak pénzt adok neki — feltételezve, hogy az országos termelés ugyanaz marad —, feljogosítom, hogy

a termékmennyiségből nagyobb részt vegyen el, mint azelőtt, márpedig ezt a nagyobb részt nem kaphatja meg a többiek részének megcsorbítása nélkül. Nyilvánvaló, hogy ez a hatás az egyes emberek esetében olyan kicsiny, hogy észre sem vehető; mégis léteznie kell akár csak más hatásoknak is, melyeket, mint a levegőt benépesítő rovarfajtákat, durvább érzékszerveink figyelemre sem méltatnak.

Feltételezvé, hogy az élelmiszer-mennyiség valamelyik országban hosszú éveken át azonos marad, akkor nyilvánvaló, hogy e mennyiség elosztása aszerint történik majd, hogy kinek mekkora a vásárlószabadalma, vagyis hogy ki mennyi pénzt szánhat a közkeresetnek örvendő javak megszerzésére. Könnyen átlátható igazság, hogy egyik embercsoport vásárlószabadalma nem növelhető egy másik csoport vásárlószabadalmának csökkentése nélkül. Ha a gazdagok hajlandók lennének napi öt shillinget fizetni ötszázezer embernek, anélkül azonban, hogy bármit is megvonnának saját asztaluktól, nem kétséges, hogy mivel az érintett emberek könnyebben élnének és a meglévő készletből többet fogyasztanának, kisebb élelmennyiséget lehetne a többi ember között szétosztani. Következésképpen minden ember vásárlószabadalma csökkenne, vagyis ugyanannyi ezüstpénzen kevesebb élelmiszert lehetne venni, mint addig, az élelmiszerek pedig általánosan megemelkednének.

Mi történne tehát? A húspiacon nagyobb lenne a versengés a vásárlók között, és ez a hús fontjának árát nyolc vagy kilenc penny-ről gyorsan két vagy három shillingre emelné; így aztán a meglévő húsmennyiség továbbra sem oszlana meg sokkal több ember között, mint eddig. Amikor egy árucikkből hiány van, és nem jut belőle mindenkinek, akkor az áru azé lesz, akinek a legnagyobb a vásárlószabadalma, vagyis aki a legtöbb pénzt ajánlhatja érte. Ha feltételezzük, hogy a vásárlók húsért való versengése elég hosszú ideig tart ahhoz, hogy nagyobb számú szarvasmarhát tenyészessenek, ez csakis a gabonatermesztés rovására történhetnék, s ez igen előnytelen csere volna: mert közismert, hogy ebben az esetben az ország nem tudna ugyanannyi embert eltartani. Ha pedig az élelmiszer-mennyiség elégtelen a lakosok számához viszonyítva, akkor vajmi keveset számít, hogy az alsóbb osztályok tagjainak kettő vagy öt shillingjük van-e. Az ő sorsuk ismét csak az lenne, hogy a legnagyobb nehézségek közepette, a lehető legkisebb élelmiszer-mennyiségen tengődjenek.

Azt mondhatni, hogy ha bármely cikk iránt megnövekszik az érdeklődés, ez ösztönzően hat annak előállítására, és így annak termelése az egész szigeten megnövekszik. Csakhogy e képzelt gazdagságnak a népeseedésre gyakorolt ösztönzése alaposan ellensúlyozná ezt; és a megnövekedett termést aránytalanul nagyobb mértékben megnövekedett népesség közt kéne elosztani.

A gazdagoktól fontonként begyűjtött 18 shilling — még ha a legnagyobb hozzáértéssel osztanák is el —, ahhoz hasonló eredményre vezetne, mint amelyhez fenti feltételezésből kiindulva eljutottunk. Bármilyen áldozatot hozzanak is a gazdagok, különösen ami a pénzt illeti, sohasem fogják megakadályozhatni, hogy az alacsonyabb osztályok tagjainak sorába — bárkik legyenek is azok — vissza ne térjen a nyomorúság. Való igaz, hogy jöhetnek nagy változások. Gazdagok válhatnak szegényekké, vagy néhány szegény ember meggazdagodhat; de amíg a jelenlegi arány a népesség és az élelem mennyisége között fennáll, a család eltartása az emberiség egy része számára továbbra is nagy gond marad, és ez a gond a legnagyobb súllyal nyilvánvalóan a társadalom legkevésbé vagyonos tagjait nyomasztja.

VI. fejezet
A SZEGÉNYTÖRVÉNYEKRŐL
Folytatás

Függetlenül attól, hogy egy esztendő esetleg rossz termést hoz, nyilvánvaló, hogy a népesség növekedése, ha nem jár együtt az élelemmennyiség arányos növekedésével, csökkenteni fogja az emberek keresetének értékét. Az élelmet szükségképpen kisebb adagokra kell felosztani, következésképpen egy napi munkával kisebb mennyiségű enni-

valót lehet megvásárolni. Az élelmiszerárak emelkedésének oka vagy az, hogy a népesség gyorsabban növekedett, mint a létfenntartási eszközök, vagy az, hogy a társadalomban másképp osztják el a pénzt. Egy régóta benépesedett ország élelmiszer-termése, ha növekszik, növekedése lassú és szabályszerű, és hirtelen támadó nagyobb igényeket nem tud kielégíteni. Viszont a pénz elosztásának módja gyakran megváltozik, és ez kétségtelenül egyike azoknak az okoknak, amelyek az élelmiszerárak állandó változásához vezetnek.

Angolhon szegénytörvényei kétféleképpen is megnehezítik a szegények életét. Először is nyilvánvalóan arra irányulnak, hogy megnöveljék a népességet, anélkül, hogy az eltartásához szükséges élelmiszer-mennyiséget növelnék. A szegény embernek, amikor megházasodik, alig van reménye arra, hogy családját községi segély nélkül eltarthassa. Ilyenformán elmondható, hogy e törvények maguk teremtik meg a szegényeket, akiket aztán el kell tartaniok. És mivel a megnövekedett népesség következtében az ország élelmiszer-tartalékából minden embernek kisebb adag jut, nyilvánvaló, hogy azok, akik még nem szorultak községi segélyre, a munkájukból kevesebb ételmezt vehetnek majd, mint korábban, következésképpen nagyobb részük rá fog kényszerülni arra, hogy segélyért folyamodjék.

Másodszor: ama élelemmennyiség, amelyet a dologházakban fogyasztanak el azok, akik általában nem nevezhetők a társadalom leg-

értékesebb elemeinek, csökkenti azt az adagot, amely egyébként az iparkodóbb és értékesebb embereknek jutna, s így egyre többen veszítik el függetlenségüket. Ha a dologházi szegény jobban élne, mint jelenleg él, a társadalom pénzének eme új elosztása szembeszökő módon oda vezetne, hogy a dologházon kívüliek helyzete tovább romolna, mert ez az éllelmiszérarak emelkedését vonná maga után.

Angolhonnak szerencséje, hogy a parasztság körében még él a függetlenség szelleme. A szegénnytörvények azonban igen alkalmassak arra, hogy ezt a szellemet kiirtsák. Ezt részben már meg is tették, de ha sikerük oly teljes lett volna, amint az várható volt, veszélyes hatásuk nem maradt volna oly sokáig álcázott.

Bármily nehéz is az az egyes ember számára, de az alamizsnára szorulást mégis szegyenletesnek kell tartanunk. Erre az ösztönzésre feltétlenül szükség van az emberiség nagy tömegeinek boldogulása érdekében. Minden kísérlet, amely ennek az ösztönző erőnek a gyengítésére irányul, szándékát tekintve bármily nemes legyen is, saját célja által hiúsul meg. Ha a férfiak házasodni jogosultak úgy, hogy a jövőt illetően csupán a községi segélyben bízhatnak, nem csupán hamis módon arra csábítatnak, hogy mind saját magukat, mind pedig gyermekeiket boldogtalan és függő helyzetbe hozzák, de akaratlanul osztályuk minden tagját is megkárosítják.

Úgy látszik, Angolhonban a szegénytörvények hozzájárultak az élelmiszerárak emelkedéséhez és a munka valós bérének csökkentéséhez. Ilyenformán hozzájárultak azon osztály elszegényedéséhez, amelynek egyedüli vagyona a munkaereje. Nehezen hihető, hogy nagymértékben ne járultak volna hozzá ama hanyagság és igénytelenség kialakulásához is, mely a szegények között oly jól megfigyelhető, és amely annyira különbözik a kisipart űzők és kisbirtokosok körében tapasztalható magatartástól. A dolgozó szegénység közönségesen szólva egyik napról a másikra él. Figyelmüket teljesen lekötik pillanatnyi szükségleteik, a jövőre ritkán gondolnak. Még ha van is alkalmuk a takarékoskodásra, ritkán élnek vele. Keresetüknek az a része, amely pillanatnyi szükségleteik kielégítése után fennmarad, a sörözőkbe vándorol. Ilyenformán elmondható, hogy a szegénytörvények a közemberek soraiban csökkentik mind a takarékoskodás lehetőségét, mind pedig az arra való hajlamot, vagyis gyengítik azt az erőt, mely józanságra és szorgalomra ösztönöz, végső fokon tehát a boldogságot állandósítja.

A gyárak tulajdonosai gyakran panaszkodnak, hogy a magas bérek tönkreteszik munkásaikat; ám alig hihető, hogy az emberek ne tennék félre magas keresetük egy részét azzal a céllal, hogy családjukat a jövőben is elláthassák, ahelyett, hogy pénzüket részegeskedésre és dorbézolásra pocsékolnák, ha váratlan szerencsétlenségek esetén nem számíthatnának a községi segélyre. Az, hogy a

gyárakban alkalmazott szegények a segélyt jó oknak tekintik arra, hogy minden keresetüket elköltsék, és amíg csak tehetik, jól éljenek, kitűnik ama családok nagy számából is, amelyek, ha egy nagyobb gyár tönkremegy, azonnal segélyre szorulnak; ámbátor meglehet, hogy a keresetük az említett gyárban, amíg az virágzott, felette volt a vidéken általában elérhető béreknek, és így a munkásoknak megvolt a lehetőségük, hogy megtakarítsanak annyit, amennyiből megélhetnek, amíg csak a munkaerejüket más területen értékesíteni nem tudják.

Az olyan embert, akit az attól való félelem, hogy halála vagy betegsége esetén felesége és egész családja községi segélyre szorul, nem rettent el a sörház látogatásától, talán meggondolná, hogy elverje-e a keresetét, ha tudná, hogy az említett esetben övéire éhezés várna, vagy időnként kapott könyöradományokból kellene tengődniök.

A köznép, igaz, nehezebben boldogul, ha a lustaság és tékozlás legerősebb ellenszerét ekképpen eltávolítják. Pedig mindazok a jótékonyági intézmények, amelyek oly általánossá teszik a segélyre szoruló szegénységet, csökkentik a szeméremérzetét, holott azt a legjobb és legemberségesebb okokból meg kellene őrizni.

Angolhon szegénytörvényeit kétségtelenül a legnemesebb cél érdekében hozták, de nyilvánvalóan kudarcot vallottak velük. Természetesen sok esetben enyhítenek a nyomoron, mely nélkülük kegyetlenebb volna; ha-

nem a községi segélyből élő szegények helyzete, bárhogynézük is, nagyon nyomorúságos.

E rendszerrel szembeni egyik fő ellenvetés, hogy a segély miatt, amelyet egyes szegények kapnak — és amely önmagában legalábbis kétséges áldás —, Angolországban az egyszerű emberek egész osztályát számos lealacsonyító, rossz és zsarnoki törvénynek vetették alá, amelyek teljesen ellentétesek az alkotmány szellemével. Ez az egész elrendezés még jelenlegi, javított formájában is ellenkezik a szabadság eszméjével. Az a községi zaklatás, amelynek a talán hamarosan segélyért folyamodó emberek vagy a lebetegedéshez közeledő szegény asszonyok ki vannak téve, szégyenletes és undorító zsarnokkodás. Az a torlódás pedig, amely e törvények következtében a munkaerőpiacon mindegyre létrejön, csak azoknak növeli meg a gondját, akik arra törekednek, hogy segély nélkül is megélhessenek.

A szegénytörvények következtében fellépő bajok orvosolhatatlanoknak tűnnek. Ha valamely osztály tagjai között segélyt kell kiosztani, akkor valakinek felhatalmazása is kell legyen arra, hogy megállapítsa a szükséges létesítmények valódi célját és vezérelveit. Am minden kéretlen vagy erőszakos beavatkozás más emberek ügyeibe tulajdonképpen a zsarnokság egy fajtája, és a dolgok természete folytán az efféle hatalom gyakorlása megalázza azokat, akik segélyre szorúlnak. A szegények naponta panaszkodnak az egyházgondnokok és felügyelők zsarnok-

sága miatt; a hiba mégsem csak ezekben az emberekben keresendő — akik valószínűleg nem voltak rosszabbak másoknál, amíg nem jutottak hatalomhoz —, hanem inkább az ilyen létesítmények természetében.

Hiszem azt, hogy ha ebben az országban soha nem létezett volna szegénytörvény — ámbátor valamivel több esetben került volna sor igen nagy megpróbáltatásokra —, az egyszerű emberek tömegeinek mégis nagyobb boldogság jutott volna osztályrészülr, mint így.

Minden ilyen rendszer már a gyökereiben hibás, mivel működése arra irányul, hogy megnyomorítsa azokat is, akik még nem szorultak községi segélyre, és így maga teremti az újabb és újabb szegényeket. Ha alaposan megvizsgálunk néhányat ama törvényeinkből, amelyek szorosan összefüggenek a népesség elvével, azt találjuk, hogy ezek valósággal a lehetetlent akarják elérni: ezért aztán ne csodálkozzunk, hogy ami a cél elérését illeti, minduntalan kudarcot vallanak.

Erzsébet¹⁴ híres 43-ik törvénycikke, amelyre annyiszor hivatkoztak, és amelyet annyian megcsodáltak, kimondja, hogy a szegények felügyelői „időről időre rendeleteket bocsáthatnak ki két vagy több békebíró beleegyezésével arra vonatkozólag, hogy munkába állítsák mindazoknak a gyermekeit, akiket a fent nevezett személyek képtelennek ítélnek arra, hogy utódaikat eltartsák, valamint azon nős vagy nőtlen egyéneket, akiknek semmilyen módjuk sincs önmaguk eltartására, s nem végeznek rendszeres nap

nap utáni munkát, amelyből megélhetnének, továbbá tartoznak hetente vagy más időközben a kijelölt község minden lakójától és minden birtokosától (akkora összegben, amekkorát helyesnek tartanak) adót behajtani megfelelő mennyiségű len, kender, gyapjú, vas, fonal és más szükséges anyagok formájában, hogy a szegényeket munkába állítsák”.

Mi ez, ha nem annak a kijelentése, hogy ebben az országban a foglalkoztatás biztosításához szükséges alapok kormányrendelettel vagy a felügyelők adókirovásai alapján tetszés szerint és korlátlanul növelhetők. Keményen szólva, ez a rendelkezés éppoly fennhéjázó és képtelen, mintha azt rendelnék el, hogy a jövőben két búzakaiasz nőjön azon a helyen, ahol eddig csak egy nőtt. Kanut sem követelt magának nagyobb hatalmat a természet törvényein, amikor ráparancsolt a hullámokra, hogy meg ne merjék nedvesíteni hercegi lábait. A felügyelők semmiféle utasítást nem kaptak arra nézve, hogyan növelhetnék a foglalkoztatást biztosító alapokat; még csak fel sem hívták a figyelmüket arra, hogy ez a cél szorgalom, takarékoskodás és a mezőgazdaság, valamint a kereskedelem irányításához szükséges felvilágosodott szellemi erőfeszítés nélkül nem érhető el. Ennek ellenére elvárták, hogy az említett alapok csodával határos módon bővüljenek a kormány egyetlen rendelete következtében, amelyet néhány nemtörődöm községi hivatalnok a maga kénye-kedve szerint alkalmaz.

Ha ezt a rendelkezést bona fide¹⁵ csak-ugyan végrehajtották volna, és ha a szegény-érzet, amely a községi segély elfogadásával jár, teljesen kiveszne, minden munkásember olyan korán házasodhatna, ahogy neki tetszik, abban a biztos hitben, hogy majdán minden gyermekét tisztességesen ellátják. És mivel e feltételezés szerint a népesedést nem fékezné többé a félelem a házasságot követő szegénységtől, a lakosság a régi státusokban példátlanul elszaporodnék.

Az előző fejezetekben elmondottak alapján döntse el az olvasó maga, vajon a legfelvilágosultabb kormányzat a legnagyobb erőfeszítések mellett is képes lehetne-e ebben az esetben elérni azt, hogy az élelmiszertermelés lépést tartson a népesedéssel. Mennyivel kevésbé képes erre egy önkényes rendelet, amely inkább arra irányul, hogy csökkentse, mintsem hogy növelje a termelőmunka biztosításához szükséges alapokat.

A különböző országokban jelenleg fennálló körülmények közepette a természet termékenyítő ereje állandóan készen áll csaknem a legnagyobb teljesítményre. Csakhogy az adott lehetőségeken belül talán semmi sem annyira valószínűtlen, vagy nem esik annyira messze bármely kormányzat hatáskörétől, mint az alattvalók tevékenységének oly módon való irányítása, hogy a legnagyobb élelemmennyiséget termeljék meg, amelyet csak a föld adni képes. Ez nyilvánvalóan meg sem történhetne a tulajdonjog törvényének durva megsértése nélkül, márpedig mindaz, ami az ember számára becses,

az mindmostanig ebből származott. A házasságkötésre irányuló hajlandóság ellenben olyan nagy, különösen az egészen fiatalok körében, hogy ha a család eltartásának nehéz gondjai teljesen megszűnnének, huszonkét éves korukban már nagyon kevesen élénének egyedül. De melyik államférfi, avagy eszes kormányzat merné azt javasolni, hogy tiltsák el mindenfajta húsétel fogyasztását, hogy a lovakat ne használják többé sem munkára, sem szórakozásra, hogy minden ember burgonyán éljen, és az egész nemzet csupán ennek termesztésével foglalkozzék, kivéve azokat, akik az öltözködéshez meg a lakhatáshoz szükséges termékeket állítják elő? Véghezvihető-e ilyen forradalmi változás, és ha igen, egyáltalán kívánatos volna-e? Különösen ha számításba vesszük, hogy mindeme erőfeszítések ellenére néhány éven belül elkerülhetetlenül felütné fejét a szükség, és kevesebb kilátás volna a segílyre, mint valaha.

Amikor egy ország nincs már többé az új gyarmat előnyös helyzetében, minden esetben azt látjuk, hogy földművelésének tényleges állapotában, vagy abban az állapotban, amelyet a legfelvilágosultabb kormány megteremthet, élelmiszer-mennyiségének növekedése soha, a legrövidebb időtartamra sem teszi lehetővé a népesség korlátlan szaporodását. Ezért az Erzsébet-féle 43-ik tc. valószínűs gyakorlása — állandó törvény formájában — fizikai képtelenség.

Talán azt fogják mondani, hogy a tények ellentmondanak az elméletnek, hiszen a kér-

déses törvény érvényben maradt, és gyakorolták véges-végig az elmúlt kétszáz év során. Feleletül erre habozás nélkül kimondom, hogy ténylegesen bizony nemigen alkalmazták, és hogy csupán tökéletlen végrehajtásának köszönhető, hogy törvénykönyvünkben a mai napig fennmaradhatott.

A szükségét szenvedőknek nyújtott segély csekély volta, az a gyakran szeszélyes és bántó mód, ahogyan a felügyelők azt kiosztják, és az a természetes és tiszteletreméltó büszkeség, amely nem halt még ki teljesen az angol földművesből, a parasztság gondolkodóbb és erényesebb részét elriasztja attól, hogy házasságot kössön anélkül, hogy családja eltartására jobb kilátásai lennének, mint a községi segély. Arra irányuló vágyunk, hogy helyzetünkön javítsunk, valamint a rettegés attól, hogy rosszabb körülmények közé kerülhetünk, úgy hat, mint a *vis medicatrix naturae* a fizikában¹⁶; ez a *vis medicatrix reipublicae* a politikában¹⁷, folyamatos törekvés mindama hibák helyrehozatalára, amelyeknek az emberi intézmények korlátai a forrásai. Ez pedig a népesedést előmozdító balítéletekkel, valamint a szegénytörvények közvetlen házasságra való bátorításával szemben — országunk nagy szerencséjére — megelőző fékként működik. S nem csupán a függetlenség és óvatosság szelleme csökkenti a házasságkötések számát, hanem maguk a szegénytörvények is, ámbár egyfelől valóban bátorítanak, másfelől viszont jelentős akadályt is jelentenek, s ilyenformán elveszik egy kézzel azt, amit a

másikkal adnak. Mivel minden község köteles eltartani a maga szegényeit, természetesen tart attól, hogy számuk növekedjék. Ezért aztán minden földbirtokos inkább lerombolná a kunyhókat, mintsem hogy újakat építsen, kivéve azt az esetet, amikor égető szüksége van munkáskézre. A házihiány szükségszerűen erős akadály a házasságoknak, és talán ez az akadály a fő oka annak, hogy ilyen hosszú ideig képesek voltunk fenntartani a szegénytörvényeket.

Azokat, akiket a házasságkötéstől egy időre még ezek az okok sem tartanak vissza, vagy a saját otthonukban segélyezik — úgy, hogy közben el kell szenvedniök a kilátástalan szegénység minden következményét —, vagy pedig szűk és egészségtelen dologházakban zsúfolják össze; itt úgyszólván állandó jellegű a magas halandóság, különösen a kisgyermek körében. Jól ismert Jonas Hanway félelmetes beszámolója arról, hogyan bánnak a község gyermekeivel Londonban, és amint Mr. Howlett és más írók munkáiból kiderül, helyzetük az ország más részeiben sem sokkal rózsásabb. A szegénytörvények következtében létrejött emberfőlősleg egy részét tehát ezek a törvények maguk pusztítják el, vagy legalábbis ezek rossz végrehajtási módja. Az életben maradottak, azáltal, hogy miattuk a foglalkoztatás biztosítására rendelt alapok több ember között oszlanak meg, mint ahányat tisztességesen el tudnának tartani, és azáltal, hogy a szorgalmas és gondos munkások járandóságából jelentős részt kell a lusta és hanyag munká-

sok eltartására fordítani, tovább rontják azok helyzetét, akik még a dologházakon kívül élnek, s így évről évre több ember lesz kénytelen oda bemenni; ez okozza végül is azt a rettenetes bajt, amelyre méltán panaszkodunk, vagyis azt, hogy ma már a népességnek természetellenesen nagy része szorul könnyöradományra.

Amennyiben helyesen ábrázolom a kérdéses törvény végrehajtásának módját és annak következményeit, el kell ismerni, hogy megbocsáthatatlanul ámtjuk a szegényeket, amikor olyasmit ígérünk nekik, amit távolról sem teljesítünk.

Az arra irányuló törekvések, hogy a szegényeket nagy számban gyárakban alkalmazták, csaknem minden esetben meghiúsultak, a nyersáru és az anyagok tönkrementek. Abban a néhány községben, ahol a jobb szervezés vagy a nagyobb anyagi alapok lehetővé tették ennek a rendszernek az alkalmazását, az újonnan létrehozott gyárak piaci hatásának következtében ki kellett dobni az állásából sok, addig független, azonos iparágban dolgozó munkást. Erre a következményre mutat rá Daniel Defoe egy, a Parlamenthez intézett éles hangú beadványában, melynek címe: *Nem teszünk jót az alamizsnával*. A község gondozta gyermekek gyárakban való alkalmazásáról szólva ezeket írja: „Minden gombolyag gyapjúfonál helyett, amelyet ezek a szerencsétlen gyerekek fonnak, egy szegény család kevesebbet fon, mint azelőtt; és minden darab posztó helyett, melyet így állítanak elő Londonban, eggyel ke-

vesebbet gyártanak Colchesterben vagy valahol másutt.” Ugyanezen tárgyról szólva Sir F. M. Eden megjegyzi, hogy „akár községi gyermekek, akár magánmunkások készítik a mosórongyokat meg a seprűket, csak annyit lehet belőlük eladni, amennyire a vásárlóközönségnek szüksége van.”*

Azt lehetne mondani, hogy ugyanez a tétel alkalmazható bármely új tőkére, amely egy bizonyos kereskedelmi vagy iparágban versenyre kel a többivel, hiszen ez ritkán történhetik meg anélkül, hogy ne sértené bizonyos mértékben a már korábban is versenyben állók érdekeit. Csakhogy a két eset között lényeges különbség van. Az utóbbi esetben a verseny teljesen tisztességes, és mindenki, aki részt vesz az üzleti életben, számol is vele. Nyugodt lehet afelől, hogy nem szorul ki a versenyből, hacsak a versenytársa nem ügyesebb és mozgékonyabb nála. Az előbbi esetben viszont a versenytárs

* Sir F. M. Eden a szegények ama állítólagos jogáról szólva, hogy míg dolgozni képesek, alkalmazást nyerjenek, mikor pedig erre már nem képesek, eltartassanak, igen helyesen jegyzi meg: „Igen kétséges, hogy bármely jog, amelynek eleget tenni lehetetlennek látszik, létezőnek nyilvánítható.” [...] Senki sem gyűjtött össze oly sok anyagot, mielőtt a szegénytörvényekről ítélt volna, mint Sir F. M. Eden, és az eredmény, amelyre jutott, a következő: „Általában véve igen megalapozottnak tűnik az a végkövetkeztetés, hogy annál a jónál, amely a szegények kötelező eltartásából származik, messze több rossz jön elkerülhetetlenül létre.” [...] Őszintén örülök, hogy a szegénytörvényeket illető véleményemet egy ilyen gyakorlati kutató is helyesli.

nagyfokú támogatást kap; ezért, jóllehet sokkal kevésbé ügyes és szorgalmas, mégis ő csökkenti az önálló munkásember értékét és ó' szorítja ki emezt a piacról. Előfordulhat, hogy magának az önálló munkásnak is hozzá kell járulnia ehhez a saját keresete ellen folyó versengéshez. A foglalkoztatás biztosítására szolgáló pénzalapokat pedig, amelyeket eddig megfelelő hasznot hajtó vállalkozásokba fektettek be, most olyanba kell fektetni, amely szubvenció nélkül nem tudja magát fenntartani. Hozzá kell ehhez még tenni, hogy amikor általában a foglalkoztatást biztosító alapokat közadóztatás útján növelik, nagyjából nem új tőkét hoznak az üzleti életbe, hanem a régit — amelyet korábban sokkal hasznot hajtóbb módon használtak fel — terelik új irányba. A kisgazda odaadja szegényadó formájában egy rossz és haszontalan gyár fenntartására azt az összeget, amelyet — a hon mérhetetlenül nagyobb hasznára — saját földjén is értékesíthetett volna. Egyik esetben a foglalkoztatás biztosítására szánt alapok mindennap apadnak, a másik esetben pedig minden nappal nőnek. A szegények alkalmazása érdekében történő megadóztatásnak egyetlen országban sem lehet más következménye, mint az, hogy csökkennek a foglalkoztatást biztosító valódi alapok; e helyzetet pedig tovább súlyosbítja az a képtelen feltételezés, hogy a kormánynak hatalmában áll minden alattvalójának — bármilyen gyorsan szaporodjanak is — munkát adni.

Ezzel az érveléssel nem szándékozom az ellen szólni, hogy a szegényeket valamiféle módon korlátolt mértékben munkába állítsák, de csak olyan megszorítással, hogy ez ne serkentse őket számuk növelésére. Sohasem volt szándékomban általános elveket túl széles körben alkalmazni, ámbár meg vagyok győződve arról, hogy eme elveket mindig szem előtt kell tartani. Bizonyos esetekben az egyénnek juttatott előny oly nagy lehet, a közösség hátránya pedig oly csekély, hogy az előbbi nyilvánvalóan többet nyom a latban, mint az utóbbi.

Csupán azt szándékozom megmutatni, hogy a szegénytörvény, mint általános rendszer, vaskos tévedésen alapul. Az a sok szónoklás a szegényekről, amellyel oly gyakran találkozunk nyomtatásban, és minduntalan hallunk társaságban is — vagyis hogy a munka piaci ára mindig elégséges kéne legyen ahhoz, hogy tisztességes módon eltartson egy családot, és hogy mindazok számára, akik dolgozni akarnak, munkát kell találni —, azt akarja kifejezni, hogy ebben az országban a foglalkoztatást biztosító pénzeszközök nemcsak végtelenek, de egyben állandóak is, hogy az ország anyagi erőforrásai akár gyorsan, akár lassan növekednek, esetleg állandóak vagy éppen csökkenőben vannak, az a lehetőség, hogy mindenki számára munkát és jó béreket nyújtsanak, változatlanul fennmarad. Ez a végkövetkeztetés azonban ellentmond a kínálat és kereslet legvilágosabb és legnyilvánvalóbb törvényeinek,

és azt a képtelen állítást foglalja magában, hogy véges nagyságú terület akár végtelen számú népességet is képes eltartani.

VII. fejezet
A SZEGÉNYTÖRVÉNYEKRŐL
Folytatás

Mindama megjegyzéseket, amelyeket a szegénnytörvények természetéről és hatásairól az előző fejezetben tettem, az 1815, 1816 és 1817-es évek megdöbbentő módon igazolták.* Ezen évek során két igen-igen nagy fontosságú elvet fektettek le úgy, hogy azokkal szemben többé egyetlen gondolkodó főben sem támadhat kétség.

Az első az, hogy a hon tulajdonképpen nem tartja be ígéretét, amelyet a szegénnytörvények révén a szegényeknek tesz; nevezetesen azt, hogy a községi megadóztatás útján eltartja és munkához juttatja azokat, akik képtelenek magukat és családjukat munkahiány vagy egyéb okok miatt eltartani.

Másodszor: annak ellenére, hogy a törvényes községi adókat erősen felemelték, s ehhez még nagylelkű és dicséretes önkéntes adományok is járultak, a státus teljesen képtelennek bizonyult megfelelő munkát biztosítani számos munkásnak és iparosnak, aki pedig tudott és akart is dolgozni.

* Ez a fejezet 1817-ben íródott.

Többé már vitatkozni sem lehet afelől, hogy vajon a szegénytörvények beváltják-e vagy sem azt, amit ígérnek, hiszen köztudomású, hogy Londonban és más nagy városban számos, az éhhalállal küzdő családot találtak, akik nem mertek a községhez fordulni, tudván, hogy mily borzasztó állapotok uralkodnak a zsúfolt és egészségtelen dologházakban, ha ezekbe egyáltalán befogadást nyernének; és köztudomású az is, hogy számos község egyszerűen képtelen arra, hogy begyűjtse a szükséges adókat, amelyek megnövelése — amint azt az érvényben levő törvények tették — pusztán arra jó, hogy mind több és több ember kerüljön községi gyám-ság alá és ennek folytán a begyűlő pénz egyre kevésbé legyen hatékony; s ráadásul azt is tudjuk, hogy szinte a királyság egyik végétől a másikig elhallatszott az az általános jajkiáltás, hogy önkéntes adományokkal töldják meg a községi adókat.

A szegénytörvények hatástalanságának e komoly figyelmeztető jelei nemcsak azt a tényt bizonyítják vitathatatlanul, hogy nem teljesítik ígéreteiket, megalapozottá teszik annak feltételezését is, hogy nem tudják teljesíteni. Valamely ígéret megszegésének minden okok közül a legelfogadhatóbb oka az, hogy teljesítése lehetetlen. Csakugyan ez az egyedüli megalapozott kifogás. Csakhogy amily megbocsátható dolog nem teljesíteni egy lehetetlenséget, éppoly megbocsáthatatlan teljesíthetetlenségének tudatában megígérni azt. S ha mégis tanácsosnak tartják e törvények szerint eljárni — már ameny-

nyire az még lehetséges —, minden bizonnyal bölcs dolog volna megváltoztatni a tartalmukat kifejező kitételeket és a nekik tulajdonított általános értelmezést, hogy ne keltsenek a szegényekben hamis elképzelést arról, ami a valóság korlátain belül csakugyan kivihető.

Továbbá az is nyilvánvaló lett, hogy a széles körű önkéntes adakozások, a rendkívül megemelt községi adókkal együtt, hozzáértő személyek szüntelen erőfeszítései ellenére sem voltak képesek alkalmazási lehetőséget teremteni azok számára, akiket kivettek munkahelyükről a munkaerőkeresletnek az elmúlt három év során fellépő hirtelen csökkenése miatt.

Előre lehetett látni, hogy akárcsak a társadalom nagy mozgásai, azok a hatalmas okok is, amelyek egy társadalmat hosszabb vagy rövidebb időre fejlődővé, stacionáriussá vagy hanyatlóvá tesznek, függetlenek a községi adóktól és a nagylelkű adományoktól, és nem várható el, hogy az ilyenfajta erőfeszítések az egy helyben topogás vagy éppen a hanyatlás állapotában képesek legyenek megteremteni ama hatásos munkaerő-keresletet, amellyel csak haladó állapotban szoktunk találkozni. Azoknak pedig, akik ezt az igazságot előbb nem látták, az elmúlt két esztendő szomorú tapasztalatai bizonnyal felnyitották a szemét.*

Ebből azonban egyáltalán nem az következik, hogy mindama erőfeszítések, amelyeket a jelenlegi nyomor enyhítésére tettek,

* 1816 és 1817.

hiábavalók lettek volna. Ellenkezőleg: nemcsak hogy a legdicséretesebb indokok sarkallották őket, nemcsak hogy eleget tettek azon nagy erkölcsi kötelességnek, hogy segítsük szenvedő felebarátainkat, de tulajdonképpen igen nagy jót is tettek, vagy legalábbis igen nagy bajnak vetettek gátat. Hogy részben kudarcot vallottak, annak oka nem feltétlenül az erély vagy ügyesség hiánya azokban, akik e nagy munkában vezető szerepre vállalkoztak, hanem csupán az, hogy a cél csak részben volt megvalósítható.

Az a gyakorlat, hogy a nyomor kegyetlenségét csillapítva és súlyát enyhítve mentse át a szenvedőket jobb időkbe, nem valósítható meg bizonyos áldozatok nélkül, melyeket nem csupán a gazdagoknak, hanem a szegények osztályainak is meg kell hozniok. De semmiféle egyéni vagy nemzeti erőfeszítés sem képes egy csapásra visszaállítani az árucikkek és a munkaerő iránti korábbi keresletet; ezt ugyanis olyan események csökkentették, amelyeket — kiváltó okaiktól függetlenül — jelenleg már nem áll hatalmunkban ellenőrizni.

Maga az egész tárgy minden oldalról körül van bástyázva a legnagyobb nehézségekkel, és soha nem volt szükségesebb emlékezni Daniel Defoe-nak előbbi fejezetben idézett szavaira. A gyáriparosokat országszerte, de különösen a spitalfieldsi takácsokat, a legmélyebb kétségbeesés fogta el; ennek közvetlen oka az iparuk termékei iránt hirtelen beállott keresletcsökkenés, amiért is a mesterek kénytelenek voltak munkásaik jó ré-

szét szélnek eresztene, hogy a kínálatot ily módon összhangba hozzák a szerződésben lekötött kereslettel. Néhány jószívű ember mégis azt javasolta, hogy aláírásokat kéne gyűjteni egy olyan alap létrehozására, melynek kifejezett célja azoknak az újra munkába állítása volna, akiket mesterük elbocsátott, pedig ennek csak az lehet a következménye, hogy továbbra is elárasszák termékekkel a máris túlszűfolt piacot. A gyárosok természetesen jogosan tiltakoztak, hiszen ez megakadályozza őket abban, hogy csökkentsék a kínálatot, és megfosztja őket attól az egyetlen esélytől, hogy tőkéjüket a teljes megsemmisüléstől megmenthessék, és nemcsak munkásaik egy részét, hanem valamennyit el kelljen bocsátaniok.

Másfelől sok kereskedő és gyáros lármásan követeli, hogy minden idegen árucikket tiltsanak ki az országból, mivel azok versenyre kelnek a hazai termékekkel, és arra céloznak, hogy ez gátolja a foglalkoztatás mértékét a brit iparban. Ezt a javaslatot a legtermészetesebb és legjogosabb módon elvetették más brit alattvalók, akik nagymértékben érdekelve vannak olyan árucikkek előállításában, amelyek ellenében idegen országoktól megvásároljuk behozatali cikkeinket. S meg kell engedni, való igaz, hogy ha az udvari bálókra csakis brit termékeket engednék be, ez azzal járna, hogy az ország egy részében ugyanannyi embert kéne elbocsátani, mint ahányan máshol foglalkozáshoz juthatnának.

Mégis kívánatos volna, amennyire csak lehetséges, foglalkoztatni azokat, akik munka nélkül maradtak, már csak azért is, hogy kiküszöböljük a tétlenség káros erkölcsi következményeit és azokat a rossz szokásokat, amelyeket a hosszú ideig könyöradományból élők felvesznek. De éppen a fentebb vázolt nehézségek figyelmeztetnek arra, hogy e kísérlet során megfelelő óvatossággal kell eljárni, és hogy a kiválasztott foglalkoztatási módoknak olyanoknak kell lenniök, hogy termékeikkel ne befolyásolják a fennálló tőkebefektetéseket. Ilyenek például a legkülönbözőbb közmunkák, utak, hidak, vasutak, csatornák stb. építése és javítása, jelenleg pedig, a nagy mezőgazdasági tőkeveszteségek miatt, bármilyen fajta, szántóföldeken végzett munka, amelyet akár közadakozás útján is folytatni lehet.

De a munkaerőnek még ilyenfajta hasznosítása is, ami egyesek javát szolgálná, másoknak kárára volna. Minden ember jövedelmének az a része, amelyet efféle közadományokra fordít, szükségképpen elvesz másfajta munkákra nézve, amelyeket azáltal támogatott volna, ha a pénzt a szokásos csatornákon keresztül költi el. Így aztán ezeken a csatornákon kereslethiány lép fel, s ennek következtében nyomasztóbbá válik a szegénység azokon a területeken is, ahol az egyébként elkerülhető lett volna.¹⁸ De ezt a következményt ilyen esetekben lehetetlen elkerülni; és — természetesen átmeneti jelleggel — nemcsak hogy jótékony, de helyes dolog is a rosszat szélesebb körben elterjeszteni azért,

hogy így az egyes területeken tapasztalható kegyetlen következményeket enyhítsük és mindenki számára elviselhetőbbé tegyük.

A nagy cél, amelyet sohasem szabad elfeledni: a jelen nyomorúságban is támogatni kell a népet a jobb idők reményében, s bízom benne, hogy e remény jogos. A nehézségeket kétségkívül jelentős mértékben fokozza az a hatalmas ösztönzés, amelyet az elmúlt években az ország népesedése kapott, és amelynek következményei egy csapásra nem csillapodnak le. A népesség következő számbavételéből azonban bizonyosan kiderül majd, hogy a házasságkötések és születések száma még az 1800. és az 1801. évinél is nagyobb mértékben csökkent, az elhalálozások pedig azokénál is erősebben nőtt. Ez a folyamat bizonyos mértékben az elkövetkező néhány évben is tart majd, s így meglassul a népességnövekedés üteme; ez — valamint Európában és Amerikában a jólét növekedésével megnövő szükségletek, no meg az is, hogy idehaza az árucikkek utánpótlása összhangba kerül a forgalmi eszközök mennyiségének megváltozása folytán módosult vagyongosztással — új életet és erőt önt majd a kereskedelmi és mezőgazdasági ügyletekbe, és visszaadja a dolgozó osztályok számára a teljes foglalkoztatást és a jó munkabérekét.*

* 1825. Ez jórészt így is történt, de inkább az utóbbi, mint az előbbi okok következtében. Az 1821-es összeírásokból kitűnik, hogy az ínség az 1817-es és az 1818-as esztendőkből alig csökkentette a házasságok és születések számát, összevetve azt

A szegények nyomorával és különösen az elmúlt évek növekvő elszegényedésével kapcsolatban a lehető leghibásabb vélekedések láttak napvilágot. A háború alatt a községre szorulókat egyre növekvő számát főleg annak tulajdonították, hogy a megélhetés ára magasra szökött. Szentanúi voltunk az élelmiszerárak hirtelen és nagymértékű csökkenésének, mégis a népesség az előbbinél is nagyobb arányban szorult községi segélyre.

Mostanában azt mondják, hogy az adó az egyetlen oka a nyomornak és a munkaerő iránti kereslet rendkívüli pangásának. Nekem az a legszilárdabb meggyőződése, hogy ha holnap az összes adókat eltörölnék, a pangás nemhogy megszűnne, de jelentős mértékben súlyosbodna. Ez ugyanis a forgalmi eszközök értékének újabb, nagyarányú és általános megnövekedését eredményezné, és magával hozná a vállalkozókedvnek ama megcsappanását, amely velejárója az ilyen nagy társadalmi változásoknak. Mondják, hogy a dolgozó osztályok jelenlegi keresetüknek több mint felét adókra költik; csak ugyan nagyon keveset tud a munkabérek szabályozó elvekről az, aki csak egy pilla-

ama nagyarányú növekedéssel, amelynek a bőséges években tanúi lehettünk. Ezért a népesség rendkívüli gyorsasággal szaporodott az 1820-szal lezáruló tíz esztendő során. Ez a rendkívüli szaporosság pedig megakadályozta, hogy a dolgozó osztályok teljes mértékben munkához jussanak, úgy, amint az a kereskedelemnek és a mezőgazdaságnak az elmúlt két vagy három év során történt felvirágzása nyomán várható lett volna.

natra is feltételezi, hogy amennyiben az adók eltörlése miatt az általuk vásárolt árucikkek ára a felére csökkenne — a bérek továbbra is megmaradnának korábbi névleges értékükön. Hiszen ha a bérek csak rövid időre is változatlanok maradnának, miközben minden árucikk ára esik, a forgalmi eszközöket pedig ezzel arányosan csökkentenék, rövidesen azt látnók, hogy az emberek tömegesen munka nélkül maradnak.

Kétségtelen, hogy sok esetben az adózásnak valóban igen ártalmas kihatásai lehetnek; ám hogy az adóeltörlés útján elért könnyítés semmilyen tekintetben sem azonos azzal a hátránnyal, amelyet bevezetése okozott, olyan szabály, amely alól ritka a kivétel. Általában elmondható, hogy az adózásból származó sajátos hátrány sokkal inkább az, hogy gátolja a termelést, mintsem az, hogy csökkenti a keresletet. Ami a ténylegesen hazai termelésből eredő összes árucikkeket és az itthoni keresletet illeti, úgyszólván bizonyos, hogy ha a tőkét jövedelemmé váltják át — ami kölcsönügyletek révén érhető el —, a kínálathoz viszonyítva a kereslet szükségszerűen megnő. Az egyéni jövedelmek kormányjövdelemmé való átalakulása — ami a meggondoltan kirótt illetékek következménye —, bármilyen súlyosan érintse is a megadóztatottakat, nem hathat az általános keresleti szint csökkentésének irányába. Persze apasztani fogja a megadóztatott személyek keresetét, mert hiszen csökken a vásárlóerejük; de pontosan olyan arányban, ahogy emezek vásárlóereje csökken, nő a

kormány és a kormányalkalmazottak vásárlóereje.

Ha egy ötezer fontos birtokot kétezer font jelzálog terhel,¹⁹ két család igen jó körülmények között megélhet a járadékból úgy, hogy mindkettő igényt tarthat szép házra, bútorokra, kocsikra, drága gyapjú-, selyem- és pamutszövetekre stb. A jelzálogbirtokos hitelező természetesen igen rosszul járna, ha a záloglevél elégne, de azoknak a mesterembereknek és munkásoknak, akik a selymet, a gyapjú- és pamutszöveteket stb. szállították, semmiféle előnyük nem származna a záloglevél elégeséből, mert hiszen bizonyos időnek kell eltelnie, amíg a meggazdagodott birtokos új igényei és ízlése nyomán helyreáll a korábbi kereslet; s ha a birtokos abban lelné örömet, hogy felesleges pénzét lovakra, kutyákra és cselédekre költse — ami valószínű —, akkor nemcsak hogy munka nélkül maradnának ama mesterek és munkások, akik korábban ellátták őket selyemmel, szövettel és gyapottal, hanem a másfajtajú kereslet sokkal kevésbé kedvezne a tőke és általában az ország erőforrásai növekedésének.

A fenti példa kitűnően megvilágítja a közadósságok hatását a társadalom dolgozó osztályaira, és megmutatja, hogy milyen nagy hiba feltételezni, hogy azért, mert a közösség jelentős részének az adósság eltörlése következtében megnőne a vásárlói igénye, az ily módon megnövekedő keresletet nem ellensúlyozná — vagy éppenséggel nem ha-

ladná meg — a kötvénytulajdonosok és a kormány keresletének csökkenése.

E megjegyzésekkel semmi esetre sem akarom azt sugalmazni, hogy az államadósságok nem lehetnek olyan súlyosak is, hogy csakhogyan erősen hátrányos helyzetbe hozzák az országot. A tulajdon megoszlása és eloszlása, mely bizonyos határokon belül annyira jótékony hatású, végzetes lehet a termelésre nézve, ha túlzásba viszik. Egy ötezer fontos uradalom felosztása általában növelné a keresletet, ösztönözné a termelést, javítná a társadalom szerkezetét, viszont egy nyolcvanfontos birtok felosztása épp az ellenkező hatást váltaná ki.

De számolva azzal a valószínűséggel, hogy a tulajdonnak közadósság következtében történő felosztása sok esetben túl messzire mehet, maga a felosztás folyamata is olyan módon történik, amely nemegyszer erősen megzavarja a termelést. Ez a zavar csaknem minden fajtájú adókivetés esetében bizonyos mértékben szükségképpen bekövetkezik; de kedvező körülmények között az az ösztönzés, amelyet az adó a kínálattal szemben a keresletre gyakorol, legyőzi ezt a zavart. A legutóbbi háború alatt,²⁰ a termelés és a népesség rendkívüli növekedése miatt, joggal feltételezhető, hogy a termelőerő nem csökkent, annak ellenére, hogy az adóterhek óriásiak voltak; viszont ahogy a dolgok azóta állnak, amióta béke van — a föld nyers terményei csereértékének rendkívüli csökkenése és a forgalmi eszközök ezt követő nagymértékű apadása következtében —, a hirtelen megnö-

vekedett adóterhek nyomása szükségszerűen csak növelte azon okok számát, amelyek amúgy is kedvezőtlenül befolyásolták a termelést. Különösen érezhető volt ez vidéken, de mostanra ott már a nyomor jórészt megnyűlt. A kereskedő és kézműves rétegek esetében pedig — amelyekből a legtöbb az állástalan — a baj forrása nem annyira a tőke és a termelőeszközök hiánya, mint inkább az olyan piac hiánya, ahol a megtermelt árut el lehet adni; és az efféle hiánynak az adók csökkentése — noha erre mint folyamatos intézkedésre feltétlenül szükség van — nem a megfelelő gyógymódja.

A növekvő elszegényedés fő oka — függetlenül a jelenlegi válságtól — elsősorban a gyári rendszer általános elterjedése és a gyári munka elkerülhetetlen sokfélesége; másodszorban — s ez a jelentősebb — az a gyakorlat, melyet először csak néhány grófságban folytattak, de mostanra már meglehetősen elterjedt az egész királyságban, ti. hogy azon összegek jelentős részét, amelyeket munkabér formájában kéne kifizetni, községi segély formájában folyósítják. A háború alatt, míg a munkaerő-kereslet nagy volt és folyton növekedett, szinte bizonyos, hogy csak az efféle gyakorlat tudta ideig-óráig megakadályozni, hogy a munkabérek a megélhetéssel lépést tartva növekedjenek, bármilyen mértékben növelte is a megélhetés költségeit az adózás. Következésképpen Nagy-Britannia ama részeiben, ahol ez a gyakorlat a legkevésbé terjedt el, ott nőttek a bérek a legmagasabbra. Ez történt Skótságban és

Észak-Angolhon némely vidékén, ahol a dolgozó osztályok életkörülményeinek javulása, növekvő igényeik a szükségleti, sőt kényelmi cikkek beszerzésére különösen szembeszökő volt. És ha az ország más vidékein, de különösen a városokban, ahol ez a gyakorlat nemigen terjedt el, a bérek nem emelkedtek hasonló módon, ennek oka a környező vidék olcsón munkát vállaló lakosságának városba áramlása és versenybe állása volt.

Helyesen jegyzi meg Adam Smith, hogy a törvényhozás kísérletei a lelkészek fizetésének emelésére mindig megbuktak, mert nagy volt a kínálat ama fiatalokban, akiket olcsón és tömegesen képeztek ki az egyetemeken az egyház szolgálatára. Éppúgy az is igaz, hogy semmiféle emberi erőfeszítés nem képes a napi munka árát olyan szinten tartani, hogy egy ember képes legyen a keresetéből egy kis létszámú családot eltartani mindaddig, míg mindazok, akiknek kettőnél több gyermekük van, teljes jogot formálhatnak községi segélyre.

Ha ez a rendszer általánossá válna — és megvallom, úgy vélem, hogy a szegénytörvények természetüknél fogva ide vezetnek —, semmi sem indokolná, hogy miért ne folyamodnának községi segélyért lépésről lépésre egyre korábban és korábban; és nem habozok kijelenteni, hogy ha a kormány és az ország alkotmánya minden más tekintetben oly tökéletes volna, amint azt a legmerészebb álmodozók elgondolták, ha az országgyűlés évente összeülne, ha a szavazati jog egyetemes volna, a háborúk, adók és járadékok pe-

dig ismeretlenek volnának, ha az udvartartás csupán 1500 fontba kerülne is évente, az ország lakosságának nagy része továbbra sem volna más, mint szegények tömege.

Megvádoltak, hogy olyan törvényt óhajtok, mely a szegény embert eltiltaná a házasságtól. Ez nem igaz. Annyira távol állok attól, hogy ilyen törvényt javasoljak, hogy határozottan kijelenthetem: bárkinek, aki házasodni óhajt anélkül, hogy kilátása volna egy család eltartására, legyen meg a legteljesebb szabadsága ezt megtenni; és mindazokat, akik téves következtetéseket vontak le abból, amit mondtam, és rám fogták, hogy én valamilyen tiltó javaslatokat tettem volna, mindig határozottan és egyértelműen megcáfoltam. Csakugyan az a leghatározottabb véleményem, hogy minden kifejezett törvény, amely a házasságkötés korát meghatározná, igazságtalan és erkölcstelen volna; és legerősebb kifogásom az egyenlőség rendszere és a szegénytörvények rendszere ellen (két rendszer, amelyek bár látszatra különböznek egymástól, természetüknél fogva egyazon eredményre vezetnek) az, hogy az a társadalom, amelyben csakugyan végrehajtják őket, végül is ama nyomorúságos választás elé kényszerül, hogy vagy elfogadja az általános szükségletet, vagy közvetlenül a házasság ellen irányuló törvényeket hoz.

Amit valóban javasoltam, az egészen másféle rendszabály: az a szegénytörvények fokozatos, méghozzá nagyon is fokozatos eltör-

lése.* S azért kockáztattam meg e javaslatot megfontolás tárgyául ajánlani, mert legszilárdabb meggyőződésem, hogy e törvények igen határozottan csökkentették a dolgozó osztályok bérét, és életkörülményeiket általában lényegesen rosszabbá tették annál, mint ha soha nem hoztak volna ilyen törvényeket. Hatásuk mindenhol lesújtó, de különösen súlyos helyzetbe hozza a nagyvárosok dolgozó osztályait. Vidéken a szegények csakugyan kapnak a községtől némi — az alacsony béreiket pótló — ellenszolgáltatást; és gyermekeiket egy adott számon felül ténylegesen eltartja a község. S noha bizonyosan kínos lehet egy munkásemberre nézve azon töprengeni, hogy ónéki aligha lehetséges másképp nősiülnie, mint hogy koldusok szülőjévé válják, ha mégis meg tud békülni ezzel a kilátással, az ellenszolgáltatást — ha olyan is, amilyen — kétségtelenül megkaphatja. Ám Londonban és a királyság többi nagy városában ezt a bajt semmi sem enyhíti. A vidéki lakosság, amelynek száma a jótékony-ság következtében felduzzad, természetesen és szükségszerűen a városokba áramlik, és éppily természetes és szükségszerű módon le-szorítja az ottani béreket. Ezenközben azok, akik a városokban nősiülnek meg, és itt lesz népes családjuk, semmilyen községi segílyt nem kapnak, hacsak valóban nem éheznek. Mindent összevéve, az a támogatás, amelyet

* Annyira fokozatos, hogy ne érintsen egyetlen ma élő vagy a következő két évben megszülető személyt sem

a gyárakban dolgozó osztályok — lecsökkent béreiket kiegészítendő — családjuk eltartására kapnak, egészen jelentéktelen.

A vidékiek versengésének elhárítására a városi kézművesek és gyári munkások készek voltak összefogni, hogy a munkabéreket megfelelő szinten tartsák és az embereket ne engedjék egy bizonyos munkabér alatt dolgozni. Csakhogy az efféle szervezkedés nemcsak törvénytelen, de ésszerűtlen és hatástalan is. Ha ugyanis valamely iparágban a munkaerő-kínálat akkora, hogy természetes úton csökkenti a béreket, akkor ennek erőszakos megakadályozása azzal járna, hogy annyi munkást kellene elbocsátani, ahány-
nak az eltartási költsége egyenlő a magasabb bérekből származó nyereséggel; így a magas bérekből az egész területnek nem volna semmiféle haszna.

Határozottan ki kell jelentenem: teljes mértékben lehetetlen, hogy amikor a munkaerő-kínálat általában meghaladja a keresletet, a társadalom különböző osztályai egyaránt örvendjenek a jó fizetésnek meg a teljes foglalkoztatottságnak. És mivel a szegény-

* Ez azóta megváltozott ugyan, de a következőkben leírtak különösen jól alkalmazhatók a jelen időkre — az 1825-ös év végére. A munkás-emberek kezdenek rájönni, hogy ha béreiket nagyobb szintre tudnák emelni, mint amennyit a kereslet és az árucikkek ára megenged, akkor teljesen lehetetlen volna, hogy mindnyájan vagy csaknem mindnyájan munkát kaphassanak. A munkaadók nem foglalkoztathatnának annyi dolgozót, mint azelőtt, anélkül, hogy elkerülhetetlenül tönkre ne mennének.

törvények szemmel láthatóan arra irányulnak, hogy a munkaerő-kínálat meghaladja a keresletet, hatásuk vagy az lesz, hogy általában leszorítják a béreket, vagy — ha a béreket mesterségesen magas szinten tartják — hogy nagyszámú dolgozót elbocsássanak; ilyenformán ezek csak állandóan növelhetik a társadalom dolgozó osztályainak nyomorát és elkeseredését.

Ha a dolgok így állnak (és szilárd meggyőződés, hogy így!), bizony sajnálkozniuk kell mindazoknak, akiknek szívügye a társadalom nagy tömegeinek boldogulása, hogy azok az írók, akiket az egyszerű emberek mostanság leginkább olvasnak, éppen ama magaviseletet választották kárhóztatásuk tárgyául, amely egyedül alkalmas az emberek életfeltételeinek megjavítására, és helyeslenek egy olyan rendeletet, amely elkerülhetetlenül nyomorba taszít.

Arra tanítják az embereket, hogy nem kell hajlamaiknak semmiféle gátat szabniok, vagy a házasságkötést illetően bármiféle elővigyázatosságot tanúsítaniuk, mert a közösség köteles eltartani mindenkit, aki e világra jött. Arra tanítják őket, hogy felesleges a takarékoság erényét gyakorolniok, és kár — felhasználva a takarékpénztárak által nekik nyújtott lehetőséget — félretenni keresetük egy részét addig, míg egyedül vannak, annak érdekében, hogy felépíthessenek egy kis házat, s ha majd megnősülnek, képesek legyenek illő módon és kényelemmel elkezdni az életet; mert — mondhatják — a közösségnek kötelessége eltakarni a meztelenségüket és

találni számukra egy ágyat meg egy széket a dologházban.

Arra tanítják őket, hogy a társadalom magasabb osztályainak az az igyekezete, hogy beléjük oltsa az előrelátás és takarékoság szellemét, csupán azon óhajukból fakad, hogy megtakarítsák a szegényadóra kiadott pénzüket. Holott egészen bizonyos, hogy az egyetlen mód, amely az erkölcs és a vallás törvényei szerint a szegény embert a gazdag vagyonából a lehető legnagyobb részhez juttathatja — anélkül, hogy ez az egész közösséget nyomorba süllyessze —, az a szegények részéről a házasságkötéssel kapcsolatban tanúsított elővigyázatosság és a takarékoság mind a házasság előtt, mind pedig utána.

Arra tanítják őket, hogy a Teremtő parancsa: szaporodjatok és sokasodjatok, ellentétben áll ama törvényekkel, amelyeket ő maga agyalt ki az emberi faj szaporodására és sokasodására; s hogy az embernek kötelessége korán megnősülni, akkor is, ha képtelen növelni a hon éllelmiszer-mennyiségét, s így ivadékainak zöme korai halálra van ítélve; ebből persze csak akkor eredne szaporodás, ha az ilyen házasságokban született valamennyi gyermeket fel lehetne nevelni és volna hely meg élelem a népesség gyors növekedésére.

Arra tanítják őket, hogy ami a dolgozó osztályok életfeltételeit illeti, nincs más különbség egy olyan régóta benépesült ország, mint Angolhon — ahol a még művelésbe

nem fogott földek viszonylag terméketlenek —, és egy olyan ország között, mint Amerika — ahol millió és millió acre kitűnő föld kapható bagóért —, mint az, amit az adózás okoz.

S arra tanítják őket — ó, micsoda képtelenség! —, hogy az egyetlen ok, amiért egy amerikai munkás egy dollárt keres egy nap, mialatt egy angol csupán két shillinget, az, hogy az angol munkás keresetének nagyobb részét adókba fizeti.

E tanok némelyike annyira képtelen, hogy nem kétlem, sokan a dolgozó osztályok józanul gondolkodó tagjai közül sem hisznek bennük. Nyilván bánthatja őket, hogy a gyermekeik eltartásában fő támaszuk a községi segély legyen, s így ne remélhessenek egyebet, mint községi eledelt, községi ruházatot, községi bútorokat, községi házat és községi irányítást, és alighanem tisztába vannak azszal, hogy akik így élnek, nem lehetnek boldogok és megelégedettek.

Az egyszerű munkásember figyelmét bizonytalannal nem kerüli el, hogy adott esetben minél kisebb a munkások száma, annál nagyobb rész jut mindegyiknek abból az értékből, amelyet gazdájuk számára termeltek; ebből természetesen következik az óvatos előrelátás a házasságban, mert ez az egyetlen erkölcsös eszköz annak megakadályozására, hogy a munkaerő-kínálat a kereslet fölé nőjön, ez az egyetlen mód arra, hogy a szegénységnek folyamatosan minél nagyobb részt lehessen juttatni mindabból, amit az ország termel.

Az egyszerű embernek, aki olvassa a Bibliát, hinnie kell abban, hogy egy értelmes lény könyörületes istene parancsát nem hajthatja végre úgy, hogy abból szaporodás helyett csak betegség és halál származzék. Az egyszerű, egyenes észjárás beláthatja, hogy ha egy országban az élelmiszer-mennyiség nem vagy csak kis mértékben növekszik, és minden ember tizennyolc vagy húszesztendőskorában, mikor erre legnagyobb a hajlandósága, megnősül, ennek a következménye nem lehet más, mint nagyobb ínség, több betegség és több halálozás, nem pedig sokasodás és szaporodás, legalábbis mindaddig nem, amíg igaz az, hogy nagyobb számú embert csak nagyobb mennyiségű élelem tarthat el (amiben aligha kételkedhetünk).

Nem is kell túl éles ész ahhoz, hogy a föld tulajdonságait ismerő munkásban gyanú támadjon, hogy az adóktól függetlenül más nagy különbségnek is léteznie kell egy olyan ország, mint Amerika — amely játszva el tudna tartani ötvenszer annyi embert, mint ahányat most eltart —, és egy olyan, mint Angolhon között, mely csupán iszonyú erőfeszítések árán volna képes jelenlegi lakosságának két-háromszorosát táplálni. Legalább arra bizonyosan rájön majd, hogy óriási különbség van a marhaállomány növelése szempontjából egy kicsiny, máris zsúfolt farm, és egy hatalmas birtok között, amely még az ötvenedrészét sem tartja el annak, amit megbírna. És mivel tudja, hogy a gaz-

dag és szegény egyaránt a föld terményeiből él, akárcsak az állatok, arra a következtetésre kell jutnia, hogy ami annyira nyilvánvalóan igaz volt az egyik esetben, nem lehet téves a másikban sem. E megfontolások alapján természetesnek és valószínűnek fogja tartani, hogy azokban az országokban, ahol nagy az emberhiány, a bérek olyanok, hogy hasonlóképpen bátorítják a korai házasságkötéseket és a nagy létszámú családot, mert mindenkit, aki megszületik, könnyen és kényelmesen el tudnak tartani. Ezzel szemben az olyan országokban, amelyek már csaknem teljesen telítve vannak, a munkabérek nem lehetnek olyanok, hogy hasonlóképpen bátorítsák a korai házasságkötéseket; s ennek is jó oka van: másképp a világrajött személyeket nem lehetne rendesen eltartani.

Kézműveseink és munkásaink között alig akad olyan, aki ne hallotta volna, hogy a kontinens országaihoz viszonyítva ebben az országban magas a kenyérnek, húsnek, a munkának az ára; és ugyanakkor általában azt is hallották, hogy a magas árak oka főleg az adózás, amely noha emelte egyebek közt a munkabért is, mégis inkább rosszat, mint jót hozott a munkásra, mivel előbb a kenyér, a sör és mindama javak árát emelte meg, amelyekre a munkás a keresetét költi. Ezen ismeretek birtokában a legtompább agy is fellázadna arra a gondolatra, hogy ugyanaz az ok, amely a munka árát Európa valamennyi országában alacsonyabb szinten tartja, mint Angolhonban — vagyis az adózás

hiánya — szolgált eszközül arra, hogy Amerikában csaknem kétszeresére emelkedjenek a bérek. Többé-kevésbé meg lesz győződve afelől, hogy bármi legyen is az oka a magas béreknek Amerikában — még ha ő valószínűleg nem képes is ezen okok pontos megértésére —, az biztos, hogy a bérszintnek semmi köze nem lehet az adózás hiányához, mert hiszen annak épp ellenkező hatása van.

Ami a franciaországi alsóbb osztályok életkörülményeinek a forradalom óta történt megjavulását illeti, amelyről annyi szó esik mostanában, ha ismernék az ezzel együtt járó megváltozott viszonyokat is, ezek maguk szolgáltatóknak a legerősebb érvet az utóbbi években erősen elterjedt tanok ellen. A francia dolgozó osztályok életkörülményeiben a forradalom óta beállt javulást a születési arányszám igen nagyfokú csökkenése kísérte, amelynek természetes és szükségszerű következménye, hogy ezen osztályok nagyobb részhez jutnak az ország terményeiből; így fenntartható az egyházi javak és más nemzeti uradalmak eladásából származó előnyös helyzet, amely különben igen rövid idő alatt elenyészett volna. A forradalom azt hozta magával Franciaországban, hogy minden ember sokkal inkább függ saját magától, mint másoktól. Ezért a dolgozó osztályok sokkal törekvőbbek, sokkal takarékosabbak és a házasságot illetően sokkal óvatosabbak, mint azelőtt, és egészen bizonyos, hogy e változás nélkül a forradalom mit sem tehetett volna

értük. Egy jobb kormányzatnak kétségte-
lenül az az óhaja, hogy ilyen változásokat hoz-
zon létre, és így javítson a szegények hely-
zetén. De ha egy kiterjedt községi segély-
rendszer és olyan tanok, amelyeket az utób-
bi időkben terjesztenek, keresztezik ezt, és
a dolgozó osztályokat meggátolják abban,
hogy saját eszükre és szorgalmukra támasz-
kodjanak, akkor a dolgok bármi tekintetben
történő jobbra fordulása viszonylag jelen-
téktelen fontosságú lesz; és még az elképzel-
hető legjobb kormányzati forma mellett is
ezren meg ezren maradnak majd munka nél-
kül és halnak majd félig éhen.

Ha egyesek azt hangoztatják, hogy min-
denkinek, aki megszületett, joga van ahhoz,
hogy a föld eltartsa — bármekkora legyen is
a számuk —, és hogy a házassághoz nincs
szükség előrelátásra — annak érdekében,
hogy ez a szám csökkenjen —, akkor az em-
beri természet ismert tulajdonságaiból az kö-
vetkezik, hogy sokan elkerülhetetlenül en-
gednek majd a kísértésnek, és fokozatosan
mind többen és többen szorulnak községi tá-
mogatásra. Ezért nincs nagyobb következet-
lenség és ellentmondás annál, mint hogy ép-
pen a fenti elvek hirdetői siránkoznak ál-
landóan a szegények nagy száma miatt. El-
veik és a szegények nagy tömegei elválaszt-
hatatlanul összetartoznak, és nincs az a for-
radalmi hatalom vagy kormányváltozás,
amely szét tudná őket választani.

IV. KÖNYV
KILÁTÁSAINK A JÖVŐRE NÉZVE
A NÉPESEDÉS TÖRVÉNYÉBŐL SZÁRMAZÓ BAJOK
ENYHÍTÉSÉRE VAGY MEGSZÜNTETÉSÉRE

I. fejezet
AZ ERKÖLCSÖS ÖNMEGTARTÓZTATÁSRÓL
ÉS EZEN ERÉNY GYAKORLÁSÁRA VONATKOZÓ
KÖTELESSÉGÜNKRŐL

Mivel a jelek szerint a vizsgálódásunk tárgyát képező valamennyi társadalom mostani állapotában a népesedés természetes folyamatát hatalmas erők állandóan fékezik, és mert nyilvánvalónak látszik, hogy sem a kormányrendszer megjavítása, sem a kivándorlási tervek, sem a jótékonyági intézmények, sem a nemzeti buzgalom bármily foka és iránya nem képes megakadályozni, hogy ilyen vagy olyan formában ezek az erős fékek működésbe ne lépjenek, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy e fékező erőnek mint a természet megkerülhetetlen törvényének engedelmessé tartsunk, és csupán azt kutatathatjuk, miként történhet ez meg oly módon, hogy azt az emberi társadalom erénye és boldogsága a lehető legkisebb mértékben szenvedje meg. [...]

E tanulmány első kiadásában megjegyeztem volt, hogy mivel természeti törvény a népesedést gátló valamiféle fék létezése, jobb, ha a gyarapodást a család eltartási nehézségének előre látása s a könyöradományra szoruló ínségtől való félelem fékezi, mint-

sem a ténylegesen jelenlevő szükség és a betegségek. Ez a gondolat tovább vihető; s úgy hiszem, a népesedés kérdésében uralkodó vélemények — amelyek kétségtelenül még a barbár korszakokban születtek, majd tovább éltek és terjedtek a népesség ama körében, amely feltételezhetően a legérdekeltebb volt abban, hogy fennmaradjanak — megakadályoznak minket abban, hogy e tárgy természetét illetően a józan ész parancsára hallgassunk.

Az istenség alighanem a természeti és erkölcsi bajokat használja fel eszközként, hogy arra intsen: kerüljünk minden olyan viselkedést, amely lényünkkel nincs összhangban s ennek folytán boldogságunk szempontjából ártalmas. Ha mértéktelenek vagyunk az evésben vagy az ivásban, egészségünk látja kárát; ha engedjük, hogy a harag elragadjon, ritkán kerüljük el, hogy olyasmit ne tegyünk, amit később megbánunk; ha pedig túl gyorsan szaporodunk, akkor nyomorultul pusztít sorainkban a szegénység meg a betegség. Mindezekben az esetekben a természet törvényei hasonlóak és egyetemesek. Jelzik számunkra, hogy miközben túlságosan hallgatunk ösztöneinkre, áthágtunk más, hasonlóan figyelemre méltó törvényeket. A dugig lakottságot követő kellemetlen közérzet, a károk, amelyeket haragunk miatt magunkra vagy másokra zúdítunk, és a bajok, amelyeket a szegénység közeledtével elszenvedünk, mind arra figyelmeztetnek, hogy ösztöneinket jobban féken kell tartanunk. Ha pedig

nem szívleljük meg ezeket a figyelmeztetéseket, engedetlenségünkért méltán szenvedünk el büntetést, szenvedéseink pedig intésként szolgálnak mások számára.

Az, hogy az emberek mind ez ideig nem figyeltek fel a túlságosan gyors szaporodás következményeire, arra a feltételezésre vezet, hogy e következmények nincsenek oly közvetlenül és szorosan összekötve az őket előidéző magatartással, mint egyéb esetekben. Ám késésük nem változtatja meg e sajátos következmények természetét, s nem old fel bennünket sem ama kötelességünk alól, hogy mihelyt tudjuk, mit kell tennünk, magatartásunkat a megfelelő módon irányítsuk. Sok más esetben hosszú és keserves tapasztalat kényszerítette rá az embert, hogy a boldogulása szempontjából legalkalmasabb módon viselkedjék. Az oly módon kiválasztott és elkészített élelem, hogy az mind a táplálkozás, mind pedig az ínyek csiklandozása szempontjából a legkívánatosabb legyen, a különböző betegségek gyógyszerei és kezelése, az alacsony fekvésű, mocsaras vidékek kifejezetten káros hatása az emberi szervezetre, a legkényelmesebb és legmegfelelőbb ruházat kialakítása, jó házak építése, és mindama előnyök és széles körű kellemetességek, amelyek a civilizált életet jellemzik, nem egyszerre jelentek meg, hanem lassú és csak későre megért gyümölcsei a tapasztalásnak és az ismétlődő kudarckoknak.

A betegségeket általában a Gondviselés elkerülhetetlen csapásainak tartották; de va-

lószerű, hogy legtöbbjüket inkább tekinthetők figyelmeztetésnek, hogy vétettünk a természet valamely törvénye ellen. A pestis Konstantinápolyban és Kelet többi városában állandó ilyen jellegű figyelmeztetés az ott élők számára. Emberi szervezet nem képes elviselni a piszok és a nemtörődömség ilyen fokát; és mivel a mocsok, a nyomor és a tunyaság a legnagyobb mértékben ártalmas a boldogságra és az erényre nézve, ezen állapot — mely a természet törvényei szerint betegségek és a halál hordozója — jótékony figyelmeztetés mások számára, hogy elkerüljék ugyanazt a sziklazátonyt.

A pestis uralma Londonban egészen 1666-ig sajátos módon hatott őseink viselkedésére, és a szemét eltávolítása, a csatornázás, az utcák kiszélesítése, a tágasabb és levegősebb házak építése azzal az eredménnyel járt, hogy ez a rettenetes betegség teljesen eltűnt; ez sokat javított a lakások egészségi állapotán és elősegítette boldogulásunkat.

Szinte kivétel nélkül minden ragály esetében megfigyelték, hogy elsősorban az alsóbb néposztályok esnek áldozatául, azok, akiknek a táplálkozása szegényes és elégtelen, és akik kicsiny és zsúfolt házakban élnek sokadmagukkal. Ugyan milyen más módon mutathatná meg nekünk a Természet, hogy ha a megélhetési eszközökhöz képest túl gyorsan szaporodunk és a társadalom jelentős részét arra kényszerítjük, hogy nyomorúságos körülmények között éljen, vétünk valamely törvénye ellen. Ezt a törvényt is

éppen oly módon nyilatkoztatja ki, mint azt, hogy a mértéktelen evésnek és ivásnak egészségünk látja kárát, és bármily jólesik is egy-egy percre engedni hajlamainknak és túlzásokba esni, gyengeségünk végül is boldogtalansághoz vezet. Az, hogy az eltelttség káros az emberi szervezetre, éppúgy a természet törvénye, mint az, hogy az evés és az ivás, ha nem jár a fenti következménnyel, hasznos számára.

Ha engednénk természetes szenvedélyeink követeléseinek, ez a legvadabb és legvégzetesebb kicsapongásokhoz vezetne. Mégis alapos okunk van azt hinni, hogy e szenvedélyek olyannyira elemei a létünknek, hogy általában nem gyöngíthetők vagy csökkenthetők másként, mint a saját boldogságunk kárára. Minden vágyunk közül a leghatalmasabb és legegyetemesebb az élelem és mindama dolgok, pl. ruházat, lakás stb. óhajtása, amelyek megszabadítanak az éhség és a hideg okozta szenvedéstől. Ezért mindenki elismeri, hogy ezek a vágyak a hajtóerői ama tevékenységünk legnagyobb részének, amelyből a civilizált élet sokféle eredményei és előnyei származnak, és hogy e célok hajszolásában és e vágyak kielégítésében találja meg mind a kímült, mind a civilizálatlan emberiség zöme a legfőbb boldogságot, de ezek feltétlenül szükségesek a kisebb rész jóval kifinomultabb élvezeteihez is. Valamennyien tudatában vagyunk, hogy e vágyakból milyen felbecsülhetetlen jótétemények fakadnak, amennyiben jól irányítjuk őket; de éppily jól

tudjuk azt is, mennyi baj származik abból, ha nincsenek jól irányítva. Ezért a társadalom a legszigorúbban bünteti mindazt, amit e vágyak szabálytalan kielégítésének tart. Mégis e vágyak mindkét esetben egyformán természetesek, és elvontabban vizsgálódva egyformán erényesek is. Az éhes ember cselekedete, aki étvágyát úgy elégíti ki, hogy más polcáról veszi le a kenyeret, semmi másban nem különbözik annak a tettétől, aki a kenyeret a saját polcáról veszi le, csupán következményeiben. E következmények felméréséből a legtökéletesebben meggyőződhetünk afelől, hogy ha az embereket nem akadályoznák meg abban, hogy természetes étvágyukat mások tulajdonában levő kenyerekkel elégítsék ki, a kenyerek száma egyetemesen megcsappanna. E tapasztalat szolgált alapjául a tulajdonra vonatkozó törvényeknek, valamint az erény és bűn megkülönböztetésének, mert egyébként a vágyak kielégítése teljesen azonos módon történik.

Amennyiben e hajlamok kielégítéséből fakadó gyönyört csökkenteni lehetne, ritkulnának a tulajdon ellen elkövetett bűntettek; ám az így támadt előnyt nagymértékben meghaladná az élvezeti források beszűkülése. Minden, ami az emberi gyönyörűséget szolgálja, sokkal inkább megcsappanna, mint a lopások száma, és az általános boldogság oldalán támadt veszteség sokkal nagyobb volna, mint a nyereség a másik oldalon. Ha eltűnődünk azon, hogy az emberiség nagy része állandó és nehéz küzdelemben él, lehe-

tetlen, hogy ne hasson ránk az a gondolat is, miszerint kevés maradna az emberi boldogság forrásaiból, ha egy tál jó étel, egy meleg otthon vagy a kandalló melletti kényelmes esti üldögélés kilátása nem adna elég erős ösztönzést, érdeket és örömet napi munkánkban és törődésünkben.

A táplálék iránti vágy után leghatalmasabb és legáltalánosabb vágyunk a tágabb értelemben vett nemek közötti vonzalom. Kevesen vannak, akik nem ismerik azt a boldogságot, amellyel ez a szenvedély az emberi életet betölti. Az erényes szerelem, melyet a barátság érzése is erősít, az érzéki és intellektuális gyönyörűségnek olyan keveréke, amely minden jel szerint a leginkább illik az emberi természethez és a legalkalmasabb arra, hogy a lélekben szunnyadó meleg érzelmeket felébressze és az egyén számára megszerezze a legnagyobb örömet. Aligha van ember, aki ha csak egyszer is kóstolta az erényes szerelem gyönyörét, bármily nagy intellektuális élvezetekben volt része egyébként, ne úgy tekintene vissza erre az időre, mint egész élete napfényes tisztására, ahol képzelete a legszívesebben időz, amelyre a legnagyobb fájdalommal gondol újra meg újra, és amelyet a leginkább élne át még egyszer.

Godwin úr, hogy megmutassa az érzéki gyönyörök nyilvánvaló alacsonyabbrendűségét, ezt mondotta: „Ragadjuk ki a nemek közti viszonyt az azt kísérő körülményekből,

és általánosan megvetetté válik.” Éppennyi joggal mondhatná annak, aki a fákat szereti, hogy fossa meg őket ágaiktól, szépséges levéldíszüktől és aztán ugyan micsoda gyönyörűségét lelné a puszta törzsben. Hiszen a fa ágastól, levelestől volt az, ami csodálatot keltett. A nőben rejlő „kiegyensúlyozott kedély, az élénkség, az érzéken szelíd vérmérséklet, az érzelmesen odaadó gyöngédség, a képzelet és a szellem”^{*} az, ami felkelti iránta a szerelem szenvedélyét, és nem a női mivolt puszta tényének megállapítása.

Igen nagy hiba azt képzelni, hogy a nemek közti szerelmi hev csak akkor lobban fel és csak akkor befolyásolja az emberi magatartást, amikor kilátás van arra, hogy azonnal kielégüljön. Egyéni élettervek kovácsolását és azok kitartó követését jogosan tartják a boldogság leggazdagabb forrásának, de hiszem, nem sok olyan terv születik, amely jelentős mértékben kapcsolatban ne lenne a szenvedély kielégítésének reményével és a belőle származó gyermekek felnevelésével. Az estebéd, a meleg otthon, a kandalló melletti kényelmes üldögélés fele annyit se ér, ha ki kell zárunk belőle azt a szeretett lényt, akivel mindezt megoszthatnánk.

Jó okunk van azt hinni, hogy a nemek közötti szerelmi hev sokat javít s szelídít az emberi természetén és éltetően táplálja a jóakarát és a szánalom nemesebb érzelmeit. A vadak életének megfigyelése általában azt

^{*} Idézet Godwin *Political Justice* c. könyvéből (I. kötet, 712. lap, 8-adrét kiadás).

bizonyítja, hogy azok a népek, amelyeknek körében e szenvedély kevésbé élénken él, jellemüket tekintve vérengzőbbek és rosszabb indulatúak, asszonyaikkal pedig zsarnokiak és kegyetlenek. Ha a házastársi szeretet köteleke csakugyan meggyengülne, valószínűleg vagy az történné, hogy a férfi, élve nagyobb testi erejével, rabszolgájává tenné feleségét, amint ez a vad népek körében általános; vagy pedig a jobbik esetben a legcsekélyebb vérmérséklet-különbség, ami pedig két ember között elkerülhetetlen, teljesen kioltaná a szeretetet. Ez pedig aligha történhetne meg a szülői odaadás és gondoskodás csökkenése nélkül, ami végzetes volna a társadalom boldogságára nézve.

Megjegyzendő továbbá — és az emberi jellem vizsgálata a különböző országokban igazolja ezt a következtetést —, hogy a szerelmi hev hatalmasabb, a gyöngédség, a szelídség és a jó modor megteremtésére irányuló általános hatása pedig erősebb ott, ahol igen korai és egyetemleges kielégítésnek akadályok állnak az útjában. Néhány déli országban, ahol minden fellobbanás csaknem azonnal kielégíthető, e szenvedély az állati vágy szintjére süllyedt, és a mértéktelenség folytán gyorsan elsorvad és csaknem teljesen kialszik, az emberi természetre gyakorolt hatása pedig rendkívül korlátozott. Hanem az európai országokban, ahol — bár a nők nincsenek elzárva — az erkölcsök jelentős mértékben fékezik a kielégítést, a szenvedély nemcsak hogy mélyebb, de egyetemlegessé-

gében és játékos befolyásának üdvös hatásaiban is erősebb, és gyakorta éppen ott bír a legnagyobb befolyással a jellem alakítására és javítására, ahol kielégítve a legkevésbé lehet.

Ha a nemek közötti szenvedélyt annak minden következményével és kísérőjelenségével együtt vizsgáljuk meg, beleértve azt a gyengéd kapcsolatot, amely a szülő és a tőle származó gyermek között támad, nemigen tagadhatjuk, hogy ez az emberi boldogság egyik legfőbb alkotóeleme. A tapasztalat azonban arra tanít, hogy szabálytalan kielégítéséből igen sok baj származik; és bár a jóval összehasonlítva, e bajok kisebb súllyal esnek latba, abszolút mennyiségük mégsem jelentéktelen, ha figyelembe vesszük a szenvedély hatalmát és egyetemleges voltát. Abból azonban, ahogy a mindenkori kormányok a büntetéseket kiróják, nyilvánvaló, hogy e bajok a társadalomra nézve nem jelentenek olyan közvetlen és nagy veszélyt, mint a tulajdon iránti vágy szabálytalan kielégítése; ám még ha e bajokat a legrettenetesebb bűnöknek tekintenők is, ritkításuknak igen nagy volna az ára: az efféle bajokat kiváltó szenvedélyek kioltása vagy gyengítése. Ez pedig olyan ár, amely minden bizonytalanságot vagy fagyossá és örömtelenné tenné az emberi életet, vagy pedig a kegyetlenség és az irgalmatlan vadság színterévé változtatná azt.

Az összes emberi szenvedélyek és valamennyi természeti törvény közvetlen és távoli hatásainak gondos vizsgálata után arra

a határozott meggyőződésre jutunk, hogy a dolgok jelenlegi állása mellett aligha csökkenthető közülük nagy mértékben egy is anélkül, hogy ez inkább a jótól ne fosszon meg bennünket, mintsem hogy a rossz forrását apasztaná. Ennek oka nyilvánvaló. E szenvedélyek alkotják minden örömünk és minden fájdalmunk, minden boldogságunk és minden nyomorúságunk, minden erényünk és szintúgy minden bűnünk alapját. Ezért amire szükség van, az a szabályozás és irányítás, nem pedig a csökkentés vagy a kioltás.

Helyesen jegyzi meg Paley, hogy „Az emberi szenvedélyek vagy szükségesek az ember jólétéhez, vagy pedig úgy alakíthatók — és a legtöbb esetben ez is történik —, hogy boldogsághoz vezessenek. E szenvedélyek erősek és általánosak, de ha nem ilyenek volnának, talán nem is felelnének meg a céljuknak. Am az erő és az általánosság — amikor célszerű a különleges körülmények figyelembevétele —, a maguk mentire hagyva, túlzásokba sodródnak és rossz irányba tévednek. S minden bizonnyal e túlzásokból és rossz irányba tévedésből erednek az emberiség bűnei (amelyek kétségtelenül sok nyomorúságot vonnak maguk után)”.^{*} Ez az áttekintés, miközben rámutat a bűn eredetére, egyben megnyitja számunkra a józan ész és önuralom tartományát.

A mi erényünk tehát, mint ésszel bíró lényeké, nyilvánvalóan abban áll, hogy mind-

^{*} *Natural Theology*, 547. old.

abból, amit a Teremtő az irányításunkra bízott, napfényre hozzuk a lehető legnagyobb emberi boldogságot. És mivel a természetes ösztönök — elvontabb szempontból vizsgálódva — jók, és csupán következményeikben különböznek egymástól, legfőbb kötelességünk, hogy e következményeknek komoly figyelmet szenteljünk és magatartásunkban hozzájuk alkalmazkodjunk.

Az emberi faj termékenysége némely tekintetben nem azonos a nemek közötti szerelmi hévvel, mivel nyilvánvalóan sokkal inkább függ az asszonyok termékenységétől, mint az említett szenvedély heves vagy enyhe voltától. Ez a törvény legfőbb tulajdonságait tekintve azonos a természet minden más törvényével. Erős és egyetemes, és látszólag nem tűr el semmilyen nagyobb mérvű korlátozást anélkül, hogy célja betöltésére alkalmatlanná ne váljék; a belőle származó bajok együtt járnak az erő és az egyetemesség szükségszerű tulajdonságaival, és e bajokat az emberi erény és akarat nagymértékben csökkentheti és viszonylag könnyebbé teheti. Felfogásunk szerint a Teremtő akarata, hogy a Föld sűrűn lakott legyen, és számomra teljesen világos, hogy e cél nem érhető el a népesség ama hajlama nélkül, hogy gyorsabban szaporodjék, mint az élelem. És mivel a növekedés jelenlegi törvénye mellett a Föld benépesülése nem halad gyors ütemben, kétségtelenül van némi okunk azt hinni, hogy ez a törvény látszólagos céljához viszonyítva nem nagyon erős. A megélhetési eszközök

iránti vágy aránylag korlátozottabb volna, és képtelen arra, hogy ösztönözze azt az általános tevékenységet, amely annyira szükséges az emberi képességek pallérozásához, ha a népesség nem törekednék erősen és egyetemesen arra, hogy a táplálék-mennyiségnél gyorsabban szaporodjék. Ha e két irányzat tökéletes egyensúlyba kerülne, nem tudom elképzelni, miféle ok volna elég erős ahhoz, hogy legyőzze az ember közismert restségét és rászorítsa őt a föld megművelésére. Bármely nagy terület lakossága, legyen a föld akármilyen termékeny, éppúgy megállapodhat ötszáz vagy ötezres lélekszámnál, mint öt- vagy akár ötvenmilliónál. Így tehát ez az egyensúly nyilván megakadályozná, hogy a teremtés egyik nagy célja beteljesüljön, és ha a kérdés csupán a mérték kérdése, a valamivel nagyobb vagy valamivel kisebb erő kérdése, joggal kételkedhetünk abban, vajon illetékesek vagyunk-e megítélni, pontosan mekkora az a mennyiség, amely a célnak leginkább megfelel, s amellyel az együtt járó baj pedig a legkevesebb. A dolgok jelenlegi állása mellett hatalmas erő birtokosai vagyunk, amely képes egy lakatlan tartományt néhány kurta év alatt benépesíteni; és mégis, más körülmények között, ezt az erőt az emberi akarat és erény viszonylag csekély áldozat árán szűk határok közé szoríthatja. Csorbát szenvedne e törvénynek a természet minden más törvényével való hasonlósága, ha csupán ebben az esetben nem gondolnának az esetleg bekövetkező kudarcokra is, ha

nem vennék fel a harcot az emberi bűnökkel vagy ama egyéb bajokkal, amelyek más törvényekből fakadnak. A kétségtelen cél bajmentes betöltéséhez nyilvánvalóan az kéne, hogy a növekedés törvénye állandóan változzék a különböző országok módosuló körülményeinek változása szerint. Ehelyett azonban e törvény nemcsak hogy összhangban van magával az egész természettel, hanem okunk van azt hinni, hogy az emberi elme pallérozását és kiművelését inkább szolgálja a törvények egységes volta s a bajok esetlegessége, valamint az, hogy bizonyos körülmények között e bajokat az embernek magának kell enyhítenie vagy elhárítania. Így az ember kötelességei a helyzettel együtt változnak; inkább tudatában van tettei következményeinek, és nyilvánvalóan nagyobb tér jut képességei kifejtésére s több alkalom a javulásra, mint ha a törvények folytonos — a körülmények előidézte — változásai szüntetnék meg a bajokat.

Ha a szenvedélyeket igencsak könnyű volna elnyomni vagy tiltott viszonyokat nem volna nehéz folytatni és ennek folytán a nőtlenségi állapot inkább a közöny, mintsem bizonyos fokú nélkülözés állapota volna, a természet célja a föld benépesítésére nyilván ki volna téve a meghiúsulás veszélyének. Az emberiség boldogulása szempontjából a legnagyobb fontossággal bír az, hogy ne szaporodjon túl gyorsan, de nincs jele annak, mintha ez az elérendő cél jelentősebb mértékben csökkentené a házasság iránti vágyat.

Minden egyénnek határozottan kötelessége, hogy addig ne házasodjék meg, amíg nincs kilátása gyermekei eltartására; ugyanakkor azonban kívánatos, hogy a házassághoz való kedve ne csappanjon meg, hogy a cél érdekében erőfeszítéseket tegyen, és hogy ösztönzést nyerjen népesebb család eltartásához is.

Nyilvánvaló tehát, hogy a népesedés törvényével kapcsolatban szabályozásra és irányításra van szükség, nem pedig a hév csökkentésére vagy megváltoztatására. Minthogy pedig az erkölcsös önmegtartóztatás az egyetlen erényes módja annak, hogy elkerüljük a népesedés törvényéből fakadó esetleges bajokat, e kötelességünk ugyanolyan alapon nyugszik, mint bármely más erény gyakorlására vonatkozó kötelesség.

Bármily elnézőek legyünk is egy elismerten nehéz kötelesség gyakorlása közben előforduló esetleges hibák iránt, e kötelesség létehez nem férhet kétség. Ama kötelességünk, hogy ne nősüljünk meg mindaddig, amíg gyermekeink felnevelésére jó kilátásunk nincsen, megérdemelné az erkölcsstan figyelmének felköltését is, mert e kötelességnek szentelt figyelem bizonyíthatóan a legnagyobb hatással van a nyomor megelőzésére; általános szokássá válnék a természet első ösztönzését követni, és már serdülőkorban megházasodhatnánk, valamennyi egyetemlegesen ismert erény legnagyobb fokú gyakorlása sem menthetné meg a társadalmat az ínség

nyomorúságos és kétségbeejtő állapotától és az általában ezzel járó betegségektől és éhezéstől.

II. fejezet
AZ ERKÖLCSÖS ÖNMEGTARTÓZTATÁS
ÁLTALÁNOS VOLTÁNAK
A TÁRSADALOMRA GYAKOROLT HATÁSÁRÓL

Némelyek azért vetik el elméletemet a népesség arra irányuló állandó törekvéséről, hogy meghaladja a megélhetési eszközök növekedését, mert úgy vélik, nehezen hihető, hogy a Fennvaló a természet törvényeivel összhangban olyan lényeket teremtett volna, akiknek léte később ugyancsak a természet törvényei szerint nem biztosítható. Ha azonban meggondoljuk, hogy az említett törvények nemcsak általános tevékenységünket és szorgalmunkat irányítják, hanem a belőlük fakadó esetleges bajok minduntalan ráterelik figyelmünket a gyarapodás megfékezésének helyes módjára: az önmegtartóztatásra; s ha meggondoljuk, hogy e bajok elkerülhetők, amennyiben maradéktalanul eleget teszünk a természet és a józan ész által számunkra kijelölt ama kötelességeknek, melyeket a kinyilatkoztatás is megerősít és szentesít — hiszem, hogy a fenti ellenvetések elvethetők, s így leszámolhatunk mindazzal, ami látszólagos tehertétele az isteni jósnak.

A pogány moralisták szerint a földi boldogság csak erény útján érhető el, az eré-

nyek között pedig első helyen a megfontoltságot említik, sőt egyesek szerint ez az erény minden más erényt is magába foglal. A keresztény vallás jelenlegi és jövőbeli boldogságunkat is erények gyakorlásában látja, amelyek képessé tesznek bennünket felsőbbrendű gyönyörök befogadására; valamint abban, hogy szenvedélyeinket alárendeljük a józan észnek, ami, ha nem is meríti ki teljes egészében a megfontoltságot, de mindenképpen annak egyik legfőbb jellemzője, s ezért különösen ajánlatos.

Ha megengedtetnék, hogy példaképpen megrajzoljuk egy olyan társadalom képét, amelyben minden egyén arra törekszik, hogy boldogságát ama kötelességek szigorú teljesítése árán érje el, amelyeket a legfelvilágosultabb ókori filozófusok a természet törvényeiből vezettek le, és amelyeket a keresztény erkölcsstan is szentesített, bizony, a kép nagymértékben eltérne attól, amelyet jelenleg szemlélhetünk. Minden olyan cselekedetet, amelynek haladéktalan kielégítését a vágy diktálta ugyan, de amely később nagyobb súllyal latba eső fájdalommal fenyeget, kötelességszegésnek tekintenék. Következésképpen, akinek a keresete csupán két gyermek eltartására elegendő, nem hozná magát olyan helyzetbe, hogy négyet vagy ötöt kelljen eltartania, bármily erősen üzné is a szerelmi hév. Ha ez az okos önmegtartóztatás általánossá válna, akkor a piacon csökkenne a munkaerő-kínálat, ez pedig a dolgok természetes menetében azt eredmé-

nyezné, hogy rövidesen megnőne a munka bére. A kielégítés késleltetésének ideje alatt megtakaríthatná keresetét, amely több, mint amennyire egy embernek szüksége van, megismerkedne a józanság, a szorgalom és a takarékoság szokásaival, melyek képessé tennék őt arra, hogy néhány év múlva házassági kötelékbe lépjen anélkül, hogy a következményektől rettegnie kellene. A megelőző fék ilyenszerű működése, azáltal, hogy a népesedést mindig az élelmiszer-mennyiség korlátai közé szorítja, bár annak növekedését folytonosan követi, biztosítaná a valódi értékét mind az emelkedő béreknek, mind pedig annak az összegnek, amelyet a munkások házasságuk előtt takarítanak meg, ez pedig egészen mást jelentene, mint a munka bérének önkényes növelése vagy a községi segélyek emelése, amit — a segélyek nagyságának és átfogó voltának arányában — nyomon követ az élelmiszerárak növekedése. Mivel ilyenformán a munkabérek elegendőek volnának egy nagy család illő módon való eltartására, és mivel minden házaspár úgy rendezné, hogy az előre nem látott eseményekhez bizonyos összeg álljon rendelkezésére, a tökéletes szegénység állapota eltűnne a társadalomból, vagy legalábbis igen kis számú rétegre korlátozódna, olyanokra, akiket valamilyen szerencsétlenség ért, mert ez ellen semmiféle megfontoltság vagy előrelátás sem nyújt védelmet.

A serdülőkor és a házasságkötés közötti időszakot — e feltételezések szerint — min-

den egyénnek szigorú önmegtartóztatásban kellene eltöltenie, mert a szüzesség törvénye nem szeghető meg anélkül, hogy abból baj ne származna. Minden olyan alkalmi nemi érintkezés, amely megelőzi a gyermekek szünetését, nyilvánvalóan meggyöngíti a szív legszebb érzéseit, és igen jelentős mértékben lealacsonyítja a női jellemet. Ha pedig bűnös mesterkedéseket nem folytatnak, minden nemi kapcsolat éppoly sok gyermeket adna a társadalomnak, mint a házasságoké, azonban sokkal nagyobb volna a valószínűsége annak, hogy e gyermekek csupán terhet jelentenek.

E megfontolások bizonyítják, hogy a szüzesség erénye nem egy mesterkéltséggel társadalom erőszakolt terméke, amint azt némelyek feltételezik; hanem annak gyökerei valóban a természetben és a józan ész követelményeiben nyugszanak, ugyanis nyilvánvalóan ez az egyetlen erkölcsös eszköz arra, hogy a népesedés törvényéből oly gyakran következő bünt és nyomort elkerüljük.

Az így elképzelt társadalomban, mindkét nem esetében, egyesek számára szükségessé válhat, hogy fiatal éveik nagy részét magányosan töltsék el; és ha ez így általánossá válna, később kétségtelenül sokkal több ember számára nyílna lehetőség arra, hogy megházasodjék, és ily módon, az összességet tekintve, kevesebben volnának arra ítélve, hogy egész életüket magányosan töltsék el. Ha általánosan uralkodó szokássá válna, hogy a fiatalok nem házasodnak korán, és a

szüzesség megsértése mindkét nem számára egyaránt szégyenletes volna, minden veszély nélkül kialakulhatna közöttük egy sokkal családiasabb és barátságosabb viszony. Két fiatal bizalmasan társaloghatna anélkül, hogy nyomban meggyanúsítanák őket: házasságra, vagy pedig titkos viszonyra törekednek; ezenkívül mindkét nem számára sokkal több alkalom adódna egymás rokon érzéseinek megismerésére és arra, hogy kialakuljon közöttük az az erős és tartós vonzalom, amely nélkül a házaseset inkább nyomorúságot, mint örömet hoz. A fiatalság nem múlna el szerelem nélkül, csupán annak teljes kielégítése nélkül. A szenvedély, ahelyett, hogy korai érzékiség miatt kialudna, amint az manapság gyakran megtörténik, csupán visszaszorulna egy ideig, hogy később annál ragyogóbb, tisztább, állandóbb lánggal éghessen. A házaseset boldogságát pedig — ahelyett, hogy csupán eszközként szolgálna a vágyak azonnali kielégítésére — úgy tekintenők, mint az erény és a szorgalom, a kölcsönös és állandó vonzalom jutalmát.

A szerelmi hev hatalmas ösztönzője az emberi jellemnek, és gyakran a legnemesebb és legnagyobb lelki erőfeszítésekre késztet, de csak akkor, ha az érzelmek egyetlen személyre összpontosulnak, és rendszerint olyan esetekben, amikor a beteljesülést különböző okok késleltetik. A szív talán sohasem hajlandó annyira az erényes magaviseletre, és bizonyos, hogy a szüzesség erényét sohasem oly könnyű megtartani a férfiaknak, mint

egy ilyen érzelem hatása alatt. A késői házasságkötések ilyenformán egészen mások volnának, mint azok, amelyeket jelenleg hasonló névvel illetnek, s amelyek esetében az egyesülést gyakran az érdek diktálja, s nem ritkán kimerült testű és kiürült lelkű felek találkoznak egymással. Jelenleg a késői házasságkötés elsősorban a férfiakra szorítkozik, közöttük pedig kevés olyan akad, aki bár előrehaladott korú, ha már rászánja magát a házasságra, ne választana fiatal feleséget. A vagyontalan fiatal nő, aki huszonötödik évét betöltötte, okkal tart attól, hogy pártában marad, és erős vonzalmakra képes szívvel úgy érzi, minden évvel tovább hervad a reménye, hogy vonzalmának tárgyát megtalálja, kényelmetlen helyzetét pedig csak súlyosbítják a világ oktalan és igaztalan előítéletei. Ha általánossá válna a nők későbbi férjhezmenetele, meghosszabbodna az ifjúság és a remény kora, és végső fokon kevesebben csalódnának.

Pillanatig sem kétséges, hogy az ilyenfajta változás határozott előnyhöz juttatná a társadalom erkölcsösebb felét. Bármily türelmetlenül viselnék is el a férfiak e nélkülözést, bizonyos, hogy a nők készségesen és boldogan vállalnák; s ha joggal bízhatnának abban, hogy huszonhét, huszonnyolc éves korukban férjhez mennek, hiszem, hogy szabad választás esetén inkább ezt vállalnák, mint azt, hogy huszonöt évesen már egy nagy család gondjai nyomják a vállukat. A házasságkötés szempontjából legalkalmasabb

kort mégsem lehet pontosan meghatározni, ez teljesen a körülményektől és a helyzettől függ. Nincs még egy olyan időszak az emberi életnek, amelyben a természet erősebben készítetne az egyesülésre, mint tizenhét-tizennyolc éves kortól húszig. Minden társadalomban, amely túljutott azon az alacsony fokon, amelyben a józan ész és előrelátás még csaknem kizárt, a korai hajlamok szükségképpen visszaszorulnak; ha pedig a dolgok mindenkori állása mellett a természetes ösztönök megzabolázása elkerülhetetlen, mikor szabadulhatnánk fel ez alól, ha nem abban az időszakban — bármikor következik is az be —, amelyben a társadalom adott körülményei között jó kilátásaink nyílnak egy család eltartására?

Meglehet, hogy elméletemnek az erkölcsös önmegtartóztatás nehézségét fogják ellene vetni. Annak, aki nem ismeri el a keresztény vallás tekintélyét, csak annyit mondhatok, hogy a legbehatóbb kutatások is azt bizonyítják, az erény feltétlenül szükséges ahhoz, hogy elkerüljünk bizonyos bajokat, amelyek különben a természet általános törvényei hatására felütnék a fejüket. Az ilyen ember saját elvei szerint is köteles követni azt a legfőbb jót, amit e törvények tartalmaznak, hogy elkerülje e fontos cél elérésében a kudarcot, s hogy ne okozzon nagyobb nyomorúságot azáltal, hogy engedelmeskedik a természet egyes parancsainak, de figyelmen kívül hagyja a többi. Bár az erény útja az egyetlen út, amely tartós boldogság-

hoz vezet, a pogány moralisták szerint mindig is nehezen járható volt.

A keresztény embernek pedig azt mondanám: a Szentírás világosan és pontosan meghagyja, hogy kötelesek vagyunk szenvedélyeinket a józan ész határai közé szorítani, és nyilvánvaló megszegése e törvénynek, ha vágyainkat oly módon elégítjük ki, amely a józan ész szerint kikerülhetetlenül nyomorúsághoz vezet. A keresztény ember számára nem érv, hogy nehéz az erkölcsös önmegtartóztatás, ha egyszer ez a kötelessége; hiszen a Szentírás szinte minden lapján az ember úgy jelenik meg, mint akit minden oldalról kísértések vesznek körül, amelyeknek igen nehéz ellenállni; és bár nincsenek rá kiróva olyan kötelességek, amelyek a földi és egy majdani létben ne szolgálnák az ő javát, az állhatatos engedelmességet mégsem tekintették soha könnyű feladatnak.

A korai ifjúságban általában oly erős a szeretni vágyás, hogy ebben az időszakban rendkívül nehéz a múlt szenvedélyt a valótól megkülönböztetni. Ha az élet korai időszakát mindkét nem erkölcsös önmegtartóztatásban töltene el, lehetséges, hogy a hasonló jelleműek könnyebb egymásra találása ellenére sem köttetnék több boldog házasság, és következésképp a szerelmi hev sem rejtegetne több gyönyörűséget, mint egy olyan álladalomban, amilyen Amerika, ahol a körülmények megengedik az igen korai házasságkötést. Ha azonban az általam elképzelt társadalomban kialakuló nemek kö-

zötti viszonyt azzal hasonlítjuk össze, ami jelenleg Európában van, minden körülményt tekintetbe véve nyugodtan állíthatjuk, hogy függetlenül a nyomorúság terhetől, melytől ilyenformán megszabadulnánk, a szerelmi szenvedélyből származó gyönyörteljes érzések száma igen nagy mértékben megnőne.

Ha feltételezhetnénk, hogy egy ilyen rendszer általánossá válik, a társadalom belső életének boldogsága aligha haladná meg a külső kapcsolatok kiegyensúlyozottságát. Joggal várhatnánk el, hogy a háború, az emberi faj e nagy betegsége, ilyen körülmények között ne pusztítson oly gyakran és oly széles körben, mint manapság.

Mert a háborúk egyik fő oka és ösztönzője kétségtelenül a hely és élelem hiánya volt; és noha az ember életkörülményei a kezdeti idők óta sokat változtak, ez az ok továbbra is hat, és bár kisebb mértékben, de ugyanarra az eredményre vezet. A nagyravágyó fejedelmek kezében nem volna pusztító eszköz, ha a nép alsóbb osztályait nem hajtaná a nyomor a zászlóik alá. Az újoncozó őrmester mindig rossz termésért, munkaerő-feleslegért, más szóval népességtöbbletért imádkozik.

A korábbi időkben az emberiség legfőbb mestersége a háborúzás volt, s ez sokkal inkább apasztotta a népességet, mint napjainkban. Akkor minden ország törvényhozói és államférfiúi, akik főleg a védekező és a támadó erőre gondoltak, minden lehetséges módon buzdították a népet a szaporodásra,

megbélyegezték a meddőséget és a nőtlenséget, és dicsőítették a házasságot.²¹ A népies vallások átvették az uralkodó nézeteket. Sok helyütt a természet nemzőerejét ünnepélyes tisztelet övezte²². Mohamed vallásának karddal szereztek érvényt, ez pedig nem eshetett meg anélkül, hogy követői igen nagy számban ne pusztultak volna; ezért az ember egyik fő kötelességévé a Teremtő gyermeknemzés általi dicsőítését tették meg, és azt, aki a legtöbb utódnak adott életet, úgy tekintették, mint aki létének célját legjobban betöltötte. Ilyen erkölcsi megfontolások természetesen erősen bátorították a házasságkötéseket, és az ezt követő gyors szaporodás részben következménye, részben pedig oka volt az állandó háborúskodásnak. A korábbi pusztítások nyomán létrejött hiány helyet teremtett az új nemzedéknek, a túlzott ütemű szaporodás pedig új és friss erőt, ösztönzést adott a mindegyre megújuló ellenségeskedéseknek. Ilyen erkölcsök uralma alatt alig érthető, hogyan csendesedett el végül a háború dühe.

Jóleső bizonyítéka a keresztény vallás igazának s isteni voltának és alkalmazkodásának az emberi társadalom tisztultabb állapotához, hogy a házasság és a gyermeknemzés iránti kötelességünket más megvilágításba helyezi, mint amilyenben azelőtt volt.

Anélkül, hogy túlságosan elmélyednénk e kérdés taglalásában, mely nyilvánvalóan igen messze vezetne, úgy gondolom, megengedhető, hogy Szent Pálnak a házasságra vo-

natkozó szavait a társadalom jelenlegi állapotára és a saját jól ismert természetünkre alkalmazva, arra a kézenfekvő következtetésre jussunk, miszerint a házasság jó, ha nem áll magasabb rendű kötelességeink útjában, ellenben rossz, ha azoknak útjában áll. Az erkölcstudomány általános elvei szerint „A természet világossága olyképpen vezet el Isten akaratához, hogy kutadjuk a cselekedet irányát: vajon előmozdítja-e, vagy éppen séggyel hátráltatja az általános boldogulást.”

Kevés cselekedet van, amely oly közvetlenül törne az általános boldogságra, mint a házasodás addig, amíg nem rendelkezünk a gyermekek eltartásához szükséges eszközökkel. Aki ilyet elkövet, nyilvánvalóan Isten akaratát ellen cselekszik, mert terhére válik a társadalomnak, amelyben él, és mert magát és családját olyan helyzetbe hozza, amelyben az erkölcsös magatartás nehezebben megőrizhető, mint bármely más helyzetben; továbbá megszegi kötelességét mind embertársaival, mind saját magával szemben, mert magasabb rendű kötelességei helyett a szenvedély szavára hallgat.

Az általam feltételezett társadalomban, amelynek minden tagja arra törekedne, hogy boldogságát úgy érje el, hogy engedelmeskedik a természet világosságánál megalkotott erkölcsi törvényeknek, melyeket a ki nyilatkoztatott vallás is szentesít, nyilvánvaló, hogy ilyen házasságot nem kötnének.

* Paley: *Moral Philosophy*. I. kötet, 65. oldal.

A túlnépesedés ilyenképpen való megelőzése pedig megszüntetné a támadó háborúk egyik fő okát, ezzel egyidőben pedig hatalmas erővel irtaná a két végzetes politikai betegséget: a belső zsarnokságot és a belső zűrzavart, amelyek kölcsönösen szülik egymást.

Mivel támadó háborúra nem hajlandó, védelmi háborúban egy ilyen társadalom kemény lenne, mint a gyémántkő. Ahol minden családnak bőségesen jutna abból, ami a megélhetéséhez szükséges, ahol mindenki megfelelő arányban részesülne a jólétből és a kényelemből, ott a változás reménye, avagy legjobb esetben a lemondó és csüggedt közöny nem mondatná a néppel: „Hadd jöj-jön, aminek jönnie kell, mi úgysem járhatunk már rosszabbul.” Minden szív és minden kéz összefogna a betolakodó kiűzésére, ha mindenki szilárdan átérezné a saját helyzetének előnyös voltát, és ha a változás kilátása ezen előnyöktől való megfosztását jelentené.

Mivel tehát minden egyes embernek hatalmában áll elkerülni mindama bajokat, amelyek a népesedés törvényéből kifolyólag reá és a társadalomra zúdulnak, azáltal, hogy gyakorolja a természet világossága diktálta és a kinyilatkoztatott vallás parancsolta erényt, és mivel továbbá okunk van azt hinni, hogy ezen erény bizonyos fokú gyakorlása inkább növeli, mint apasztja az egyéni boldogságot, nincs miért zúgolódnunk Isten igazsága ellen, akinek általános törvényei szükségessé teszik ezt az erényt és büntetnek

minden törvényszegést a bünt követő bajok révén, valamint ama fájdalommal, mely a túl korai halál különböző formáit kíséri. Egy valóban erkölcsös társadalom, amilyent én képzeltem el, mentesülne mindeme bajoktól. A Teremtőnek nyilvánvalóan az a célja, hogy elretentsen bennünket a büntől azokkal a fájdalmakkal, amelyek azt követik, és elvezessen bennünket az erényhez, ama boldogság által, amelyet ez utóbbi szül. A mi fogalmaink szerint ez a cél méltó egy, a javunkat akaró Istenhez. A természetnek a népesedést illető törvényei ebbe az irányba hatnak. E törvényekre tehát nem alapozható semmiféle, az isteni jóakaratot kétlő olyan állítás, amely ne lenne egyformán alkalmazható mindama bajokra is, melyek a lét tökéletlen állapotából szükségszerűen következnek.

III. fejezet
AZ EGYEDÜLI HATÁSOS MÓDRÓL,
AMELLEL A SZEGÉNYEK HELYZETÉN
JAVÍTANI LEHET

Aki kiad egy erkölcsi törvénykönyvet vagy kötelességrendszert, bármily szilárdan legyen is győződve afelől, hogy minden embernek legszigorúbb kötelessége azokhoz alkalmazkodni, aligha olyan dőre, hogy azt higgye, előírásait egyetemesen vagy legalább nagy általánosságban majd be is tartják. Ez azonban nem komoly érv egy ilyen törvénykönyv kiadása ellen. Mert ha az volna, és

ha ezt az ellenvetést elfogadnánk, nélkülöz-
nök az általános szabályokat, és a kísérté-
sek ösztönözte bűnökhöz hozzáadódna a nem-
törődömségből elkövetett bűnöknek a jelen-
leginél is sokkal hosszabb sora.

Pusztán a természet világosságánál vizsgál-
lódva, ha egyfelől meg vagyunk győződve
arról, hogy a túlzott népesedés nyomort hoz
magával, másfelől pedig arról, hogy a nemi
promiszkuitás csupán baj és boldogtalanság
forrása lehet, különösen a női nemre nézve,
vajon lehetséges-e, hogy az, aki elismeri a
hasznosság elvét mint az erkölcsi szabályok
legfőbb kritériumát, ne jusson egyúttal arra
a következtetésre is, miszerint az erkölcsös
önmegtartóztatás — vagyis a házasságtól való
tartózkodás mindaddig, amíg módunkban nem
áll a család eltartása s időközben tökéletesen
erkölcsös magaviselet — a legszigorúbb kö-
telességünk; s ha a kinyilatkoztatás kérdése
is felmerül, e kötelességünk csak nagymér-
téki megerősítést kaphat. Ugyanakkor meg-
győződésem, hogy kevés olvasóm táplál az
enyémnél is kevésbé vérmes reményeket afe-
lől, hogy az emberek viselkedésében — az
említett területen — általános, gyors és je-
lentős változás következhet be. Az előbbi
fejezetben is csak azért engedtem meg ma-
gamnak ezen erény általános eluralkodásá-
nak feltételezését, mert kivédeni igyekeztem
az isteni jószágot terhelő feltételezéseket, rá-
mutatva arra, hogy a népesedés törvényéből
fakadó bajok éppen olyan természetűek, mint
más, általános bajok, amelyekre azonban ke-

vesebbet panaszkodunk; mindeme bajokat elmélyíti az emberi tudatlanság és nemtörődomség, ugyanakkor a tudás meg az erény csökkenti számukat, és ha minden egyén maradéktalanul eleget tenne a kötelességének, e bajokat egészen meg lehetne szüntetni anélkül, hogy elapasztanánk a gyönyörűségek forrásait, melyeket a szenvedélyek szabályos mederbe terelt kielégítése táplál, amit jogosan tartanak az emberi boldogság fő alkotóelemének.

Nem látok semmi rosszat abban, hogy szemléltetés céljából felrajzoljuk egy olyan társadalom képét, amelyben minden egyénről feltételezhető, hogy kötelességeit maradéktalanul teljesíti; hiszen az író csak akkor érheti jogosan az álmodozás vádját, ha ez az egyetemes és általános engedelmesség előfeltétele volna az általa alkotott rendszer gyakorlati hasznának és annak a mértékletes és részleges javulásnak is, aminél többet, józan ésszel, még kötelességeink legteljesebb ismerete mellett sem várhatunk el.

E vonatkozásban azonban lényeges különbség van az általam az előző fejezetben feltételezett javított állapotú társadalom és az e tárgyról alkotott egyéb elképzelések között. Amennyiben valaha is megközelíthetjük az ott feltételezett javulást, ez csak olyképpen válik majd lehetségessé, amiképpen az összes többi nagy változás is végbemegy; vagyis úgy, hogy a változás közvetlenül kihat minden egyén érdekeire és boldogságára. Nem várható ugyanis el tőlünk, hogy olyan

indokok alapján cselekedjünk, amelyek idegenek a számunkra, hogy keressük azt az általánosan jót, amelynek mibenlétét talán fel sem fogjuk egészen, vagy amely jónak a hatását a távolság és a szétterjedés gyöngítheti. Az egész közösség elégedettsége az egyének boldogságán alapszik, és ez utóbbival kezdődik. Közreműködés nem kívántatik meg. Minden lépés számít. Aki hűségesen eleget tesz kötelességének, learatja majd annak gyümölcseit, bármekkora legyen is azok száma, akik kudarcot vallanak. Ezt a kötelességet a legegyszerűbb elme is fel tudja fogni. Csupán annyiból áll, hogy ne hozzon a világra olyan lényeket, akiknek megélhetését nem tudja biztosítani. Ha e tárgy körül egyszer majd eltisztul a homály, amelyet a közösségi törvények és a magánjótékonykodás vontak köréje, minden ember ismerni fogja ezt a kötelességet. Ha nem tudja eltartani a gyermekeit, azok éhezni fognak; ha tehát csaknem bizonyos lehet abban, hogy nem lesz képes őket eltartani, és mégis megnősül, bűnössé válik mindama bajok okozásában, amelyeket neki magának, feleségének és ivadékainak kell majd elszenvedniük. Világos, hogy saját érdeke, amely nagymértékben szolgálja boldogságát, ha elhalasztja a házassági addig, amíg szorgalommal és takarékoskodással olyan helyzetbe nem jut, hogy képes eltartani a házasságából várhatóan születő gyermekeit; és minthogy ezenközben nem elégítheti ki szenvedélyét anélkül, hogy ne vétson Isten határozott parancsa ellen, és

ne kockáztatná nagymértékben azt, hogy ártson ezzel vagy magának, vagy valamelyik embertársának, saját boldogságának jól fel-fogott érdeke követeli meg tőle szigorúan az erkölcsös viselkedést mindaddig, amíg nőtlen marad.

Bármily erős legyen is az ösztön parancsa, azt rendszerint mégis módosítja bizonyos fokig a józan ész. S talán nem csupán álom annak feltételezése, hogy ha a szegénység valódi és tartós okát minden embernek világosan elmagyaráznák és mindenkinek erősen a szívébe vésnék, ez befolyásolná, még hozzá nem is jelentéktelen mértékben a viselkedést; mindenesetre erre még sohasem történt kísérlet. Csaknem minden, amit ez ideig a szegények érdekében tettek, arra irányult, hogy a kérdést minél gondosabban homályba burkolják és szegénységük valódi okát elrejtsek előlük. Amikor a munkabérek alig elegendők két gyermek eltartására, az ember megnőszül, és lesz öt vagy hat gyermeke; természetesen szerencsétlen szenvedőnek tartja magát. Hibáztatja a munkabért, mert kevés ahhoz, hogy egy család megéljen belőle. Hibáztatja a községet, mert kötelezettségét, hogy őt segítse, csak késve és szűkmarkúan teljesíti. Hibáztatja a fősvény gazdagokat, akik elnézik, hogy ő szükséget szenvedjen abban, amit pedig azok oly könnyen nélkülözhetnének. Hibáztatja a társadalom részrehajló és igazságtalan intézményeit, amelyek csak elégtelen részt juttatnak neki a föld javaiból. Talán hibáztatja a Gondvi-

selés rendelkezéseit is, amelyek olyan helyet jelöltek ki számára a társadalomban, amelyben a nyomor és a függőség elkerülhetetlen. Miközben vádjainak tárgyát keres, sohasem fordul ama terület felé, ahonnan minden szerencsétlensége ered. Arra még csak nem is gondol, hogy önmagát vádolja, holott övé a legnagyobb hiba, ha figyelmen kívül hagyjuk, hogy őt is becsapták a társadalom magasabb osztályai. Lehet, hogy azt kívánja, bár ne nősült volna meg, mert már látja ennek hátrányait; de az sohasem fordul meg a fejében, hogy ő maga tett volna rosszat. Hiszen mindig azt mondták neki, hogy igen derék dolog alattvalókat felnevelni a király és a hon számára. Ő pedig ezt tette, s most mégis szenved érte; és rettenetesen igazságtalan és kegyetlen dolognak érzi a király meg az ország részéről, hogy elnézik az ő kínlódását cserében azért, mert megtette, amit azok állandóan követeltek tőle.

Míg ezeket a téves eszméket ki nem küszöbölik, amíg a népesedés kérdésében a tévedésekkel és előítéletekkel szemben a józan és természetes ész szava felül nem kerekedik, addig nem mondható el, hogy valóban becsületes kísérlet történt arra nézve, hogy az egyszerű emberekkel megértessék a lényegét; mi pedig nem vádolhatjuk őket joggal elővigyázatlansággal és a szorgalom hiányával azért, mert azt teszik, amit tesznek, mindaddig, amíg meg nem értjük velük, hogy szegénységüknek ők maguk az okozói; hogy az orvoslás eszközei is az ő, és csakis

az ő kezükben vannak, senki máséban; hogy a társadalom, amelyben élnek, és a kormányzat, amely annak élén áll, semmilyen közvetlen hatalommal ebben az esetben nem bír; és bármily forrón óhajtson is könnyíteni a terheken, és bármily kísérletet tegyen is ez irányban, valóságosan és ténylegesen képtelen megtenni azt, amit jószándékúan óhajt, de jogtalanul ígér. Mert amikor a bérek nem elegendők egy család eltartására, akkor ez világos jele annak, hogy királyuk és a hon nem kíván több alattvalót, vagy legalábbis nem tud többet eltartani; s ha ilyen körülmények között mégis megházasodnak, akkor — távol attól, hogy kötelességüket teljesítenék a társadalommal szemben — haszontalan terhet rónak rá, magukat pedig ugyanakkor nyomorba süllyesztik; s ezzel pontosan az ellenkezőjét teszik annak, amit Isten parancsol, és különféle betegségeket zúdítanak magukra, amelyek egészen vagy részben elkerülhetők lettek volna, ha hallgatnak azokra a gyakori intelmekre, amelyekkel a Fennvaló — a természet törvényei által — minden észszel bíró lényt figyelmeztet.

Erkölcshilozófia című művében Paley megjegyzi, hogy ha valahol „élelemhiány van, a státusra hárul a kötelesség, hogy fokozott gonddal örködjék a közérkölcsök felett; mert csakis a szüzesség által korlátok közé szorított természetes ösztön képes rávenni az embereket arra, hogy vállalják azt a munkát, vagy feláldozzák személyes szabadságukat és gyönyöreiket, amit egy család fenntartása

ilyen körülmények között megkövetel". A státusnak kétségtelenül mindig is kötelessége valamennyi hatásosnak látszó eszközt megragadni a büntől való visszariasztásra és az erény megjutalmazására, és semmilyen átmeneti körülmény nem indokolhatja ezen erőfeszítések lanyhulását. Ennélfogva a javasolt eszközök mindig jók; viszont ez esetben a szóban forgó cél tökéletesen bűnös. Rá akarjuk kényszeríteni az embereket a házasságra olyankor, amikor az élelmiszerek közismert hiánya miatt keyés esélyük van gyermekeik felnevelésére. Éppúgy megtehetnénk azt is, hogy vízbe kényszerítsük az úszni nem tudót. Mindkét esetben durván megkísértjük a Gondviselést. Egyik esetben sincs több okunk azt remélni, hogy valamilyen csoda folytán megmenekülünk a magunk okozta nyomorúságtól és haláltól.

Akik valóban javítani akarnak a társadalom alsóbb osztályainak helyzetén, azoknak arra kell törekedniök, hogy javítsák a munka- és az élelmiszerárak közötti arányt, és így a munkásnak módot adjanak arra, hogy nagyobb részhez juthasson a szükségesleti és kényelmi cikkekből. Mind ez ideig főleg úgy akartunk célba érni, hogy támogattuk a családos szegényeket, következésképpen növeltük a munkások számát, vagyis feltöltöttük a piacot egy olyan árucikkkel, amelyet pedig szerettünk volna drágábbá tenni. Nem is kellett nagy jóstehetség ahhoz, hogy egy ilyen terv biztos bukását előre lássuk. Mégis, semmi sem oly hasznos, mint a tapasztalat. Szá-

mos különböző országban és sok száz éven át próbálgatták ezt, és az eredmény mindig megfelelt az elgondolás természetének. Igazán ideje már valami mást próbálni.

Amikor kiderült, hogy az oxigén vagy a tiszta, éltető levegő nem gyógyítja meg a tüdővérszt, amint azt elvárták, hanem inkább súlyosbítja a tüneteit, kísérleteket tettek egy éppen ellenkező természetű gázzal. Jó volna, ha ugyanilyen filozófiai szellemben látnánk hozzá a szegénység betegségének gyógyításához; és ha egyszer rájöttünk arra, hogy a friss munkaerő beáramoltatása csak súlyosbítja a tüneteket, megpróbálhatnánk, hogy mi történne, ha ezt a kínálatot egy kissé visszaszorítanánk.

Minden régi, teljesen benépesedett státus esetében ez és csakis ez az egyetlen mód, amely által a dolgozó osztályok élete lényegesen és tartósan megjavítható.

Bármely országban, amely arra törekszik, hogy a fogyasztók számához viszonyítva emelje az élelmiszer mennyiségét, a figyelem természetesen elsősorban az élelemmenyiség abszolút növelésére irányulna. De ha rájövünk, hogy bármily gyorsan tesszük is ezt, a fogyasztók száma nemcsak hogy lépést tart a növekedéssel, de túl is tesz rajta, s minden erőfeszítésünk ellenére éppúgy lemaradtunk, mint azelőtt, meggyőződnenk afelel, hogy ha csak ebben az irányban teszünk erőfeszítéseket, sohasem érünk célt. Úgy járnánk, mint ha a teknősbékával akarnánk elfogni a nyulat. Miután kiderült, hogy a ter-

mészet törvényei nem engedik meg, hogy az élelmiszerek mennyiségét arányba állítsuk a népesség nagyságával, a következőkben megkísérelnénk a népességet hozzászabni az élelemmennyiséghez. Ha rábírnánk a nyulat, hogy elaludjék, a teknősbékának volna némi esélye, hogy elébe kerüljön.

Természetesen nem hagynánk fel azzal a törekvésünkkel, hogy az élelmiszer mennyiségét növeljük, de ezt másfajta törekvésekkel is összekötnénk; a népesedést, ha az egyszer bizonyos szintet már elért, oly módon kell megfékezni, hogy az óhajtott arány létrejöjjön; ily módon egyesíthetnők a két nagy deziderátumot: a népesség mindenkori magas szintjét és a társadalom olyan állapotát, amelyben a reménytelen szegénység és a függőség aránylag kevéssé ismert; két olyan célt, amely távolról sem összeegyeztethetetlen.

Ha csakugyan komolyan vesszük azt, ami oly általános kutatás tárgya: vagyis azt a módot, ahogyan lényegesen és tartósan javíthatnánk a szegények állapotán, meg kell nekik magyaráznunk helyzetük természetét, és rá kell mutatnunk, hogy a munkabér valószínű növelésének egyetlen esélyes útja a munkaerőkínálat visszaszorítása, és minthogy ők maguk ezen árucikk birtokosai, egyedül nekik áll hatalmukban ezt megtenni.

Úgy vélem, a szegénység csökkentésének ez a módja elméletileg oly tökéletesen világos, és annyira mellette szól hasonló volta minden más, piacra kerülő árucikkhez is,

hogy gyakorlatba ültetését csak az esetben volna indokolt meg sem kísérelni, ha valaki be tudná bizonyítani, hogy mégis több bajt okoz, mint ahányat orvosol.

IV. fejezet ELLENVETÉSEK

Az egyik ellenvetés, amelyet talán fel lehet hozni e terv ellen, éppen az, amiből az értéke fakad: a piacon jelentkező munkaerőhiány. Ez bizonyos fokig kétségtelenül bekövetkezne, de semmi esetre sem olyan fokon, hogy az ország jólétét és virágzását befolyásolja. De ha ezt a munkaerőhiányt akár a legkedvezőtlenebb beállításba helyezzük is, amennyiben a gazdagok nem vállalják azt a jelentéktelen hátrányt, amely szükségszerű velejárója annak, amit ők, mint mondják, óhajtanak, akkor nem is óhajtják azt ösztönösen. A szegényekkel szemben mutatott jóakaratus ez esetben vagy gyermekded játék, vagy pedig álszenteskedés, ami nem szolgál másra, mint saját szórakozásukra, vagy csupán meg akarják nyugtatni az egyszerű embereket azzal, hogy látszólag törődnek a gondjaikkal. Aki óhajtja, hogy a szegények jobb körülmények között éljenek, vagyis hogy a létszükségleti és kényelmi javakból nagyobb részhez jussanak, azután pedig panaszkodik a magas munkabérre, úgy tesz, mint az ostoba kölyök, aki elhajtja a süteményt, azután meg sír utána. A munkaerővel túlszűfolt piac és minden munkás megfelelő

bérezése egymással össze nem férő dolgok. A világ története során e kettő még sohasem fordult elő együtt, és akárcsak gondolatban is összekapcsolni őket vaskos tudatlanságot árul el a politikai gazdaságtan legegyszerűbb kérdéseiben.

Tervezetemet érő másik ellenvetés az, hogy csökkentené a népesség lélekszámát. Számításba kell azonban venni, hogy ez a csökkenés viszonylagos; és ha egyszer a viszonylagos népességcsökkenés létrejött, s a népesség stacionáriussá vált, miközben az élelemkészlet megnőtt, ismét megindulhat a gyarapodás, és az az élelmiszer-mennyiség növekedésének ütemében minden korban tovább tarthat, olyanformán, hogy az arány mindenkor megközelítőleg változatlan maradjon. Könnyen el tudom képzelni, hogy a nemzeti ipar helyes irányításával e hon néhány évszázad múlva képes lesz eltartani jelenlegi lakosságának akár két-háromszorosát is²³, és mégis, a királyság minden lakosa sokkal jobban táplált és jobban öltözött lesz, mint manapság. Míg a szorgalom forrásai erőteljesen buzognak, és e buzgalom megfelelő részét a földművelésre fordítják, nem kell aggódnunk a népesség csökkenése miatt. És talán semmi sem annyira alkalmas a szorgalom és takarékoság szellemének ébren tartására, mint az a tudat, hogy boldogságunk legfőképpen tőlünk magunktól függ; de ha józan eszünk helyett a szenvedélyeinknek engedelmessé válnánk, vagy nem vagyunk elég szorgalmasak és mértékletesek, amíg magunkban élünk,

hogy a házaset közös szükségleteire valót megtakarítsuk, akkor fel lehetünk készölve, hogy végigszenvedjük mindama bajokat, amelyekkel a Gondviselés sújtja azokat, akik gyakori intelmeinek nem engedelmeknek.

Egy harmadik ellenvetés, amely e tervezetemet érheti — és az egyetlen, amelynek szerintem is van némi valószínűsége —, az, hogy az erkölcsös önmegtartóztatás kötelességének megkövetelése a szegény néptől szaporíthatja a hús bűneinek számát.

Rendkívül sajnálnám, ha olyasmit mondanék, ami akár közvetlenül, akár távolabbi kihatásaiban kedvezőtlenül hatna az erkölcs ügyére; de bizony mégsem hiszem azt, hogy erkölcsi kérdésekről szólva, a hús bűnei az egyetlenek, amelyek figyelmet érdemelnek; sőt még azt sem, hogy ezek a legnagyobb, az emberi jellemet leginkább lealacsonyító bűnök. Efféle bűnöket ritkán vagy talán sohasem lehet elkövetni anélkül, hogy itt vagy amott ne okoznánk boldogtalanságot, és ezért minden esetben határozottan elutasítandók, de más bűnök is léteznek, amelyek még sokkal veszélyesebbek; és vannak helyzetek, amelyek sokkal nagyobb valószínűséggel vezetnek erkölcs elleni vétésekre, mint a házasságtól való tartózkodás. Bármily erős legyen is a kísértés az önmegtartóztatás megszegésére, hajlamos vagyok azt hinni, hogy tehetetlenné válik ahhoz a kísértéshez viszonyítva, amelyet a szüntelen nyomor sarkall. Nem kétlem, hogy a nők nagy része, és sok

férfi is, élete jelentős részét a tisztaság törvényével összhangban éli le; de azt hiszem, kevés olyan embert találnánk, aki úgy vészeli át a reménytelen és mocskos szegénység éveinek megpróbáltatásait, vagy akár csak a hosszabban tartó szorult anyagi helyzetet, hogy jelleme és erkölce ne szenvedne csorbát.

A társadalom magasabb és középosztályai-ban gyakori szomorú és elcsüggesztő látvány, ahogy egy nemeslelkű, ügyes ember, aki hajdan mélyen átérezte a becsület és feddhetetlenség fontosságát, a körülmények hatására fokozatosan süllyedni kezd, kezdetben szégyentől égő arccal mentegeti magát, és fél ama barátai szemébe nézni, akiktől pénzt kölcsönzött, később azonban a legközönségsébb fortélyokhoz és ürügyekhez folyamodik, hogy adósságai kifizetését elkerülje vagy legalább elhalassza; végül pedig annyira megszokja a hazugságot, hogy ellenségévé válik az egész világnak s elveszti emberi méltóságát és jóérzését.

A nélkülözés általános eluralkodásának és ama bátorításnak, amely e hon egyszerű embereit felbuztatja az előrelátás és megfontolt-ság hiányára, tulajdonítható a fosztogatások jó része, és azok a még sokkal kegyetlenebb bűnök, amelyek rákényszerítenek minket arra, hogy a nagyszámú kivégzések fájdalmas eszközéhez folyamodjunk. Colquhoun úr szerint több mint húszezer, különböző osztályokhoz tartozó nyomorult kel fel minden reggel úgy, hogy sejtelve sincs, mit fog aznap enni, s többnyire azt sem tudja, hol hajtja majd

nyugovóra következő éjszakára a fejét. Ezek a boldogtalanok követik el aztán a fosztogatások nagy részét. Tételezzük fel, hogy közülük csak néhányan családosak, és csak néhányukat kényszerít gyermekeik eltartása efféle tettek elkövetésére; úgy is bizonyosan igaz, hogy a házasságkötések túl nagy száma a társadalom legszegényebb osztályaiban egyike a fő okoknak, amelyek e bűnök elkövetésére csábítanak. A szerencsétlen bűnözők zöme alighanem maga is ilyen házasságból származik, dologházakban nevelkedett, ahol minden bűn jelen van, vagy szennyes és bűzös otthonokban nőtt fel, ahol az erkölcsi kötelesség ismeretlen volt. S talán még ebben közülük a munkaerő-túltengés miatt egy ideig képtelenek voltak munkához jutni, és a szükség taszította őket efféle szélsőséges tettekre; és mert becsületüket ilyképpen elvesztvén, a polgári társadalom jogos óvatosságából akkor is visszautasítja őket, amikor munkájukra már szükség lenne.*

* Egy akkora városban, mint London, amely szükségképpen nagy számban vonzza a vidékieket, mindig sok embernek kell munka nélkül maradnia; meglehet, hogy egy olyan közintézmény, amelyet a Colquhoun úr által javasolt terv alapján azért állítanak fel (*Police of Metropolis*, 371. oldal), hogy az átmenetileg szükséges szenvedőkön könnyítsenek, nagyon megfontolt irányítás mellett több jót tenne, mint rosszat. Ehhez azonban feltétlenül szükséges volna, hogy ha az intézményen keresztül munkáihoz lehet jutni, az összeg, amit egy ember ennek révén megkereshetne, kisebb legyen, mint a legrosszabbul fizetett közönséges munkabér; máskülönben igen gyorsan megnőne az

Ha a nélkülözés nem szül is minden esetben nyilvánvaló bünt, az erényt mindenkor megbénítja. Az állandó kísértés az önmegtartóztatás megszegésére időnként botlásokhoz vezethet, anélkül, hogy ez az erkölcsi érzékenységet egyéb szempontból is nagyon megrontaná; de azok az állandó kísértések, amelyek a reménytelen szegénységgel járnak együtt, és a kismimizettség erős érzése, amelynek valódi okát nem ismerik, megkeserítik a lelket, megkeményítik a szívet és kiölik az erkölcsi érzéket; az ilyen fertőzött helyeknek az erény rendszerint hátat fordít, s csak ritkán tér újra vissza.

A hús bűnei tekintetében a házasság nem jelent tökéletes orvoslást. Elégségesen bizonyítják ezt a társadalom magasabb osztályait illetően a válóperes eljárások²⁴, valamint az az életmód, ahogyan sok házasember él; és ha nem is nagyon hallunk efféle bűnökről az alacsonyabb osztályok köreiből, nagyváro-

igénylők száma, és az alapok rövidesen kimerül-
nének. [...] Kétség nem fér hozzá, hogy a szegé-
nyek életének könnyítésére létrehozott intézmé-
nyek kezdetben nagyon sok ember nyomorának
véget vetettek. Az egyetlen felmerülő kérdés: va-
jon a következő nemzedékek felnövekedésével szük-
séggé váló bővülő alapok előteremtése és a füg-
gőségi helyzetbe jutók növekvő száma nem jelen-
tenek-e majd nagyobb gondot azoknál, amelye-
ket orvosoltak; és vajon ama szegényeken és ele-
setteken kívül, akiket elhelyeztek a közintézmé-
nyekben, nem marad-e az országban éppen annyi
koldus, mint azelőtt volt? Angolhonban jelenleg
jóformán ez a helyzet. Kérdés, vajon a szegény-
törvények nélkül is ennyi koldusunk volna?

sokban valószínűleg az ő soraikban sem fordul ilyesmi ritkábban elő.

Könnyen megérthető, hogy ha e helyzethez még a megalázó nyomor is hozzájárul, s azt még restség is tetézi, ez a lehető legkevésbé kedvező a szüzességre nézve. A szenvedély éppoly erős, vagy csaknem olyan erős, mint egyéb helyzetekben, de a megfélemezésére szolgáló önbecsülés és erkölcsi érzék félre vannak dobva. Van a lealázó nyomornak egy olyan foka, amelyben valóságos csoda, ha egy felnőtt lány húszéves korára is megőrzi erényességét. Az ilyen személyeknek oly rendkívüli lelki erővel kell rendelkezniük, amilyen ritkán fejlődhet ki az említett körülmények között; hiszen képeseknek kell lenniük megőrizni önbecsülésüket, amikor senki sem tiszteli őket. Ha az így felnövekedett gyermekek akár húszéves korukban is megházasodnának, valószínű, hogy már jó néhány bűnös év állna mögöttük.

.....

VI. fejezet
A SZEGÉNYSÉG FŐ OKÁ MEGISMERÉSÉNEK HATÁSA
A POLGÁRI SZABADSÁGRA

Azt mondhatnók, hogy egy tan, amely kizárólag a társadalom alsóbb osztályait teszi felelőssé saját szenvedései nagyobb részéért, a szabadság ügye szempontjából igen kedvezőtlen, mert csábító alkalmat nyújt a kormányoknak, hogy alattvalóikat kényük-kedvük szerint elnyomják, azután pedig min-

denért a természet törvényeit és a szegények elővigyázatlanságát hibáztassák. Kár volna azonban a látszat után ítélni; a magam részéről erősen hiszem, hogy aki elmélyed majd a kérdés vizsgálatában, meggyőződik arról, hogy semmi sem járul hozzá olyan nagy erővel az ésszerű szabadság előrehaladásához, mint a szegénység fő okának alapos és széles körben elterjedt ismerete; és hogy az ezen okkal kapcsolatos tudatlanság és annak természetes következményei állnak jelenleg leginkább a haladás útjában.

Úgy vélem, hogy a nép alantasabb osztályaira nehezedő nyomor, valamint a szokás, hogy nyomorukért vezetőiket okolják, nem más, mint a zsarnokság védőbástyája, vára és vezérlő szelleme. Felvértezi a zsarnokot a szükség végzetes és megdönthetetlen érvével. Ez az oka annak, hogy minden szabad kormány állandóan készen áll a pusztításra, és hivatott őrei napról napra elnézőbbek a hatalom túlkapásaival szemben.²⁵ Ez az oka annak, hogy annyi nemes erőfeszítés ellenére, a szabadság ügye elbukott, és csaknem minden forradalom hosszú és fájdalmas áldozatok után katonai despotizmusba torlott.²⁶ Amíg minden nagy tehetségű, elégedetlen ember képes elhíttetni az alsóbb osztályokkal, hogy szegénységüknek és nyomorúságuknak kizárólag a kormány igazságtalansága az oka — ámbár meglehet, hogy szenvedéseik nagyobb része semmilyen kapcsolatban sincs ezzel —, addig nyilvánvalóan újra meg újra elvették a friss elégedetlen-

ség és az új forradalom magva. Midőn egy hatalmon levő kormányt megdöntenek, látva, hogy nyomoruk mit sem változott, haragjuk természetes módon a hatalom örökösei ellen fordul; s miután ezekkel is leszámoltak, s az óhajtott célt mégsem érték el, újabb áldozatokat keresnek, és ez így megy a végtelenségig. Csodálkozhatunk-e azon, hogy ilyen körülmények között a jómódú emberek többsége, látva, hogy egy hatalmában korlátozott kormány képtelen megállni a forradalmi szellemmel szemben, kimerülten és belefáradva a se vége, se hossza változásokba, kétségbeesésében feladja a harcot, és beleveti magát az első hatalom karjaiba, amely védelmet nyújt neki az anarchia borzalmaival szemben?

A csőcselék — amely általában a túlzott népszaporulat terméke, és amelyet tényleges szenvedései által felkeltett haragja űz, miközben sejtelve sincs arról, hogy szenvedései honnan erednek — minden rémek közül a legvégzetesebb a szabadságra nézve. Táplálója a széles körű zsarnokságnak, és ott is meghonosítja azt, ahol korábban ismeretlen volt; és noha úgy tűnik, hogy rettenetes haragjában időnként felfalja tulajdon idétlen magzatait, mégis alighogy elborzasztó tettét elkövette, bármennyire is nem akarja, hamarosan új szülés fájdalmait nyögi.

Talán a söpredéknek erre a zsarnokságot szülő tevékenységére akad rövidesen példa ebben az országban is. Mint a szabadság hívének, és természetesen a nagy, állandó had-

seregek ellenségének, igen nehezemre esik elismerni, hogy ha az ország nem rendelkezett volna nagy, szervezett haderővel, az emberek elkeseredettsége a legutóbbi ínség idején* — amelyet csak fokozott a felsőbb osztályok sok tagjának nemtörődömsége és esztelensége — a legrettenetesebb erőszakoskodások elkövetésére ösztönözte volna őket, és végül is belesodorta volna az országot az éhínség minden szörnyűségébe.

Ha gyakran térnek vissza az ilyen időszakok, s visszatértükről az ország jelenlegi állapotában jó okunk van tartani,²⁷ kilátásaink rendkívül szomorúak. Az angol alkotmány gyors léptekkel halad majd a Hume által megjósolt euthanasia²⁸ felé, hacsak ennek valamilyen népi felbolydulás útját nem állja; s az utóbbi alternatíva elképzelése még ijesztőbb. Ha a politikai elégedetlenség egybeolvad az éhség hangjaival s a kenyeret követelő csócselékre támaszkodó forradalom tör ki, ennek következménye csak szüntelen változás és szüntelen mészárlás lehet, melynek véres iramát más, mint egy tökéletes zsarnokság, nem tartóztathatja fel.

Aligha hihetjük, hogy a brit szabadság hivatott őrei szótlanul eltűrték volna a hatalom egyre gyakoribb túlkapásait, amelyeknek az elmúlt években tanúi lehettünk, ha nem tartottak volna eme nagyobb és borzasztóbb bajok bekövetkeztétől. Bármily nagyfokú volt is a korrupció, mégsem lehet oly lesújtó véleményem Angolhon vidéki urai-

* 1800 és 1801.

ról, hogy azt higgyem, önként lemondtak volna a születésük jogán nekik járó szabadság egy részéről, ha rá nem jöttek volna arra, hogy a nép veszélyesebb, mint a korona.²⁹ Ezért hajlandók voltak alávetni magukat a kormánynak azzal a feltétellel, hogy védelmet nyernek a csócselékkal szemben; erre a szomorú és szívfájdító főhajtásra azonban soha nem került volna sor, ha az a bizonyos csócselék nem létezett volna vagy a valóságban, vagy a képzeletükben. Kétségtelen, hogy e téren mesterségesen, a józan mérlegelés határain túl is növelték a félelmet, de azt hiszem, az is vitán felül áll, hogy az alantaszababb osztályokban oly gyakran felhangzó szónoklatok az igazságtalan társadalmi intézmények ellen, és a csalóka érvelések az egyenlőség mellett, elég okot szolgáltatnak annak feltételezésére, hogy ha a *vox populi* engedjük felhangzani, az inkább a tévedések és az esztelenség hangja lesz, mintsem a *vox dei*.³⁰

Aki azt állítja, hogy viselkedésünket nem a körülmények irányítják, az a legszilárdabb és legvitathatatlanabb erkölcsi törvényeket illetően teljes tudatlanságot árul el. Persze ennek az elvnek az elfogadása gyakorta elpalástolja a nem túl tiszta indokokból táplálkozó véleményváltoztatást; mégis az ezzel ellentétes elv térhódítása összehasonlíthatatlanul rosszabb következményekkel járna. Azt hiszem, a „fennálló körülmények” kitétel nem ritkán okozott derültséget az angol alsóházban, ám e mosoly sokkal inkább a

kitétel alkalmazási módját illeti, mintsem magát a kifejezést. Ezt gyakori ismételtetése csakugyan gyanússá tette, miért is alkalmazását mindig a leggondosabb figyelemmel kell kísérni; de senki emberfiát nem volna szabad elítélni *in limine*³¹ azért, mert azt állítja, hogy a fennálló körülmények nézeteinek és magatartásának megváltoztatására kényszerítették. Lehet, hogy a vidéki urakat túl könnyű volt meggyőzni afelől, hogy a fennálló körülmények megkövetelik, mondjanak le az angol ember legbecsesebb kiváltságainak némelyikéről, de amennyiben csakugyan meg voltak győződve arról, hogy ezzel kötelességüket teljesítik, akkor az erkölcs legtisztább törvényei szerint cselekedtek. [...]

Megcáfolhatatlan igazság, és ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy mindenfajta hatalom állandóan hajlik a túlkapásokra. Azok a korlátok tehát, amelyek nélkül az alattvalók szabadsága nem biztosítható, bizonyos fokig mindig zavarják és késleltetik a végrehajtó hatalom működését. A kormányzat tagjai az említett kényelmetlenség miatt, minthogy felfogásuk szerint ők hazájuk szolgálatába állítják minden erejüket — és meglehet, nincs bennük valóban semmilyen rosszakarat a nép iránt —, természetesen módon hajlanak arra, hogy minden alkalommal követeljék e korlátok felfüggesztését vagy megszüntetését. Ám ha egyszer a miniszterek kényelmét szembe lehet majd állítani a nép szabadságával, és ha hozzászokunk ahhoz, hogy

szép ígéretekre és személyes tulajdonságokra hagyakozunk, ahelyett, hogy a legaprólékosabbban és gondosabban megvizsgálánk minden külön esetet a maga érdeme szerint, akkor ez a brit szabadság végét jelentené. Ha egyszer elfogadjuk azt az elvet, hogy a kormány jobban fel tudja mérni, mekkora hatalomra van szüksége, mint mi a magunk korlátolt információs eszközeivel, s ezért kötelességünk személyes elgondolásainkat félretenni, akkor ezzel az erővel egyúttal félretehetjük egész alkotmányunkat is. A kormányzat olyan terület, amely nem őrzi jól — mert nem őrizheti jól — a szabadságot. Ha valamit óhajtunk a magunk számára, de ugyanakkor figyelmen kívül hagyjuk saját, a kérdést illető magasabb érdekeinket, a bortság és esztelenség csúcsa volna azt várni, hogy majd a kormány gondoskodik róla helyettünk. Ha az angol alkotmány végül is zsarnokságba süllyed, amint azt megjósolták, úgy hiszem, az angol vidéki nemesség felelőssége sokkal nagyobb lesz, mint a minisztereké.

Mégis, hogy a vidéki uraknak is igazságot szolgáltatassak, készségesen elismerem, arra, hogy részben elhagyják őrhelyeiket, ahonnan az angol szabadságot védelmezték, sokkal inkább a félelem, mintsem a romlottság készítette őket. S úgy gondolom, hogy e félelem főoka az egyszerű emberek tudatlanságában és téves elképzeléseiben keresendő, és a várható borzalmakban, amelyeket ilyen lel-

kiállapotban egy forradalmi megmozdulás esetén elkövetnének.

Sokan hiszik, hogy Paine művének, *Az ember jogainak* terjesztése nagyon károsan hatott az ország alsóbb és középosztályaira. Ez valószínűleg igaz is, de nem azért, mert az embernek nincsenek jogai, vagy mert ezeket a jogokat nem kellene ismernie; hanem azért, mert Paine úr néhányszor alapvetően téved a kormányzás elveit illetően, és teljesen járatlannak bizonyul sok fontos, a társadalom szerkezetével kapcsolatos kérdésben, valamint ama különböző erkölcsi hatások kérdéseiben, amelyek Amerika és Angolország természeti különbségeiből adódnak. Az a gyűlevész had, melyet Európában csőcseléknek neveznek, Amerikában nem létezhetne. Az ország természeti adottságai folytán ott viszonylag kicsi a vagyontalanok száma, ezért a tulajdont védelmező polgári hatalomnak sem kell olyan erősnek lennie, mint nálunk. Paine úr igen helyesen jegyzi meg, hogy bármi legyen is egy felkelés látszólagos oka, a valódi ok mindig a boldogság hiánya; ám amikor a továbbiakban azt állítja, ez annak jele, hogy valami baj van a kormányzás rendszerével, mert vét a társadalmat összetartó elégedettség érzése ellen, akkor ő is beleesik abba az általános tévedésbe, mely a boldogság bármilyen hiányáért a kormányt okolja. Nyilvánvaló, hogy a boldogság hiánya fennállhatott és a tudatlanság miatt a felkelések fő okává válhatott anélkül, hogy különösebb köze lett volna a kormányzás mi-

kéntjéhez. A régi státusok fölös népessége olyan boldogtalanságra szolgáltat okot, amely Amerikában ismeretlen; és ha ezt a boldogtalanságot olyképpen kísérelnék meg orvosolni, hogy az adókból begyűlt összeget szétosztanák a társadalom szegényebb osztályai között, amint azt Paine úr javasolta, a baj százszorosára növekedne, s nagyon rövid idő múlva akkora összeget nem tudnának e társadalomban felhajtani, amely elegendő volna a kitűzött cél elérésére.

Semmi sem ellensúlyozhatná hatásosabban a Paine-féle emberi jogok okozta károkat, mint az, ha az ember valós jogai általánosan ismertekké válnának. Nem az én dolgom, hogy e jogokat most kifejtsem; van azonban közöttük egy, amelyről általában azt tanítják, hogy az minden ember sajátja; magam azonban azt hiszem, hogy az nem a sajátja, sőt nem is lehet az — ez pedig az élelemhez való jog olyankor, amikor munkája béréért azt alig vásárolhatja meg. Törvényeink csakugyan azt mondják, hogy ehhez mindenkinek joga van, és kötelezik a társadalmat, hogy munkát és élelmet adjon azoknak, akik a rendes piacon nem jutnak hozzá. Amikor azonban így tesznek, tulajdonképpen megpróbálják felforgatni a természet törvényeit, következésképpen várható, hogy nemcsak ők vallanak kudarcot, de a szegények is, akiken segíteni akarnak, kegyetlenül megszenvedjék azt, hogy embertelen módon becsapták őket.

Raynal abbé azt mondta: „Avant toutes les loix sociales l'homme avoit le droit de subsister.”³² Éppennyi joggal azt is mondhatta volna, hogy a társadalmi törvények bevezetése előtt minden embernek joga volt ahhoz, hogy száz évig éljen. Kétségtelenül, akkor is, most is, bárkinek joga van száz évig, sőt akár ezer évig is élni, *ha képes rá*, anélkül, hogy megzavarná másoknak az élethez való jogát; csak hogy a dolog mindkét esetben nem jog, hanem képesség kérdése. A társadalom törvényei nagymértékben megnövelik ezt a képességet, mivel lehetővé teszik, hogy sokkal többen éljenek meg, mint ahányan nélkülük megélnének, és ilyenformán csakugyan erősen kiszélesítik a *le droit de subsister*-t³³; de sem a társadalmi törvények bevezetése előtt, sem pedig utána nem élhetett meg korlátlan számú ember; és azelőtt is, meg azóta is, az, aki elvesztette életképességét, elvesztette az ahhoz való jogait is.

Amennyiben e tárgyat illető nagy igazságok általánosabban ismertté válnának, és a népesség alantasabb osztályait meg lehetne győzni, hogy a természet törvényeinek értelmében — márpedig e törvények függetlenek minden emberi intézménytől, kivéve a tulajdon hatalmas intézményét, amely feltétlenül szükséges ahhoz, hogy bármily jelentősebb terméshozam felmutatható legyen — senkinek sincs joga megélhetést követelni a társadalomtól akkor, ha azt munkájával nem

* *Histoire des Indes*. X. kötet, 322. oldal, 8-adrét kiadás.

képes megvásárolni, a társadalom igazságtalan intézményeivel kapcsolatos igen káros szónoklatok nagy része hatástalan maradna, s erőtlenül szárnyát szegné. Maguk a szegények egyáltalán nem hajlamosak az álmodozásra. Nyomoruk nagyon is valóságos, még ha valódi okát nem is ismerik. Ha azonban ezeket az okokat alaposan elmagyaráznák nekik, ha megértetnék velük, hogy jelenlegi nyomorukért mennyiben okolható a kormány, és mennyiben az attól tökéletesen független a tényezők, akkor az alsóbb osztályok körében sokkal ritkább volna a felháborodás és az elégedetlenkedés, mint manapság; és ha mégis előfordulnának, kevésbé volnának félelmetesek. A zajongó, elégedetlenkedő középosztálybeliek erőfeszítéseit bátran figyelmen kívül lehetne hagyni, ha a szegények legalább annyira felvilágosítottatnának saját helyzetük természetét illetően, hogy tudnák: az ő megsegítésükre kigondolt javítási tervek inkább mások nagyravágyó céljait szolgálnák, anélkül, hogy ez számukra a legcsekélyebb hasznot hajtaná. Angolhon vidéki nemesurai és vagyonos emberei pedig bizvást visszatérhetnének a hatalom túlkapásaival szembeni üdvös éberséghez; és ahelyett, hogy az alattvalók szabadságát nap nap után feláldoznák a közbiztonság oltárán, nemcsak hogy visszavonhatnák legutóbbi lépéseiket, anélkül, hogy ezzel jogos nyugtalanságot keltenének a nép körében, hanem határozottan sürgethetnék azokat a fokozatos reformokat, amelyek az idők folyamán és a

politikai élet zűrzavari közepette szükségessé váltak, és így elejét vehetnék a brit alkotmány fokozatos megsemmisítésének.

A kormányzatok bármiféle javítását csakis műveltebb emberek kezdeményezhetik; és természetes, hogy ezek a vagyonosak köréből kerülnek ki. Bármit mondjanak is néhányukról, lehetetlen azt feltételezni, hogy a vagyonos emberek tömegesen érdekelve lennének a kormány által elkövetett visszaélésekben. Ők csupán alárendelik neki magukat, attól tartva, hogy az elhárításukra irányuló próbálkozás nagyobb bajokat szülne. Ha e félelemtől megszabadulhatnának, a reformokra és a javításokra éppoly gyorsan sor kerülhetne, mint a szemét eltakarítására, az utcák kikövezésére és kivilágítására. Emberi dolog, hogy mindegyre elfogadjuk a kisebb rosszat azért, hogy elkerülhessük a még gonoszabbat, és az a bölcs ember, aki ezt készségesen és derűsen teszi meg; ám nincs az az okos ember, aki eltúrne bármi rosszat, ha attól minden kockázat nélkül megszabadulhat. Szüntessük meg a népszarnokságtól vagy -balgaságtól való félelmet, és a zsarnoki kormány egy percig sem maradhat tovább hatalmon. Ekkor majd a maga torzságában mutatkozik meg, s vége a mentségeknek, kibúvóknak, védelmezőknek. Magárahagyatva természetétől fogva gyöngye, s ha egyszer lecsupasztják, a közvélemény támogatásától és a szükség erős mentségétől megfosztva harc nélkül elesik. Azon kevesek, akik érdekeltek megvédésében, zavartan hajtják majd

le fejüket, és restelkednek továbbra is, olyan ügyet támogatni, amely mellett a legtalálékonyabb emberi ész sem képes elfogadhatóan érvelni.

A zsarnokság legsikeresebb védelmezői kétségkívül azok a mindenütt fellelhető nagyszájúak, akik a szegények nyomorát és csaknem minden bajt, amely a társadalmat sújtja, az emberi intézményeknek és a kormány romlottságának tulajdonítanak. E vádak hamis volta és a félelmetes következmények, amelyekkel általános elfogadásuk és véghezvitelük járna, feltétlenül szükségessé teszi, hogy mindenáron gátat vessenek nekik; nem pusztán a közvetlen forradalmi borzalmak miatt, amelyek velejárói lehetnek olyan emberek mozgalmának, akik ilyen befolyás alatt cselekednek (s e megfontolásnak mindig nagy súllyal kell latba esnie), hanem azért is, mert rendkívül nagy annak a valószínűsége, hogy egy ilyen felkelés végül is sokkal súlyosabb zsarnokságba torkollna, mint amelynek végét vetett. Ezért találhatjuk meg a szabadság némely igaz hívét, az ember valódi jogainak némely buzgó védelmezőjét is azok között, akik bizonyos fokú zsarnokság mellett szállnak síkra. Egy rossz ügynek lehetnek jó és erényes védelmezői, egyszerűen azért, mert az az ügy, amit ellene szegeznek, még sokkal rosszabb, és mert egy adott pillanatban feltétlenül szükséges volt választani a kettő között. Ezért bármi legyen is a kormányt érő válogatás nélküli szidalmak szándéka, valódi eredményük kétségkívül az, hogy a fennálló

hatalom olyan tehetséges személyek és elvek támogatásához jut, amiben egyébként soha nem lehetett volna része.

Azt hiszem, e munkám során kellőképpen bebizonyosodott az az igazság, hogy a legjobb és legtisztább elvekre épülő kormányzás mellett is, amelyet a legtehetségesebb és legbecsületesebb emberek gyakorolnak, a legborzasztóbb szegénység és nyomor általános marad, ha eltekintenek a népesedés ésszerű korlátozásától. És mivel a boldogtalanságnak ez utóbbi okát mindeddig oly kevésbé ismerték fel, hogy a társadalom erőfeszítései inkább arra irányultak, hogy súlyosbítsák, semmint hogy enyhítsék azt — jó okunk van feltételezni, hogy bármilyen kormányzás mellett, amellyel ez idáig találkozhattunk, az alantasabb osztályok körében tapasztalt nyomor jó része ebből a forrásból fakadt.

Ezért a Paine úr és mások által levont ama következtetés, mely a kormányokat okolja az emberek boldogtalanságáért, nyilvánvalóan méltánytalan; és mielőtt jóváhagynók e vádakat, tartozunk annyival az igazságnak meg az igazságosságának, hogy megbizonyosodjunk afelől, vajon a boldogtalanság mennyiben fakad a népesedés törvényéből, és mennyiben tulajdonítható méltányosan a kormányzatnak. Ha ezt az elhatárolást jól elvégeztük, és minden homályos, határozatlan és hamis vádaskodást félretettünk, a kormányzat annak rendje és módja szerint felelős marad minden egyébért, és ez még mindig éppen elég számottevő felelősség. Noha a kormánynak

igen kevésbé áll hatalmában, hogy közvetlenül és azonnal könnyítsen a szegények terhein, az alattvalók jólétére gyakorolt közvetett befolyása nyilvánvaló és tagadhatatlan. Ennek pedig az az oka, hogy ámbár arra irányuló erőfeszítései, hogy az ország élelmszer-mennyiségének növekedése lépést tartson a népesség korlátlan szaporodásával, viszonylag nem sokat érnek, mégis erős a befolyásuk azért, hogy a legjobb mederbe terelhetik azokat a fékeket, amelyekre valamilyen formában szükség van. E munka előbbi fejezeteiből világosan kiderült, hogy a legzsarnokibb módon és a legrosszabbul kormányzott országok, bármily alacsony legyen is tényleges népszaporodásuk, mégis általában a legnépesebbek a megélhetési eszközökhöz viszonyítva; s ezen állapot szükségszerű következménye a bérek igen alacsony volta. Ezekben az országokban a népesedést sokkal inkább a szegénység következtében fellépő betegségek és elhalálozások fékezik, mintsem az óvatosság és az előrelátás, amely megakadályozná a gyakori és igen korán kötött házasságokat. Így e fékek inkább a pozitív, mintsem a megelőző fajtából valók.

Az ésszerű magatartás térhódításának elsődleges feltétele a tulajdon teljes biztonsága; és talán a második feltétel az alsóbb osztályok irányában megnyilvánuló tisztelet és elismerés, amelyet az egyenlő törvények és az azok hozatalába való némi beleszólásuk biztosít. Ennélfogva az a legjobb kormányzat, amely leginkább arra törekszik, hogy a

meggondoltság és a fejlettebb érzelmek erőre kapjanak, mert jelenlegi állapotunkban csupán ezek segítségével kerülhető el a szegénység.

Gyakran hangoztatott vélemény szerint egyetlen okból előnyös az, hogy a népnek is legyen némi szava a kormányzásban: a népképviselőt hajlik a leginkább arra, hogy jó és egyenlő törvényeket hozzon; de ha ugyanez a cél zsarnokság mellett is elérhető volna, ez a közösségre nézve hasonló előnyökkel járna. A képviselői rendszer azonban — azáltal, hogy az alacsonyabb osztályoknak a föltűnik állók részéről liberálisabb és egyenlőbb bánásmódot biztosít — minden embernek nagyobb személyes méltóságérzést ad, és így mindenki jobban ügyel a becsületére; nyilvánvaló, hogy ezzel nagymértékben hozzájárul a tulajdon biztonságához szorgalomra való buzdítás és elővigyázatosságra való szoktatás révén; ezáltal sokkal erőteljesebben mozdítja elő a közösség alsóbb osztályainak gazdagodását és jólétét, mint ha ugyanilyen törvényeket zsarnokság alatt hoznának.

Egy szabad alkotmány és egy jó kormányzat minden bizonnyal csökkentené a szegénységet, ez az eredmény azonban szükségképpen lassan és közvetve valósulna meg, és így ez egészen más, mint az a közvetlen és azonnali enyhülés, amelyet az alantasabb osztályok népe rendszerint el szokott a forradalom következményeitől várni. Az, hogy rendszerint túl sokat várnak tőle, aztán a felháborodás, amit a csalódás kelt, mindig

rossz irányba tereli a szabadságért folytatott küzdelmüket, és mindegyre megghiúsítja azt, hogy a kormányzat fokozatos reformokat vezessen be, s biztosítsa a társadalom alsóbb osztályai létkörülményeinek lassú javulását, ami pedig egyébként elérhető volna. Ezért a legfontosabb pontosan tudni, hogy mi az, amit a kormányzat nem képes megtenni, és mi az, amit viszont képes. Ha felszólítanak, nevezem meg azt az okot, amely felfogásom szerint minden más oknál inkább hozzájárult ahhoz, hogy a szabadság — minden liberális elme nagy fájdalmára — oly lassan képes csak tért hódítani, azt felelném, ennek oka az a zűrzavar, amely a társadalom boldogtalanságának és elégedetlenségének forrásait illetően eluralkodott, no meg az az előny, amelyhez e zűrzavar a kormányokat juttatta, mivel éppen ennek révén biztosították és erősítették meg saját hatalmukat. Ennélfogva azt kell hinnem, ha köztudomásúvá válna, hogy az ínség s a boldogtalanság csupán közvetett kapcsolatban van a kormányzattal, melynek nincs közvetlen hatalma azt megszüntetni, és minden maguknak a szegényeknek a viselkedésétől függ, ez, ahelyett, hogy a legkisebb előnyhöz juttatná a kormányzatot, további súlyt biztosítana a kérdés népi oldalának, mert elhárítaná ama veszélyeket, amelyek jelenleg a tudatlanság miatt kísérik, és így igen erőteljesen elősegítené az ésszerű szabadság ügyét.

XIV. fejezet
A TÁRSADALOM ELJÖVENDŐ MEGJAVÍTÁSÁT
ILLETŐ ÉSSZERŰ KILÁTÁSAINKRÓL

Ha általánosan és végkövetkeztetésekhez vezetően áttekintjük a népesedés törvényéből származó bajok enyhítésével kapcsolatos észszerű elvárásainkat, megjegyzendő, hogy noha a népesedés tagadhatatlanul mértani arányú — az akadálytalan megkétszereződés időtartamát pedig e műben rendszeresen a valódinál inkább kevesebbre, mint többre becsültem —, vannak mégis a társadalom és a civilizáció fejlődésének olyan természetes folyományai, amelyek szükségképpen visszaszorítják a növekedés teljes érvényesülését. Ezek különösen a nagy városok meg a gyárak, amelyek tekintetében aligha remélhetünk és várhatunk el lényeges változást. Kétségkívül kötelességünk, és minden tekintetben igen kívánatos, hogy a városokat és gyárakat az emberi élet hossza szempontjából minél kevésbé ártalmasokká tegyük; de minden erőfeszítésünk ellenére is igen valószínű, hogy mindig kevésbé egészségesek lesznek, mint a vidéki lakások és a falusi munka, és következésképpen, mivel pozitív fékként működnek, némileg csökkentik majd a megelőző fékek szükségességét.

Minden régi státusban megfigyelhető, hogy a felnőtt emberek jó része bizonyos ideig nőtlen marad. Elvben sohasem tagadták, hogy ezen időszak alatt mindenki köteles az erkölcs általánosan elismert szabályai szerint

élni, még ha a gyakorlatban ennek az ellenkezője történt is. Az erkölcsös önmegtartóztatásnak ezt az ágát érveléseim során alig érintettem. Ez most sem áll sem gyengébb, sem szilárdabb alapokon, mint azelőtt. És tudva, hogy e kötelességnek mind ez ideig milyen tökéletlen módon tettek eleget, természetesen pusztá ábrándozás volna azt várni, hogy a jövőben majd teljes mértékben eleget tesznek neki.

Ezért e munkámban kifejtett érveim nem a nőtlenség ideje alatt tanúsított magatartásunkkal kapcsolatosak, hanem ama kötelességünkkel, hogy ezt az állapotot mindaddig fenntartsuk, amíg képesek vagyunk arra, hogy gyermekeinket eltartsuk. És egyáltalán nem ábrándozás azt a reményt táplálni, hogy e tekintetben sor kerülhet némi előnyös változásra, mert a tapasztalat arra tanít, hogy az effajta okos önmegtartóztatás rendkívül változó a különböző országokban, sőt egy országon belül is a különböző időszakokban.

Tagadhatatlan, hogy egész Európában, de különösen az északi státusokban határozott változás állt be az okos önmegtartóztatás terén, mióta a háború és a vállalkozó szellemű szokások, amelyek annyi embert elpusztítottak, uralkodóvá váltak.³⁴ Az utóbbi időkben a pestis fokozatos eltűnése — amely a XVII. században, sőt a XVIII. század elejéig oly gyakran dühögött Európában — hasonló változást hozott. E honban is tagadhatatlanul csökkent a házasságkötések száma, mióta városaink jobbak lettek, a ragályok ritkábban

térnek vissza, és a tisztaság általánossá vált. A legutóbbi írásos esztendőkb^{*}en, a házasságok száma tovább csökkent; és ugyanazok az okok, amelyek sok embert elriasztottak a házasságtól az említett időszak alatt, hasonló módon hatnak majd a jövőben is; mert amikor nagy számban felserdülnek majd azok a gyermekek, akik a tehénhimlőoltás bevezetése folytán életben maradtak, olyan túlekedés lesz minden munkahelyért, s úgy leszorítják a béreket, hogy sokkal nehezebbé válik a család eltartása.

Nagy általánosságban véve az emberiség gyakorlata a házasság kérdését illetően mindig sokkal jobb volt, mint az elméletei: mert bármilyen gyakran hangzottak is el szónoklatok a házasság kötelességéről és a korai egyesülés ama hasznáról, hogy elejét veszi a bűnnek, mégis a gyakorlatban minden ember szükségesnek látta, hogy felmérje azokat az eszközöket, amelyekkel családja eltartására rendelkezik, mielőtt rászánta volna magát e fontos lépésre. A nagy *vis medica-trix reipublicae*³⁵, az óhaj, hogy javítsunk életfeltételeinken, és az aggodalom, hogy rosszabbak közé kerülhetünk, megállás nélkül működött, és minden rossz irányba mutató szónoklat ellenére szüntelenül helyes útra terelte az embereket. Ama minden státusban jelentkező erős, egészséges áramlatnak köszönhetően — ami nem más, mint a természet törvényeiből levont általános kö-

* 1800 és 1801.

vetkeztetés, mely ellenállhatatlanul magára vonja minden ember figyelmét —, Európaszerte megerősödtek a házasságot gátló megelőző fékek; és nem lehet ésszerűtlen az a következtetés, hogy e téren további haladást is érünk majd el. Ha ez a nemek közötti bűnös viszony elburjánzása nélkül következik be, akkor nyilvánvaló, hogy javára válik a társadalom boldogulásának; ami pedig a bűn megnövekedésének veszélyét illeti, vigasztalásul elmondhatjuk, hogy Európa ama országaira, amelyekben legkésőbb kötnék házasságot vagy a házasságkötések száma a legkevesebb, egyáltalán nem jellemző a fent említett bűn. Norvéghon és Svájc, Angolhon és Skóthon minden más ország fölött áll a megelőző fékek elterjedtségének tekintetében; és noha nem óhajtom különösképpen bizonygatni ezen országok jó erkölcsait, mégis úgy vélem, senki sem fogja éppen ezeket olyanokként megjelölni, amelyekben feltűnően lazák az erkölcsök. Az a kevés, amit a kontinensről tudok, inkább arra késztet, hogy az említett országokat éppen ellenkező szokásaikért emeljem ki, mert inkább felette, mint alatta állnak szomszédainak a nők tisztaságát és következőképpen a férfiak erkölcsös életét tekintve. A tapasztalat tehát arra tanít, hogy erkölcsi és testi vonatkozásban lehetséges ellensúlyozni ama hatásokat, amelyeket elsősorban a házassági fékek erősödésétől vártunk; de ha oly súlyosak is e hatások, amennyire csak súlyosak lehetnek, bizvást állíthatjuk, hogy a nyomorból szár-

mazó bűnök csökkenése teljes mértékben el-
lensúlyozni fogja őket. Azok az előnyök pe-
dig, amelyeket a csökkent halálozás és a
magnövekedett jólét jelent, mert ezek el-
maradhatatlan velejárói a megelőző fék erő-
södésének, mindenestül a boldogság és az
erény ügyének nyereség-oldalán szerepelnek
majd.

E munkának nem annyira az a célja, hogy
a társadalom megjavítására új terveket ja-
vasoljon, mint inkább az, hogy megértesse:
meg kell elégednünk azzal a javítási móddal,
amelyet részben már követünk is, úgy, amint
azt a természet parancsolja, és nem szabad
elzárkóznunk az ezúton elérhető előnyöktől.

Kétségtelenül igen előnyös volna, ha min-
den pozitív intézményünk³⁶ és a szegények
irányában tanúsított egész magatartásunk
aktívan ugyanabba az irányba hatna, mint
az elővigyázatosságról szóló ama lecke, me-
lyet az emberi dolgok rendes menete vésett
az agyunkba, s ha néha vállalnók azoknak a
büntetéseknek az enyhítését, amelyekkel a
természet az elővigyázatlanságot sújtja, oly-
képpen, hogy fokozottan jutalmazzuk az el-
lenkező magatartást. De már az is sokat je-
lentene, ha lassan megváltoznának azok a
szokások, amelyek közvetlenül bátorítanak a
házasságra, és nem terjesztenénk többé olyan
véleményeket, nem hirdetnénk olyan tano-
kat, amelyek ellenkeznek a természet taní-
tásaival.

Azt a kevés jót, amit olykor hatalmunk-
ban áll megtenni, gyakran elmulasztjuk az-

által, hogy túl sokra törünk, és hogy egyéni elképzeléseink megvalósítását föltétlenül szükségesnek ítéljük még kicsi részsikerek eléréséhez is. Remélem, hogy e munkámban érveim gyakorlati alátámasztása során sikerült elkerülnöm ezt a hibát. Szeretném az olvasót emlékeztetni arra, hogy jóllehet régi tényeket új szemszögből vizsgáltam, és elmerengtem bizonyos fokú javulás reményének táplálásában, mégis a lehetséges javulást illető várakozásaimban és a véghezviteli módzatok javallásában igen óvatos maradtam. A szegénytörvények fokozatos felszámolását már eddig is gyakran javasolták az általuk okozott gyakorlati bajok miatt, és mert fennállt annak veszélye, hogy végképp elviselhetetlen súllyal nehezedjenek a királyság földbirtokosaira. Ami egy sokkal szélesebb körű nemzeti nevelési rendszer megteremtését illeti, ezt azért nem szükséges ajánlanom, mert sem előnyei egyesek, sem pedig hátrányai mások szemében nem bírnak az újdonság erejével. A nevelés jó gyakorlati hatását Skótországból már régóta tapasztalták; és mindenki, akiben van ítélőképesség, bizonyíthatja, hogy a nevelésnek jelentős szerepe van a bűnözés megelőzésében,* a szorgalom,

* Howard úr szerint sokkal kevesebb bebörtönzött személy van Svájcban és Skótországból, mint más országokban, s ezt ő a sokkal rendszeresebb oktatásnak tulajdonítja, amelyben a svájciak és a skótok alacsonyabb osztályai részesülnek. Néhai Fielding úr elnöklete éveiben mindössze hat skótot állítottak a Bow Streeten rendőrbíróság elé. Szerinte a bűnözők legnagyobb része ír volt (*Re-*

az erkölcsösség és a tisztaság magatartás kialakításában. Mászt e terveken kívül nem javasoltam; és noha elfogadásuk és az ajánlott módon való véghezvitelük hatalmas lépést jelentene a munkámban felvázolt cél felé, és nagyot javítana a szegények helyzetén, ha semmit sem tesznek majd ez irányban, akkor sem veszem el minden reményemet, hogy valamelyes jó mégiscsak fakad érveléseim általános hatásából.

Ha azok az elvek, amelyeket lefektetni törekedtem, hibásak, őszintén remélem, hogy teljes egészségükben megcáfoltatnak; ha ellenben igazak, akkor lehetetlen, hogy ez az igen fontos és az emberi boldogságot igen közelről érintő kérdés idő múltával ne váljon sokkal ismertebbé és általánosan elterjedtebbé, akár teszünk majd ennek érdekében különleges erőfeszítéseket, akár nem.

A társadalom felsőbb és középosztályait az igazság megismerése lankadatlan erőfeszítésekre ösztönzi majd a szegények helyzetének javítása érdekében; megmutatja nekik, mi az, amit meg tudnak tenni, és mi az, amire nem képesek; és azt, hogy noha sokat elérhetünk tanáccsal és tanítással, elővigyázatosságra és tisztaságra buzdítással, józan jótékonykodással és a szegények jelen helyzetének általános javításával, ami a megelőző fék erősödését vonja maga után, ez utóbbi eredmény nélkül az összes többi hiábavaló volna; és minden régi, jól benépesített or-

ports of the Society for Bettering the Condition of the Poor. III. kötet, 32. old.).

száiban fizikai képtelenség oly módon segíteni a szegényeken, hogy lehetővé tesszük számukra a korai házasságkötést és a nagy család megteremtését. Ennek megértése — megakadályozván a gazdagokat abban, hogy erőfeszítéseik eredményeit önmaguk semmisítsék meg, és hogy elérhetetlen célokra törve vesztessék el erejüket — figyelmüket a valódi célok felé fordítaná, és így több jót tudnának tenni.

A szegények körében ennek az igazságnak a megismerése még jelentősebb hatással járna. Az, hogy a szegénység legfőbb és legállandóbb okának kevés vagy éppen semmilyen közvetlen kapcsolata sincs a kormányzás módjával vagy a vagyon egyenlőtlen elosztásával; továbbá az, hogy a gazdagoknak valójában nincs hatalmuk arra, hogy a szegényeknek munkát és megélhetést biztosítsanak, s ezért a szegényeknek a dolgok természetéből kifolyólag nem lehet joga ezt megkövetelni — olyan fontos igazságok, melyek a népesedés törvényéből következnek, és amelyek, ha megfelelő módon megmagyarázhatók, még a legátlagosabb elme által is felfoghatók. És nyilvánvaló, hogy a társadalom alacsonyabb osztályainak minden egyes tagja, ha megismerné ezt az igazságot, nagyobb türelemmel viselné el a rászakadó nyomorúságot, kevésbé volna elégedetlen és ingerült a kormányzás és a társadalom magasabb osztályaival szemben a maga szegénysége miatt; s mindenesetre kevésbé volna hajlamos engedtlenségre és lázadásra; ha

pedig segítséget kapna akár valamelyik közintézménytől, akár a magánjótékonykodás kezéből, azt több hálával fogadná, és értékét jobban megbecsülné.

Ha ezeket az igazságokat lassanként mindenki megismerné (s ez a kölcsönös véleménycserék hatására bizonyos idő múlva nem teljesen lehetetlen), az alsóbb osztályok népessége békésebbé és rendesebbé válna, inséges időkben kevésbé állna készen zavargásokra, és minden időkben kevésbé hajlana a lázítók és zendülésre buzdítók szavára, mert tudná, hogy a munka bére és a családfenntartás eszközei milyen kevésbé függenek a forradalomtól. Ha ezeknek az igazságoknak a pusztá ismerete nem is hozna lényeges változást a szegények házasságkötési szokásai tekintetében, már ami az elővigyázatosságot illeti, de legalább jótékony hatással volna magatartásukra; ennek pedig kétségtelenül az volna a legüdvösebb hatása, hogy erőt adna a társadalom magasabb és középosztályainak a kormányzási módszerek fokozatos megjavítására*, anélkül, hogy tartani kellene forradalmi kilengésektől, amelyektől való félelem jelenleg azzal fenyeget, hogy meg-

* Nem hiszem, hogy a törvényes hatalommal szembeni elégedetlenség hazug alapjának megdöntése közömbössé tenné az embereket azokkal az előnyökkel szemben, amelyek valóban elérhetők. A polgári szabadság áldásai oly nagyok, hogy bizonytalanság nélkül szükségük hamis színekre ahhoz, hogy kívánatosak legyenek. Igen sajnálatos volna, ha azt kéne hinnem, hogy az alsóbb osztályok tagjait soha nem lehetne rábírní jogaik kivívá-

fosztja Európát még a szabadságnak ama fokától is, amelyet eddig elérhetőnek látott, és amelynek üdvös hatását oly sokáig élvezte.

Ha a társadalom korábbi állapotát összevetem a jelenlegivel, bizvást mondhatom, hogy a népesedés törvényéből fakadó bajok inkább csökkentek, mintsem növekedtek, bármennyire hátráltatta is ezt a valódi okok nem ismerete. És amennyiben reményt táplálhatunk az iránt, hogy e tudatlanság fokozatosan megszűnik, nem látszik ésszerűtlennek az az elvárás, hogy az említett bajok tovább csökkennek majd. A népesség abszolút száma természetesen növekedni fog, de ez az elvárásunkat csak kis mértékben érinti, mivel minden a népesség és az élelem közötti aránytól függ, és nem a népesség abszolút számától. E munka korábbi fejezetéből kiderült, hogy éppen azok az országok szenvednek a legtöbbet a népesedés törvényének hatásaitól, amelyekben a legkevesebb ember él; és aligha kételkedhetünk abban, hogy Európa-szerte a múlt században ritkábban ütötte fel a fejét az élelemhiány szülte éhínség és betegség, mint a megelőző századokban.

Ha mindent összevetünk — bár a népesedés törvényéből fakadó bajok csökkentésére nincsenek oly fényes kilátásaink, amint azt

sára másként, mint olyan illuzórikus ígérgetésekkel, amelyek a gyógyításra szánt orvosságot még a betegségnél is károsabbá teszik, amelyet pedig orvosolnia kellene.

szeretnénk —, távolról sincs okunk a csüggedésre, és egyáltalán nem zárhatjuk ki az emberi társadalom fokozatos és jó irányú haladását, ama ésszerű elvárásoknak megfelelően, amelyek megelőzték e kérdést illető legutóbbi vad spekulációkat.³⁷ A tulajdon és a házasság, valamint az önérdék látszólag szűklátókörű törvényének³⁸ — amely minden embert arra késztet, hogy erőfeszítéseket tegyen saját helyzetének javítására — köszönhetjük az emberi szellem legnemesebb megvalósításait és mindent, ami a civilizációt a vad állapottól megkülönbözteti. A népesedés törvényére vonatkozó mélyreható kutatások annak felismerésére köteleznek, hogy soha nem leszünk képesek ledönteni azt a létrát, amelyen elértük a mai magaslatot; de ez semmiképpen sem jelenti azt, hogy ugyanennek a létrának a segítségével ne emelkedhetnénk még magasabbra. A társadalom szerkezete, legalábbis nagy vonalakban, valószínűleg örökre változatlan marad. Minden okunk megvan rá, hogy feltételezzük, mindig két osztályból, a birtokos osztályból és a munkások osztályából fog állani; ámde e kettő helyzete és egymástól való függősége oly mértékben megváltozhat, hogy megjavulhat s szebbé válhat az általános összhang. Igazán szomorú volna azt hinni, hogy miközben a természettudományok látóköre nap nap után tágul, úgy, hogy immár a legtávolabbi szemhatár is csak alig korlátozza, addig az erkölcsi és politikai filozófia tudománya oly szűk mezsgyék közé szorul, vagy

legalábbis oly kevés befolyással bír, hogy képtelen akárcsak egyetlen, az emberi boldogság útjában álló akadályt is elhárítani. Ám ha mégoly hatalmasoknak láttuk is munkám egyes részeiben ezeket az akadályokat, remélhető, hogy a kutatás általános eredményei mégsem teszik szükségessé az emberi társadalom javítását illető remény feladását. Még az elérhetőnek tetsző részeredmények is megérdemelnek minden erőfeszítést; már ezek is elégségesek ahhoz, hogy irányt szabjanak küzdelmünknek és kitartásra bátorítsanak. Igaz, nem várhatjuk el, hogy az emberi erény és boldogság lépést tartson a természettudományos felfedezések ragyogó pályafutásával, mégis, ha nem akarunk rosszat önmagunknak, táplálnunk kell a reményt, hogy a természettudományos haladás jelentős mértékben hatni fog az előbbiekre, és majdan ezek is osztozni fognak az utóbbiak sikereiben.